

ERAZMO^{15/2024}

ERAZMO 15/2024

Osnivač

Raša Livada†

Glavni urednik

Aleksandar Đokanović

Zamenica glavnog urednika

Bojana Budimir

Grafički dizajn

Grafički studio Crnomarković
Beograd

Štampa

Skripta Internacional
Beograd

Adresa redakcije

Studentski trg 3
Kabinet 513
11000 Beograd/Srbija
tel. 2638666/105

Izdavač

ARIUS – Centar za naučnu i kulturnu saradnju Srbije
i zemalja nizozemskog govornog područja
Džona Kenedija 6
11070 Novi Beograd
Matični broj 17646150
PIB: 104433590

ISSN 0354/2386

SADRŽAJ

Uvodna reč	7
------------------	---

I KOLONIJALNA KNJIŽEVNOST

Anton de Kom: <i>Mi surinamski robovi</i>	11
(prevela: Jelica Novaković-Lopušina)	
Marija Dermaut: <i>Deset hiljada stvari</i>	18
(preveo: Nemanja Petković)	

II NIZOZEMLJE I MI

Defran: <i>Opklada na srpskom dvoru</i>	31
(prevela: Jelica Novaković-Lopušina)	

III KLASICI

Marselus Emants: <i>Posthumna ispovest</i>	47
(preveo: Aleksandar Đokanović)	

IV POSLERATNA KNJIŽEVNOST

Remko Kampert: <i>Muve</i>	63
(preveo: Nemanja Petković)	

V ESEJISTIKA

Hari Muliš: <i>Zazubice za psihologe</i>	69
(prevela: Olivera Petrović van der Leeuw)	

VI EGO-DOKUMENTI

Etty Hillesum: <i>Poremećeni život</i>	89
(prevela: Veronika Bartulović)	

VII KNJIŽEVNOST ZA MLADE

Tea Bekman: <i>Deca Majke Zemlje</i>	97
(prevela: Nevena Kukoljac)	

Marlus Morshajs: <i>Senke Radovara</i>	113
(prevela: Nevena Kukoljac)	

VIII POEZIJA INTERBELUMA

Hendrik Marsman: <i>Žena</i>	125
(prevela: Tamara Britka)	
Martinus Nejhof: <i>Pesma poludelih pčela</i>	126
(prevela: Tamara Britka)	

IX SAVREMENA POEZIJA

Lukas Rejneveld: <i>Ratoborno doba</i>	131
(prevela: Tamara Britka)	
Mustafa Stitu: <i>Summum bonum</i>	132
(prevela: Nevena Ilić)	

X SAVREMENA DRAMA

Anelis Verbeke: <i>Rail Gourmet</i>	137
(prevela: Bojana Budimir)	

XI SAVREMENA PROZA

Tomas van der Mer: <i>Dobrodošao u klub</i>	145
(preveli: Mila Vojinović, Luka Tramošljanin, Nina Škoro, Stefana Pekez)	
Elfi Tromp: <i>Pijeta</i>	151
(preveli: Luka Tramošljanin, Milan Ristić, Sara Mihić)	

INHOUD

Een woord vooraf	8
------------------------	---

I KOLONIALE LITERATUUR

Anton de Kom: <i>Wij slaven van Suriname</i>	11
(vertaling: Jelica Novaković-Lopušina)	
Maria Dermoût: <i>De tienduizend dingen</i>	18
(vertaling: Nemanja Petković)	

II DE LAGE LANDEN EN WIJ

Defrann: <i>Eene wedding aan het Hof van Servië</i>	31
(vertaling: Jelica Novaković-Lopušina)	

III KLASSIEKERS

Marcellus Emants: <i>Een nagelaten bekentenis</i>	47
(vertaling: Aleksandar Đokanović)	

IV NAOORLOGSE LITERATUUR

Remco Campert: <i>De vliegen</i>	63
(vertaling: Nemanja Petković)	

V ESSAYISTIEK

Harry Mulisch: <i>Voer voor psychologen</i>	69
(vertaling: Olivera Petrović van der Leeuw)	

VI EGODOCUMENTEN

Etty Hillesum: <i>Het verstoorde leven</i>	89
(vertaling: Veronika Bartulović)	

VII JEUGDLITERATUUR

Thea Beckman: <i>Kinderen van Moeder Aarde</i>	97
(vertaling: Nevena Kukoljac)	

Marloes Morshuis: <i>De schaduwen van Radovar</i>	113
(vertaling: Nevena Kukoljac)	

VIII POËZIE VAN HET INTERBELLUM

Hendrik Marsman: <i>Vrouw</i>	125
(vertaling: Tamara Britka)	
Martinus Nijhoff: <i>Het lied der dwaze bijen</i>	126
(vertaling: Tamara Britka)	

IX HEDENDAAGSE POËZIE

Lucas Rijneveld: <i>Een krijgszuchtige tijd</i>	131
(vertaling: Tamara Britka)	
Mustafa Stitou: <i>Summum bonum</i>	132
(vertaling: Nevena Ilić)	

X HEDENDAAGS DRAMA

Annelies Verbeke: <i>Rail Gourmet</i>	137
(vertaling: Bojana Budimir)	

XI HEDENDAAGS PROZA

Thomas van der Meer: <i>Dobrodošao u klub</i>	145
(vertaling: Mila Vojinović, Luka Tramošljanin, Nina Škoro, Stefana Pekez)	
Elfie Tromp: <i>Pietà</i>	151
(vertaling: Luka Tramošljanin, Milan Ristić, Sara Mihić)	

UVODNA REČ

Iskoristiću metaforu osnivačice i višegodišnje urednice časopisa *Erazmo* o brodu koji plovi pronoseći književnost nizozemskog govornog područja na prostore Balkana, otkrivajući čitaocima nove svetove i katkad posve drugačije životne uvide.

Časopis *Erazmo* posvećen holandskoj i flamanskoj književnosti nastavlja plovidbu pod novom palicom sa dobro poznatim, ali i novim članovima posade. Pored renomiranih prevodioca poput prof. dr Jelice Novaković-Lopušine, Olivera Petrović van der Leeuw, već etablirane Bojane Budimir, stalnih članova redakcije Aleksandra Đokanovića i Tamare Britke, u ovom broju će se predstaviti i mladi talenti, diplomirani studenti nederlandistike.

Neizmernu zahvalnost za pokretanje časopisa *Erazmo* kao i za višedecenijsko veoma uspešno vođenje ovog jedinstvenog literarno-prevodilačkog projekta dugujemo prof. dr Jelici Novaković-Lopušina uz uverenje da ćemo nastaviti njen pregalnički rad u davanju doprinosa u povezivanju i razumevanju kultura nizozemskog govornog područja i postjugoslovenskih prostora.

Priloge u ovom broju označio bih kao šarolikost duha. Pred Vama su prevodi literarne produkcije iz raznih epoha književnosti na nizozemskom jeziku, počev od klasika, preko kolonijalne i interkulturalne književnosti, sve do savremene poezije, drame i proze, kao i književnosti za mlade.

Stoga započnimo još jednu zajedničku plovidbu književnim vodama Nizozemlja!

glavni urednik
Aleksandar Đokanović

EEN WOORD VOORAF

Ik zal de metafoor gebruiken van de oprichtster en jarenlange hoofdredactrice van het tijdschrift *Erazmo* van een varend schip dat de literatuur van het Nederlandse taalgebied naar de Balkan-regio brengt en aan de lezers nieuwe werelden en soms helemaal andere levensinzichten onthult.

Het aan de Nederlandse en Vlaamse letteren gewijde tijdschrift *Erazmo* zet zijn vaart voort onder het nieuwe stokje met welbekende, maar ook nieuwe bemanningsleden. Naast gerenomeerde vertalers als prof. dr. Jelica Novaković-Lopušina, Olivera Petrović van der Leeuw, de reeds geetableerde Bojana Budimir, vaste redactieleden Aleksandar Đokanović en Tamara Britka, zullen in dit nummer ook jonge talenten, afgestudeerde neerlandici, zich voorstellen.

Een enorme dankbaarheid zijn we verschuldigd aan prof. dr. Jelica Novaković-Lopušina voor het opstarten van het tijdschrift *Erazmo* alsook voor het decennialange uiterst succesvolle beheer van dit unieke project literair vertalen met overtuiging dat we haar bevlogen werk zullen voortzetten in het bijdragen aan het verbinden en begrijpen van de culturen van het Nederlandstalige gebied en de post-joegoslavische regio.

De bijdragen in dit nummer zou ik omschrijven als kleurrijkheid van de geest. Voor de lezers staan vertalingen van literaire productie uit verschillende tijdperken van de literatuur in de Nederlandse taal, beginnend bij de klassiekers, via koloniale en interculturele literatuur, tot hedendaagse poëzie, drama en proza, alsook de jeugdliteratuur.

Laten we daarom opnieuw gezamenlijk gaan varen in de literaire wateren van de Lage Landen!

hoofdredacteur
Aleksandar Đokanović

I

KOLONIJALNA
KNJIŽEVNOST

ANTON DE KOM: *MI SURINAMSKI ROBOVI*

Anton de Kom (1898–1945), kome je otac još bio rođen u ropstvu, surinamski je antikolonijalni pisac, pesnik i borac za nacionalna i radnička prava. Nakon završene škole za računovođe, radio je neko vreme u Surinamu i na Haitiju, a onda je 1920. otišao u Holandiju. Tamo je bio politički aktivan u levičarskim i antikolonijalnim organizacijama. U tom periodu započeo je rad na knjizi *Mi surinamski robovi*, potresnoj i odlično dokumentovanoj optužbi na račun holandske kolonijalne vladavine u Surinamu. De Kom se početkom tridesetih godina vratio u Surinam zbog zdravstvenog stanja svoje majke. Osnovao je tamo biro gde je radio kao savetnik za radnička prava, što ga je dovelo u sukob s vlašću koja ga je uhapsila, optužila za pokušaj dizanja revolucije i prognala za Holandiju. Tamo se nakon nemačke okupacije priključio holandskom pokretu otpora. No, 1944. je uhapšen. Umro je od tuberkuloze u koncentracionom logoru Nojengame.

Godine 2023. holandski ministar inostranih poslova zvanično se u ime vlade izvinio potomcima Antona de Koma. Tom prilikom je najavljeno i formiranje katedre *Anton de Kom* na Slobodnom univerzitetu u Amsterdamu.

iz: Anton de Kom: *Wij slaven van Suriname*. Amsterdam: Contact, 1934.

/.../

Anton de Kom sa suprugom
Nel Borsbom

U ropstvu

„Boravio sam u Zapadnoj Indiji¹ 21 godinu, i u svakoj koloniji sam iznova čuo *da je za crnca strašno teška kazna da bude prodat plantažeru u Surinamu, i sad sam uvideo da je to istina.*“

„Još nisam bio u koloniji gde se tako loše postupa sa robovima, gde dobijaju tako lošu ishranu i tako bednu odeću, i gde su primorani na tako težak rad koji prevazilazi njihove snage.“

(Iz pisama Pinsona Bonama² grofu od Bathursta)

Vekovima su se beli stručnjaci za verska pitanja trudili da dokažu kako je ropstvo Bogom dana institucija – „da je nesumnjivo volja Proviđenja da afrički narod bude uslužan i da se drži u pokori“. Zar ne stoji u Svetom Pismu: „Neka je proklet Hanan. Neka bude sluga slugama svojoj braći“.³

A velečasni gospodin Johan Pikard, za života propovednik u Kuvordevnu, svedočio je: „Ti ljudi“ (Afrikanci koje je smatrao potomcima Hanana i preodređene za ropstvo) „takve su prirode da kad su na slobodi ili kada se s njima ljubazno postupa ništa ne valjaju i ne umeju čak ni da vladaju sobom; ali ako im se stalno uteruje strah u kosti i ako se stalno bezdušno batinaju, onda se od njih mogu očekivati dobre usluge; elem, njihova dobrobit leži u ropstvu.“

Zaista, plodovi ovog „batinanja“ očitovali su se u bogatim prihodima koje je Surinam davao belcima u ta vremena.

Godine 1730. broj plantaža iznosio je oko četiri stotine. Gajila se šećerna trska, kafa, kakao, duvan i druge kulture. Godine 1749. za Holandiju je otpremljeno 15.000 kila duvana dok je za godinu dana sa pojedinačne plantaže moglo da se utovari 10.000 kila pamuka i 25.000 kila kafe.

Ove brojke govore za sebe.

Pa ipak, čak i ako su pobožni propovednici pisali da je „Proviđenju očigledno bilo po volji da taj soj (crnaca) pre mnogo vekova osudi na ropstvo“, ipak i onda ostaje pitanje da li je zaista bila želja Proviđenja da se to ropstvo u Surinamu odlikuje takvom varvarskom okrutnošću.

¹ *West Indies*, u to vreme uobičajeni naziv za Antile. (prim. prev.)

² *Pinson Bonham* (1762–1855), britanski guverner Surinama od 1811–1816 (prim. prev.)

³ Knjiga Postanja, IX: 25. Vidi takođe 27. stih: „Neka Bog da Jafetu da se rasprostrani i da živi u šatorima Simovim. Neka Hanan i njemu bude sluga.“

Sav rad je u Surinamu iznuđen batinama. Koji su pa drugi podstrek robovi imali da bi propisno obavljali svoj posao? O nadnici nigde u Surinamu nije bilo govora, osim ako bi se u to računala bedna, kužna stračara puna gamadi, loša i nedovoljna ishrana, i sirotinjske prnje od odeće. Rob takođe nije znao za utešno osećanje da svojim radom izdržava porodicu, pre je mogao očekivati da će je uprkos njegovom teškom dirinčenju njegov gospodar nenadano iz hira rasturiti ako bi mu palo napamet da njegovu ženu ili decu, ili pak njega samog proda svom kolegi ili, što se takođe često dešavalo, proigra na kartama.

Robovi (naši očevi) dirinčili su na poljima kako bi uvećavali bogatstvo belaca. Na plantažama šećerne trske gde su robovi bili iznureni i satrveni radom na polju Evropljani su im s bičem stajali za vratom, spremni da i kod najmanjeg zaostajanja sruče udarce na njihova gola tela. Često se dešavalo da im u vreme žetve ne dopuste ni noćni počinak.

Na zasadima drveća dirinčili su i muškarci i žene, sekli su drveće i testerisali ga u daske. Po pravilu su sirote žene obavljale transport tako što su na glavama nosile daske i balvane kroz šumu do mesta za utovar.

Možda si ti, beli čitaocu, u školi učio kako je muzej Maurichajs u Hagu iznutra obložen najskupocenijim brazilskim drvetom. Kad pun divljenja budeš stajao pred tim lamperijama, molim te da sebi predočiš kako su naše majke iz dana u dan (jer nedelja je institucija koju je hrišćanska civilizacija propustila da uvede u Surinamu) teglile svoj teški tovar preko brdovitog terena, kroz bare i močvare, stalno pod pretnjom biča kojim su vitlali tvoji preci.

Suvišno je navesti da su tuberkuloza i druge bolesti bile redovna pojava. Robovi i robinje na zasadima drveća rano su postajali neupotrebljivi i uprava je računala s njihovim brzim rashodovanjem. Kao ulje za podmazivanje ovog škripavog mehanizma služio je loš alkohol kojeg je gospodar povremeno delio robovima kako bi u kratkom pijanstvu zaboravili na svoj jad i bedu.

Svoje tvrdnje želimo da potkrepimo činjenicama, tek ponekom stranicom iz crne knjige surinamske okrutnosti.

Pod upravom guvernera Mauricijusa zabeleženo je kako je na optužbu Fiskalnog veća izvršen pretres kod izvesne gospođice Piterson koja je važila za neljudski okrutnu. Na svetlost dana je tokom istrage izašlo da je ona „*poveći broj svojih robova lišila života na tiranski i varvarski način*“. Njoj nije bilo ni na kraj pameti da porekne ova zlodela već je pred komisijom ponosito izjavila: „*da svoju imovinu, kupljenu za svoje pare, itekako sme da uništi*“.⁴

⁴ Autor kod svih citata navodi istorijske izvore. (prim. prev.)

Kolonijalno pravosuđe nije je kaznilo – uspela je da na vreme pobegne.

Udovica Mauricijusova, dama iz najviših krugova, dala je da jednu njenu staru robinju vežu za drvo i tuku do smrti. Lično je izjavila da je to učinila iz hira, jer je htela da vidi svoju staru dadilju kako pati. Bilo je još robova sa njene plantaže koje je snašla ista sudbina, čak su i mala deca sa njene plantaže kažnjavana „španskim jarcem“ (veoma rafinirana vrsta batinjanja o kojoj će još biti reči).⁵

Robovi gospođe Mauricijus izjavili su pred Kolonijalnim sudom da će pobeći ukoliko guvernerova udovica ne bude razrešena upraviteljstva nad plantažom. Sud je zaista pokušao da je nagovori da plantažu ubuduće prepusti upravniku „zato što su se u suprotnom pribojavali potpunog uništenja njenih štićenika“, ali gospođa Mauricijus je izjavila da niko ne može bolje upravljati njenom *imovinom* od nje same.

Jednom drugom prilikom je izjavila: „Ne želim da moji crnci šećaku po mojoj plantaži glatke kože“. I zaista, smislila je vrlo efikasnu kuru koja je davala rezultate. Povremeno bi naredila da se svi njeni robovi tokom 24 sata neprestano bičuju i „napola oderu.“ Jedan crnac i dve crnkinje podlegli su ovakvom tretmanu. Komisija koja je kasnije poslata kako bi podnela izveštaj o stanju na njenoj plantaži izjavila je „da su robovi izgledali veoma loše i zlostavljano“.

Nije čudo da su neki robovi gospođe Mauricijus pobegli i potražili utočište u šumama kod pobunjenih Marona.⁶ To važi i za neke od robova gospođe La Para, gospodarice koja se po okrutnosti utrkivala s gospođom Mauricijus.

Ovi robovi su, međutim, prilikom bekstva pali u ruke kolonijalnom pravosuđu, pri čemu su dva roba i jedna robinja obešeni dok su tri crnca i četiri crnkinje pod vešalima dobili „španskog jarca“ zbog svog nezakonitog bekstva. Šta se gospođe La Para tiče, ona je od kolonijalnog pravosuđa dobila opomenu da „ubuduće pristojnije i umerenije tretira svoje robove“.

Slične opomene predstavljaju, međutim, retkost, a još su ređi slučajevi u kojima su posredstvom takvog istraživanja zabeležene činjenice. Okrutnost prema robovima bila je do te mere uobičajena u to vreme da

⁵ Kažnjeniku su spreda vezivali ruke a onda mu proturali skupljena kolena kroz vezane ruke i ispod kolena proturali kolac koji je onda zabadan u zemlju. Kad bi batinama izranjavili jednu stranu kažnjenikovog tela, okretali su ga na drugu stranu. Ovakav način kažnjavanja trajao je do sredine devetnaestog veka iako je zvanično bio zabranjen od 1784. (prim. prev.)

⁶ Naziv za odbegle afričke robove koji su se u većim zajednicama nastanjivali u prašumama Surinama ali i drugde u Karibima i Južnoj Americi. (prim. prev.)

je morala da poprими zaista vanredne oblike kako bi bila zabeležena u kolonijalnim hronikama. Zlostavljanje naših otaca bolje je zabeleženo u našim srcima nego u istorijskim udžbenicima belaca. O patnjama ropstva nikad mi ništa nije ubedljivije govorilo od pogleda moje bake kad je nama deci pred kolibom u Paramaribu pripovedala o prošlim vremenima.

Čak i nakon što je ropstvo ukinuto u Francuskoj Gvajani, mnogi Holanđani i dalje su se prepuštali najsramnijoj okrutnosti. Direktor C. Varenhorst terao je svoje robove da dirinče dok ne popadaju polumrtvi, a onda im je uskraćivao čak i najnužniju hranu. Zbog puke sumnjičavosti teško je kaznio jednog roba tako što mu je vezao noge okovima a onda ga uz pomoć lanca oko vrata vezao za kolac. Varenhorst je potom zabranio ostalim robovima da pomognu svom vezanom drugaru (uz pretnju kaznom). Rob je ubrzo zbog uskraćivanja jela i pića, i usled užasnih bolova umro „počevši da smrdi i da se raspada“. Ovaj slučaj iznet je pred holandski Kolonijalni sud. Međutim, ovo telo, osnovano da bi delilo pravdu po zaslugi, dalo je za pravo Varenhorstu, a tužitelje je kaznilo primenom „španskog jarca“.

Sudeći po sudskim presudama još su 1801. skoro mesečno vešani robovi ili čerečeni na točku, a skoro svakodnevno se u utvrđenju Zelandija pod vešalima primenjivao „španski jarac“. Stanje je bilo toliko strašno da su se vojnici žalili kako je taj „skoro svakodnevni spektakl neprijatan i odbojan“.

Robinje

Majčice, daleko od ove hladne zemlje gde sedim i pišem, majčice moja u Surinamu, sa tvojom sedom kosom i prerano pogurenim držanjem, koja si radila i dirinčila od jutra do večeri kako bi me školovala, tebi posvećujem ovo najmračnije poglavlje naše istorije.

Kad su se muški robovi (naši očevi) pri zalasku sunca i nakon obavljenog posla vraćali s njiva, onda su mogli do ranih jutarnjih časova da se oporavljaju od napora, mogli su u svojim bednim kolibama da na postelji od krpa ispruže svoje bolne udove i odmore dok ih nadzornik iznova ne pozove na rad.

Kad se, međutim, poslednja povorka žena vraćala kući kroz polja, noseći još na glavi teške korpe s pamukom, onda se često dešavalo da gospodar (a u kasnija vremena upravitelj) baci oko na mladu crnkinju i mahne joj rukom da spusti korpu. Tada za nju, u noći, otpočinje nova

dužnost, da zadovolji pohotu svoga gospodara. Nije postojalo nikakvo izuzeće od ove obaveze. Pošto crnački robovi ionako nisu ljudi, za njih nisu važile crkvene svete tajne niti građanski zakoni. Za petatu (belca) je jednostavno bilo nepojmljivo da između dvoje crnih ljudi postoji nešto kao bračna veza, i zato su i žene robova morale često da iz svoje bračne postelje odu u gospodarevu kuću.

Moramo priznati da se dešavalo da beli gospodar obaspe svoju privremenu crnu ljubavnicu raznoraznim privilegijama ali i svilenim haljinama pa čak i draguljima – bilo iz kaprica bilo da bi njenom lepotom zasenio svoje poznanike sa drugih plantaža. Često je utoliko tužnija bila sudbina tih naložnica kad bi ih se posle kraćeg vremena njihov gospodar zasitio. Onda su se vraćale u svoju stračaru u smeštaju za robove, dobijale mržnju umesto ljubavi i zlostavljanje umesto privilegija, pri čemu prevarena gospodarica često nije propuštala priliku da iskali svoj bes na bespomoćnoj žrtvi.

Što se dece začete u takvim vezama tiče, ona su jednostavno smatrana za uvećanje ljudskog stočnog fonda, a udarci očevog biča ili biča belog polubrata pljuštala su po njihovim leđima potpuno ravnopravno kao da su crnačka. Dovoljno je obratiti pažnju na broj mulata u našoj zemlji pa da se vidi da navodna odbojnost bele rase spram crnaca nije bila nikakva prepreka za seksualni odnos s našim ženama.

I ovom prilikom bismo pre svega želeli da istaknemo neke od činjenica:

Gospodin Pišo, nećak istoimenog savetnika, direktor plantaže „Jato i vernost“, alarmirao je 6. septembra 1750. čitavu belućku zajednicu u njegovom okruženju da su se crnci pobunili protiv njega. Ispostavilo se da je gospodin Pišo hteo da uzme za sebe jednu robinju ali je ta žena uporno odbijala da se poda niskim strastima svoga gospodara. Sirotu robinju je zbog njene čednosti Pišo bičevao do smrti. Pri tom je jednog starog roba koji se tome usprotivio „upucao sačmarom“.

Jedan drugi slučaj tiče se jednog bogatog plantažera sa plantaže „Orlov mir“. Taj je doznao da je jedan od njegovh robova zaljubljen u njegovu robinju Beti (plantažerovu ljubavnicu). Dao je da se taj rob izbičuje, da se svuda po telu žigoše i onda ga je zakucao u drveni sanduk. Nakon što je siromah umro, bačen je u jamu s negašenim krečom. Beti, koja je osećala naklonost prema tom robu, izbičevana je do krvi i na sraman i užasan način žigosana.

Pod takvim uslovima nije moglo biti govora o porodičnoj sreći za robove jer se preteća senka belog gospodara uvek nadvijala nad supružnike.

Evropljanke su kompenzaciju za zanemarivanje od strane svojih belih muževa tražile u mržnji koju su prema svojim lepim crnim konkurentkinjama često izvivljavale na neljudski okrutan način. Ili su pak pokušavale da kazne svoje bele supružnike tako što su se upuštale u ljubavne afere s tek pristiglim belcima iz Evrope.

Pogubna je bila i praksa da se „lepe robinje nedeljno oglobe taksom koje su bile dužne da predaju svom gospodaru ili gospodarici, a da ovi nisu znali ili hteli da znaju na koji je način taj novac dobijen ili zarađen“. Za ovu prinudnu prostituciju korišćene su lepe crnkinje, mulatkinje, mestickinje, mešanke raznih vrsta. Ukoliko bi se ove žene zarazile veneričnim bolestima uvezenim iz Evrope, obojili bi ih crvenom bojom i tako sprovodili ulicama glavnog grada. Zatim bi ih prepustili njihovoj sudbini propadanja u bedi.

prevela: Jelica Novaković-Lopušina

MARIJA DERMAUT: *DESET HILJADA STVARI*

„Nadzornik“ („Posthouder“) je poglavlje iz romana *Deset hiljada stvari* (*De tienduizend dingen*, 1955) Marije Dermaut (Maria Dermoût, 1888–1962), smeštenog u Indoneziju i upečatljivog po živopisnim opisima egzotičnog okruženja, kao i po brojnim elementima kulture, legendama i narodnim verovanjima utkanim u narativ. U odlomku „Nadzornik“ Dermaut daje viđenje misteriozne smrti tajanstvenog i povučenog nadzornika čiji nesmireni duh i dalje uhodi jedno imanje na ostrvu.

iz: Maria Dermoût: *De tienduizend dingen*. Amsterdam: Querido, 1991. (str. 130–145)

Nadzornik

Drugi majur na ostrvu koga su svi zvali „bašta“ nalazio se u spoljnom zalivu. Ništa veća od onih najobičnijih – od bašti tik uz kuću. Nedaleko od grada i uz glavni put. S jedne strane spoljni zaliv, s ostale tri neprobojna živa ograda od visokih trnovitih bambusa, s ogromnom ulaznom kapijom od kovanog gvožđa.

Kuća kao da se nalazila na uzvišenju, obala se najednom pod oštrom kosinom pružala prema plaži.

Samo jedna soba u kući poticala je iz davnina i imala je staromodne zidove od debele cigle, visoke prozore s kliznim mehanizmom s malim oknima i dubokim podprozorskim daskama usmerenim prema zalivu. Pod od crnih i belih mermernih blokova izbledeo je i ponegde napukao. Od dvojra vrata samo još nad jednima stajao je izvajani lučni prozor, a na njemu korpa s cvećem i voćem, stakla više nije bilo, drvo je poprimilo bledu, beživotnu boju. Sve skupa prilično ofucano i oronulo, a ipak mora da je nekad bila „lepa soba“.

Ostatak kuće dozidan je naknadno: ograđena terasa, još soba – samo pri dnu njihovi zidovi su bili od kamena, ostatak su činile daske, grubo rezane i okrečene u belo.

Pred kućom je bila veranda okrečena u zeleno, s klimavim drvenim stepenicama kojima se stizalo u kratku, ali široku aleju platana koja se od kuće spuštala pravo do plaže.

Plaža je bila uzana i otvorena; s leva i desna još platana, u središtu trošni drveni dok. Na kraju doka uspravljao se stub od čvrstog drveta, previsok da bi služio samo za sidrenje. Možda se nekada koristio kao svetiljka s gvozdanim fenjerom na vrhu u kojem je gorela uljana lampa – umirujući tračak svetla nad spoljnim zalivom, u tmini – možda je nekada tako bilo, sada svakako više ne. Dok se protezao do prilično daleko u zaliv; za vreme plime voda je tu bila duboka te je velika proa mogla da pristane, tada bi i struja bila jaka.

Oko kuće par sitnih zasada začinskog drveća, karanfilića i oraha, pod drvećem za hlad. Iza kuće pomoćni objekti, poput kamenog platoa za sušenje začina i jednog velikog bunara.

Ali „bašta“ je bila napuštena. Stara kuća nenastanjena i zamandaljena; sa šipki na kapiji, oko koje su se obmotale trnovite grane, visio je lanac s katancem.

Nijedna od ovih sigurnosnih mera nije bila nužna, niko ne bi ni pomislio da uđe u baštu; nijedna proa ne bi pristala na doku, niko ne bi privezao konopce o svetiljku. O, ne!

Ko bi želeo – bilo danju, bilo noću – da se susretne s nadzornikom koji je tuda tumačio, kroz kuću i baštu, te povremeno stajao na doku, leđima okrenutim prema spoljnom zalivu?

Nekada je bio nadzornik na jednom malom ostrvu blizu Dobia, gde obitavaju lovci na bisere. Navodno je bio vrlo bogat, ali je bio na lošem glasu. Šta je bio razlog tome, da li se bavio prevarama, ucenjivao, ili je bio lihvar? Niko nije tačno znao.

Rano je istupio iz službe i nastanio se na ostrvu u Molucima.

Prvog puta došao je sam. Kupio je „baštu“ na spoljnom zaliv, a staru kuću renovirao: obavljen je remont svih vrata, prozora i šalona, pogotovo svih brava. Ugrađene su rešetke na sve prozore osim onih u „lepoj sobi“ – valjda nije želeo da joj naruši izgled? Iovako je imala teške šalone. Na gvozdenu kapiju došao je katanac s lancem.

Pobrinuvši se za sve to, vratio se u Dobo po svoj posed: nameštaj, stari porcelan, žene, novac i bisere.

Kada je njegov brod pristao na ostrvu, nadzornik je smesta naložio da se sve unese u kuću. Težak nameštaj zamotan u rogozinu, kutije i kofere nadničari su samo istovarili; s otpakovanjem nisu morali pomagati, mogli su smesta otići. Stoga nisu videli ništa do četiri žene: tri stare i ružne i jednu mlađu mršavicu, mada je imala crni veo oko lica.

Ograda je zakatančena za nadničarima; a nakon toga nikome spolja nije dopuštan ulazu u baštu. Niti je iko od njenih stanovnika ikada išao u grad, čak ni izvan njenih kapija.

Niko osim uvek jedne te iste starice zadužene za nabavku; stalno je sve sama nosila, plaćala uredno, ali nikada nije otvarala usta. Kada bi naručivali teške stvari poput kanti kerozina ili džakova uglja, konzervirane hrane i pića od Kineza (što im je bilo dovoljno) one bi bile dostavljane pred kapiju u naznačeno vreme i tri starice bi ih same uvukle u kuću. A ipak u gradu se pričalo – ko to? – o tome ko živi u kući, kako je uređena i šta se u njoj zbivalo.

U „lepoj sobi“ nalazio se rezbareni crni nameštaj iz vremena vladavine Portugalaca. Jedna sofa, toliko široka i dugačka da bi na njoj moglo da se spava, dve stolice s niskim naslonima za ruke, sto, škrinja. Crna škrinja s izvajanim girlandama i srebrnim lokotima; kada bi je neko otvorio oglašilo bi se zvonice: ping-ping-ping.

Na zidu su visili stari porcelanski tanjiri, osmougaoni s pokojim crvenim cvetkom na njima, vrlo dragoceni tanjiri! Na crno-belom podu od mermera stajala je grnčarija, stari krčazi poput onih koje su Kinezi nekada koristili na džunkama za čuvanje soli i sušene ribe i to sledeći: poneki braon i vrlo redak zeleni s lavljim glavama raskrečenih usta kroz koja se protezao konopac od ratana, kao što i priliči.

Takođe se pričalo i koje bisere je nadzornik posedovao:

Nisku od osamdeset belih bisera.

Jedan veliki kruškastog oblika, na lančiću; biser nije bio niti crn niti beo, već boje čelika s blagom sedefastom nijansom – unikat.

Potom dve minduše, dva potpuno identična obla roze bisera, bez ijednog nedostatka! Blizanci među biserima.

Tri starice, tri veštice, su obavljale poslove i nadzirale mlađu.

Mlađa žena bila je nadzornikova miljenica. Bila je izuzetne lepote, mogla je čak biti i Arapkinja (one su najlepše na svetu) i nositi zeleni i crveni sarong od svetlucave svile, a preko njega tamnozeleni brokatnu kabai tuniku s krutim vezom u zlatu; krejonima bi nanosila umorne plave senke oko očiju, a njen nos mogao je biti blago nakrivljen, za nijansu preuzan, a usta poput crvenog cveta, malo poveća. Tamnoputa, tople, suve, izrazito tamnobraon kože.

Kada bi nosila bisere, nikada sve u isti mah, ili beluisku čas oko vrata čas provučenu kroz vranu kosu, ili sivi svetlucavi biser na čelu koji je visio među dva tamna svoda njenih obrva, ili par roze blizanaca na njena dva uha – baš na toj tamnoj koži bez sjaja, je li moglo išta biti lepše.

Retko je izlazila van, uglavnom je boravila u onoj „lepoj sobi“, ali kada bi mesec sjao, kada bi plima nadošla, zaljubljeni par sedeo bi na doku na spoljnom zalivu: žena na stepeniku bližem vodi, pognuta, držala bisere nad talasima, a potom ih podizala na mesečinu (morska voda i mesečina su dobri za bisere), a muškarac bi je gledao...

Tako se pričalo – ko to? ko?

Nisu još dugo tamo živeli.

Jednog ranog jutra nadzornik je pronađen na spoljnom zalivu, nedaleko od bašte, nanesen na obalu, udavljen. Bio je odeven u batik pantalone i belu pamučnu mušku tuniku, sa sandalama na nogama.

Nadzornik se udavio!

Kako se udavio? Udavio – nema govora, ubijen je! Naravno da je ubijen, zbog bisera, nego šta!

Policija je navraćala u kuću; morali su da obiju katanac na kapiji. I kuća je bila zaključana, obilazili su oko nje, kucali i dozivali „Otvorite! Otvorite smesta!“ Žene su prilazile prozorima s rešetkama i govorile kako ne mogu da otvore jer one nemaju ključ – ali zašto, šta se desilo?

Kada su čule da se nadzornik udavio upravile su rukama prema nebu i zavapile, „Neka se Alah smiluje na nas! Neka se Alah smiluje na nas!“

Još jedna brava je obijena i žene su puštene van i odvedene u grad. Jedan policajac i viši policijski službenik su ostali da pretresu čitavu kuću.

Svaka škrinja, fioka bila je zaključana: sve se otvaralo pomoću kalauza. Kada su otvorili škrinju od ebanovine oglasila se blagim ping-ping-ping, a u još jednoj zaključanoj fioci, pronašli su bisere; i bili su baš onakvi kako su pričali – ko? – bela niska od osamdeset bisera, sivi kruškasti i dva roze kao minđuše.

Takođe je pronađena hrpa novca i dokumenata. Većina nadzornikovog kapitala još uvek se nalazila u Dobou, data u zajam po zelenaškim kama-tama i njim je upravljao jedan Kinez, što su hartije dokazivale.

Četiri žene zadržane su u gradu i smesta saslušane. Mlađa žena nije bila Arapkinja, nego Kineskinja mešovitog porekla. Nije bila preterano lepa, bila je mršava i prilično bleđa. Prilično stidljiva, bleđa, mlada žena.

Poticala je iz trgovačke porodice iz Doboja; otac joj je bio Kinez, majka Papuanka s obale, gde ima dosta mešane krvi. Tri starice bile su joj tetke s majčine strane.

Bila je izistinski i zakonito udata za nadzornika i sve je nasledila s obzirom na to da nisu imali dece.

Isprva žene su odgovarale tek na ono što su ih pitali, obazrivo i sum-njičavo: oklevajući da ili ne, ne znam, možda. Nisu puno toga znale.

Ko je zapravo bio nadzornik?

„Ne znam.“

„Odakle je?“

„Ne znam.“

„Da li ste ga znali dugo pre vašeg braka?“

„Ne, ne dugo.“

„Kako je stekao sav taj novac?“

„Ne znam.“

„Gde je pribavio one antikvitete?“

„Ne znam.“

„A bisere?“

„Ne znam ni to.“

„Sviđali su vam se? Nosili ste ih često?“

Tada je mlada žena odjednom počela da zamuckuje i pocrvenela je od straha.

„Ja, da nosim bisere! Ne, nikada! Nikada ih nisam videla.“

„Nikada ih niste videli?“

„Ne.“

„O, ma dajte!“

„Ne, stvarno nisam.“

„Ali bisere treba nositi, zar ne?“

„Ne znam, tako kažu i... gospodin.“

Sve četiri su ga zvale gospodin, najmlađa takođe.

„Gospodin je često donosio kofu punu morske vode u kuću, da ispira bisere.

Morska voda je dobra za bisere, ali ih nikada nisam videla.“

„Kako, u tom slučaju, znate da ih je ispirao?“

„Ne znam, tako sam mislila, možda.“

„Gde je čuvao bisere?“

„Bili su zaključani u fioci crne škrinje.“

„Da li ih je često vadio odatle?“

„Da.“

„Da li ste prisustvovali tome?“

„Ne.“

„Kako onda znate?“

„Kada bi gospodin otvarao crnu šrkinju oglašavalo se zvonice ping ping ping.“

„Ali kako znate da je tada izvlačio bisere?“

„Ne znam, možda?“

Postepeno su počele da pričaju slobodnije, i sve četiri manje više jedno te isto: sve je pilo pod ključem, a ključevi kod gospodina, od fioka, škrinja, soba, podeblji svežanj na privesku. Nije im bilo dozvoljeno da bilo šta vide.

Uvek je šetao po kući i izvan kuće i vrebao. Predveče je bilo najgore: jednom bi otišao da proveri da li je kapija valjano zaključana, a nešto kasnije ponovo, te da nema rupa u trnovitoj živoj ogradi od bambusa, pregledao zasade začina, dva-tri puta obilazio oko kuće, otvarao vrata, proveravao svaku sobu, pogotovo onu lepu, potom pomoćne objekte, iznova zatvarao, te zaključavao sva vrata. Zaključao bi četiri žene u kući. Pre pomrčine uvek bi nanovo odšetao do doka, odakle je imao dobar pregled kuće kroz kratku, široku aleju; tamo bi stajao izvesno vreme leđima okrenut prema zalivu, te posmatrao kuću dok nije se ne bi previše smrklo. Tek tada bi se vraćao. Ponekad bi i po mraku nastavio da obilazi oko kuće, često bi bio napolju i po noći, čak i onaj bez mesečine, po mrklom mraku, čak i po kiši.

„Zašto je to radio, plašio se lopova?“

„Da, ne, ne znam.“

A onda su četiri žene, svaka tokom svog reda, postajale uznemirene i zbunjene i sve četiri su ponavile isto s pognutim očima:

„Gospodin je bio ljubomoran, veoma ljubomoran, zbog... zbog svega, ali pogotovo zbog bisera, zato je to činio.“

„Šta je još običavao? Puno pio?“

„Ne, ne puno.“

„Je li nekad bio pijan kao letva?“

„Ne, nije mogao, morao je da nadzire.“

„Je li vas ikada zlostavljao?“

„Ne.“

„Da li ste ga se plašili?“

Ponovo bi oklevale, mlađa, kao i tri starice, te bi potom rekle blago i sramežljivo, „da, možda“.

Sve je skupa ostavilo dobar utisak; nisu protivrečile jedna drugoj, a i delovale su poput četiri prilično stidljive, preplašene žene koje mrava ne bi zgazile.

„Recite nam šta ste tačno radile tog dana.“

I ispričale su šta su tog dana radile, ono što i obično, svakog dana. Tri starice su radile: jedna je otišla do grada u nabavku, jedna je čistila kuću, a potom prešla na pranje veša, jedna je metla baštu. Onda su skupa započele s pripremom večere. Mlađa je štrikala, uvek bi štrikala.

Nikada nije išla van?

„Ne, da, ponekad.“

U popodnevnim časovima kada bi posao bio obavljen, kada bi sunce izgubilo nešto svoje siline, mogle su se spustiti do plaže da ugrabe malo svežeg vazduha pod drvećem u zalivu, sve četiri skupa.

„Bi li i gospodin bio prisutan?“

„Gospodin bi bio prisutan, nije nam nikada bilo dozvoljeno da same izlazimo.“

„Jeste li bili na plaži tog dana?“

„Ne... da... ipak jesmo i tog dana.“

„S gospodinom?“

„Da, s gospodinom.“

„A onda biste se vratili unutra, i on bi zaključao vrata?“

„Da, gospodin bi svakako zaključao vrata.“

„Kako je tad bio obučen?“

„U batik pantalone, belu tuniku i sandale.“

„Često je to oblačio?“

„Da, nikada nismo primali ili išli u posete.“

„Niste bili zabrinuti kada se uveče nije vratio?“

„Ne, često bi ostajao napolju.“

„Šetao oko kuće?“

„Možda.“

„Dakle, ništa niste čuli?“

„Ne.“

„Niti kasnije u toku noći, dozivanje, nešto slično?“

„Ne.“

Sve četiri naizmenično; zvučale su snebivljivo, ali se uklapalo. Ni autopsija nije pokazivala nešto što bi protivrečilo njihovim izjavama.

Čovek u naboju snage, bez naznaka bolesti, bez znakova nasilja na telu; ribe su počele da ga grickaju i voda mu je ušla u pluća, naprosto se udavio.

Potom je došao da svedoči ribar koji bi uvek u isto vreme oko sutona prolazio veslajući ili jedreći u svojoj proi na putu kući.

Uočio je sledeće: gotovo svakog podneva gospodin bi sam stajao na doku, leđima okrenutim prema spoljnom zalivu; kada bi ribar prošao i još jednom se osvrnuo, gospodin bi još stajao tamo. Smatrao je to izuzetno čudnim – ko još stoji leđima okrenutim prema zalivu! – i brže bolje bi odveslao dalje.

Te izvesne večeri, još je bilo popodne, i sunce je gotovo zašlo, a taj gospodin je ponovo stajao kao i uvek. Ali kada se ribar osvrnuo, iznenada ga nije bilo!

Da li je čuo da je nešto pljusnulo?

„Ne“.

Da li je čuo dozivanje?

„Ne“.

Da li je zapazio prskanje vode?

„Ne“.

Ili kretanje u spoljnom zalivu?

„Ne“.

Kada je on video tog gospodina, da li je stajao sam, nije bilo nikog drugog u blizini?

„Ne, nije bilo nikoga“.

Da li je bila plima?

„Da, bila je“.

Da li je siguran, ne greši li u danu?

„O, ne“.

Da nije primio mito?

Šta se moglo desiti, da se nadzornik nije okliznuo na doku? Ali u tom slučaju bi dozivao u pomoć ili probao da se izbavi?

Četiri žene ponovo su naizmenično ispitivane.

„Da li gospodin znao da pliva?“

„Ne znam.“

„Da li se ikada kupao u moru?“

„Da, ponekad za vreme plime, ali ne bi išao daleko, ima ajkula.“

„Jeste li se vi kupali u moru?“

Svaka bi ovde oklevala na trenutak, jedva uočljivo.

„Ne, ili pak da, s mene pa na uštap, jednom ili dvaput.“

„Zajedno s gospodinom?“

„Ne, nikada zajedno. Kad bismo se kupale, on je ostajao na obali i držao nas na oku.“

„Je li to bilo skoro?“

„Ne.“

„Ne tog dana?“

„O ne, ne tog dana! Ranije, dosta ranije.“

„Mislite li da je možda počinio samoubistvo?“

Ponovo su izgledale preplašene i rekle, možda, ali da nisu ni pomišljale na to.

Sve se uklapalo; osim što ključevi nisu pronađeni (veliki svežanj ključeva koji su pomenule), ne kod davljenika, niti u bašti, niti na doku ili plaži za vreme oseke. Da ih nije držao u ruci kada je pao? Jesu li mu iskliznuli iz džepa kada se udavio?

„Gde bi mogli biti gospodinovi ključevi?“

Žene su bile zapanjene i uznemirile su se.

„Ali ključeva nema, pa nema!“

Bilo im je nejasno, a to „nejasno“ bilo je nepouzdanije od „ne znam“ i „možda“.

Bile su slobodne da idu.

Unajmile su sobu u malom hotelu u kineskoj četvrti; ne bi provele ni noć više u toj kući. Jednom prilikom morale su se vratiti po odeću. Zatražile su pratnju policajca, bile su preplašene, rekoše.

Potom su novac, dokumenti i biseri predati mladoj ženi. Nisu imali maloletne dece i ostavinski postupak nije bio pokretan.

Delovala je kao da ne zna šta bi s njima, pa je s oklevanjem stavila krstić na priznanicu; i tri starice su sve stavile krstiče, potpisale su i drugi obrazac: mlađa je sama zatražila ovlašćenje da proda sve iz kuće, ništa nije htela da zadrži. I „bašta“ i kuća ponuđen su na prodaju.

Pokućstvo: nameštaj od ebanovine, crna škrinja sa srebrnim lokotima, stari porcelan, keramički tanjiri i krčazi – sve rasprodato po aukcijama; kuću s „baštom“ niko nije hteo da kupi, čak ni iznajmi!

Prvim brodom žene su se zaputile za Dobo. Ukrcale su se rano izjutra. Mlađa je nosila raznobojni, crveno-plavi sarong i belu tuniku od čipke, išla je u plišanim papučama. Tamni veo od gaze sa šarenim platnom padao je preko njene kose vezane u zategnutu punđu; lice joj je bilo debelo napuderisano, ali ono nije bilo pod velom. U jednoj ruci nosila je suncobran od uljanog papira – želela je sačuvati svoj beo ten; a u drugoj svoju tašnu od crnog satena s trakicama s obe strane.

Tašna je imala dve pregrade koje su se zatvarale uz pomoć dve srebrne kopče u sredini. U jednoj su se nalazili njen novac i svežanj ključeva, bela maramica, zelena flašica kolonjske vode protiv morske bolesti i pakovanje pepermint. U drugoj pregradi karte, dokumenta i biseri: bela niska zamotana u maramicu, sivi kruškasti (unikat), i skupoceni roze blizanci u staroj kartonskoj kutijici za lekove ispunjenoj vatom.

Nije želela da nosi bisere, ali je itekako nosila njen novi zlatni nakit: čiode za kosu u punđi, zlatne engleske novčiće umesto dugmadi na tunici, prstenje na ruci i široku narukvicu u obliku zmije na njenom tananom zglobo. Zlato joj je bilo milije od bisera, a sada je i bila bogata. Jedna od starica nosila je njenu tabakeru s listovima betela od zlata i srebra, i malu srebrnu pljuvaonicu.

Četiri žene više nisu isgledale tako stidljivo i utučeno i bile su uzbuđene oko njihovog predstojećeg dalekog putovanja, sve su promatrale, gurkale se, smejujile se iza dlanova.

Tako otputovaše za Dobo, i više ih niko ne vide.

Ne, ne, ne verujte u to! Nema ni trunke istine, sve laži od a do š!

Nadzornik je bez sumnje ubijen, ubila ga je njegova ljubljena, a tri stare veštice su joj pomogle.

Tog popodneva kada su zajedno šetali po plaži i brčkali se u moru – samo brčkali – a on stajao na obali i promatrao, dozivala ga je! Odšetala je preduboko u more (bila je plima), sarong joj se skroz bio nakvasio i iznenada je zagazila na nešto oštro, ili ju je neka riba ubola!

„O-, o-, o- ! Pomozi mi!“

Dozivala ga je, tako se strašno ozledila, taban joj je baš obilno krvario. Nadvikivala se s vetrom i šumom talasa, i u strahu odlutala još dalje i umalo se spotakla.

On je dotrčao do nje, tek tako u sandalama, pretrnuo od straha! A kada joj se približio i nagnuo da pogleda njen taban priheftala se za njega, naginjući se što je više mogla preko njegovih leđa, i urlala li urlala.

Vetar i voda hučali su mu u ušima, kao i njena vriska, toliko da mu se zavrtilo u glavi te je na trenutak izgubio ravnotežu i pao. Ona je pala s njim, preko njega. Iza njih tri starice su spremno čekale, pa su ga sve četiri držale pod vodom, ne čak ni zadugo, i odgurale ka doku, ka dubini gde je struja jaka pri plimi.

Potom su se sve četiri presvukle, isprale mokru odoru u svežoj vodi, te se zaključale u kuću. Uzele su njegov svežanj ključeva i zakopale ga u bašti; a onaj ključ kojim su se zaključale sakrile su u kući, ispod poda ili u nekoj od rupa u stolariji.

A ribar?

Popio je malo više palminog vina ili je prosto bio zatupast, pa je pomešao dane: tog popodneva, baš tog, gospodin nije stajao na doku, jer je ležao pod vodom.

Ne, ne! Ne verujte u to, nije istina, ne može biti istina! Bio je silovit, kako bi četiri žene...

Starice mogu biti žilave i jake, možda su mu nešto prethodno stavile u piće, od čega je postao sanjiv i od čega mu se zavrtilo u glavi, svaka *bibi*^{*1} prodaje takve napitke.

Možda čak nisu ni planirale unapred, ali pošto je sve tako glatko proteklo...

Zbog čega su to učinile, zbog bisera?

Možda.

¹ Prodavačica koja je navodno poznavala tradicionalnu magiju – „mudra starica [...] koja je mogla da leči i razboljeva, baca čini i tera duhove“ (opis iz *Desethiljada stvari* na strani 16).

Možda jer su ga se plašile?

Ko bi mogao znati.

Ali nadzornik se vratio na „baštu“ – to je izvesno, to svako zna.

I sada sve šapuće u maloj bašti na spoljnom zalivu.

Lišće začinskog drveća, tri talasa dok se razbijaju uz obalu, svež pove-
tarac iz zaliva oko stare kuće šapuću, šapuću...

Drži kuću zaključanom, zatvaraj vrata i šalone i dva velika prozora u
„lepoj sobi“. Niko ne sme tu da živi. Neka se polako urušava.

Zaključaj dobro kapiju lancem i katancem i obmotaj još trnovitog gra-
nja oko nje. Niko ne sme da zakorači u baštu.

Ostavi začinsko drveće na miru i pusti da cveta, nosi plodove i rasipa
semenje po tlu; pusti da korov raste i sve iznova zaguši.

Bobice se istina otkotrljaju dalje, klinčići venu. Plodovi muškatnog
oraščića zru, njihova žuto-zelena opna puca na pola; ljuska crvena poput
korala gubi svoju boju te odleprša na vetru, sjajni crni orasi padaju na
tvrdu suhu zemlju.

Nijedna proa neće doći iz pravca spoljnog zaliva, usidriti se na drvenom
doku, baciti kanap oko negdašnje lampe.

Dok će se urušiti, čak će i šipka od jakog drveta istruliti u slanoj vodi.

Ostavite nadzornika na miru! Dajte mu vremena da zaboravi; „baštu“ i
kuću, stari nameštaj od ebanovine i porcelan, zeleni krčag za vodu, novac,
služkinje, voljenu i njegove bisere.

Dajte mu da oprostí četirima ženama ako su ga one i ubile – on bi
mogao to da zna.

Dajte mu vremena.

Potom će otići, jer ovo nije njegov dom. Ali treba mu vremena – vre-
mena.

preveo: Nemanja Petković

II

NIZOZEMLJE I MI

DEFRAN: OPKLADA NA SRPSKOM DVORU

Defran

O autoru jednočinke koja je situirana na srpskom dvoru u vreme Milana Obrenovića skoro se ništa ne zna, osim da je bio Flamanac i da je po svoj prilici bio plodan dramski pisac s početka dvadesetog veka. Primerak drame „Opklada na srpskom dvoru“ (*Eene wedding aan het Hof van Servië*) koji se čuva u biblioteci Hendrik Konsjans u Antverpenu nosi redni broj 4 i nadnaslov Pozorišni komadi Defrana (*Toneelstukken van Defrann*). Sudeći po podnaslovima ostalih dela, pisao je burleske, komedije i drame. Sva četiri komada pronađena u bibliografijama, jednočinke su.

O značaju Defrana i njegovoj proflamanskoj orijentaciji svedoči činjenica da je njegov izdavač bio Žil De Mester koji je ujedno bio izdavač čuvenog flamanskog pesnika-sveštenika Hida Hezelea. No, za razliku od Hezelea, Defran nije ušao u kanon nizozemske književnosti niti u postojeće obimne biografije.

Šta je poslužilo kao podstrek Defranu da svoj komad situira u Srbiji u vreme Milana Obrenovića nije poznato. Imena svih ostalih likova izmišljena su i prilično nevešto egzotizovana. Što se istorijskih okolnosti tiče, navođenje Milana Obrenovića kao kralja 1880. preuranjeno je jer je Srbija de fakto proglašena za kraljevinu 1882. godine. No, neke okolnosti su vanvremenske, kao što je surevnjivost savetnika i uticaj stranih sila na srpsku spoljnu politiku.

Drama je objavljena 1904. ali je verovatno nastala ranije, pre Majskog prevrata, posle kog je u Zapadnoj Evropi znatno pogoršan imidž Srbije.

izvor: Defrann: *Eene wedding aan het Hof van Servië*. Tooneelstuk in één bedrijf. Brussel: Jules De Meester, drukker-uitgever. c. 91796., 1904.

OPKLADA NA SRPSKOM DVORU

Jednočinka

Likovi:

KRALJ MILAN od Srbije

GENERAL KEVIĆ, miljenik

GROF OD RIBARAČA, miljenik

NAMOVIĆ, bogati mladi plemić

SARKOVIĆ, „ „ „

NARDON-PAŠA, turski izaslanik

Dvorjani, sluge, gardisti

DEŠAVA SE U SVEČANOJ SALI SRPSKOG DVORA 1880.

PRVA SCENA

(Kralj Milan od Srbije sa svojim dvorjanima, gardistima, stražarima)

(Pri podizanju zavesе kralj Milan sedi na prestolu, okružen dvorjanima; levo i desno od trona stoje njegovi miljenici general Kević i grof od Ribarača. Gardisti stoje u pozadini a stražari kraj vrata.)

KRALJ MILAN: – Plemenita gospodo, sazvaо sam vas da vas upoznam sa zlim i podlim postupkom carigradskog sultana prema nama: izdajnički je zatočio grofa Karlovića, mog vernog poslanika na njegovom dvoru, i uprkos mojim ponovljenim molbama, ne pušta ga na slobodu. Zapretio sam mu ratom ako u roku od osam dana ne budem dobio zadovoljavajući odgovor; već je šest dana prošlo i danas očekujem izaslanika koji će mi doneti njegov poslednji odgovor. Koje je vaše mišljenje? Molim da budete sažeti jer vreme ističe. – Kažite mi svoja razmišljanja, generale.

GENERAL KEVIĆ – Gospodaru, dozvolite mi da vam bez uvijanja iznesem svoja razmišljanja. Po mom mišljenju, turski izaslanik će vam dati silna obećanja koja Sultan bez sumnje neće ispuniti. Turska je kao zemlja opštepoznata zbog svoje podlosti i verolomnosti, i vaistinu je zaslužila takav glas. Zato smatram, Gospodaru, da im bez odlaganja treba objaviti rat: budite sigurni, Gospodaru, da vas Rusija neće izneveriti. A to mišljenje dele i mnogi vaši dvorjani. *(Neki od dvorjana saginju glavu u znak odobravanja.)*

KRALJ MILAN – A vi, grofe od Ribarača, šta vi mislite o tome? Govorite otvoreno, ali budite kratki, nemam vremena za gubljenje.

GROF OD RIBARAČA – Neću zloupotребiti vreme koje ste mi pružili, gospodaru. Bez rezerve ću se u potpunosti povinovati odluci koje će Vaše Visočanstvo doneti po ovom pitanju; no kako ste zatražili da budem otvo-

ren, savetovao bih vam da se još malo strpite, gospodaru. Ukoliko smesta objavite rat, proigraćete slobodu, a možda i život vašeg zatočenika. Ako izaslanik bude izneo miroljubive poruke i prihvatljive uslove, zašto mu ne biste verovali? Ukoliko Sultan kasnije ne bude ispunio svoja obećanja, još će biti vremena da se zbog toga kazni, a u međuvremenu se možete posavetovati s Rusijom. To je moje mišljenje, gospodaru, i usuđujem se dodati da ovo mišljenje dele mnogi vaši dvorjani. (*Neki od dvorjana klimaju glavom potvrdno.*)

KRALJ MILAN – Ostajem i dalje pri svom ubeđenju da Turskoj ne treba verovati i da moramo paziti da nas sultan ne uljuljka lažnim obećanjima. Plemenita gospodo, kako sada znam za vaše mišljenje po ovom tako bitnom pitanju, porazmislio bih ozbiljno sam za sebe, a kad izaslanik bude pristigao, sazvaću vas i tada ćemo doneti neopozivu odluku. (*Kralj Milan silazi sa prestola i napušta salu u pratnji dvorjana, garde i stražara, s izuzetkom grofa od Ribarača koji ostaje na sceni.*)

DRUGA SCENA

GROF OD RIBARAČA, *sam.*

Šta sad da preduzmem kako bih kralja ubedio da se prikloni miru! Vrlo je sklon ratu, to stoji; pa ipak, dobrobit zemlje od toga zavisi. Naša vojska, naime, nije spremna za borbu, a Rusija će nas ostaviti na cedilu. Uh, kad bih makar mogao da vidim izaslanika pre nego što se pojavi na dvoru, uspeo bih da ga obrlatim, ako ne ubeđivanjem ono svakako pretnjom. Ako u tome uspem, onda sam siguran da ću kralja Milana uspeti da nagovorim na mir; oh! Onda ću biti prvi u njegovoj milosti, a general Kević tek potom. (*Gleda kroz prozor.*) Ali, šta to vidim, eto nekog Turčina; to je nesumnjivo izaslanik; oh! kakva sreća! Mada je malo neobično što je sam; no, možda je običaj kod Turaka da izlaze sami; osloviću ga sada... ipak ne... pustimo ga koji tren samog i pokušajmo saznati koja su mu nahođenja. (*Odlazi.*)

TREĆA SCENA

NAMOVIĆ, *sam.*

(*Obučen po turski. Zagleda sebe sa svih strana.*) – Što se više zagledam, to mi se više čini da ličim na Turčina. Još da mogu negde da nađem ogledalo pa da se i uverim u to. (*Osvrće se oko sebe i zapaža ogledalo; pomno se ogleda u njemu*): Zaista, ličim na zgodnog Turčina; kad bi članovi sportskog kluba sad mogli da me vide, od srca bi se nasmejali. (*Još jednom se ogleda*) Oj! Oj! Namoviću, Turčin si od glave do pete. No, bez obzira, još sam u škripcu. Istina da sam napola dobio opkladu: zaista, kladio sam se da ću uprkos velikom zahlađenju odnosa između Srbije i Turske ušetati

u dvor obučen kao Turčin; dosad je sve išlo glatko: nasamario sam ih; ali još nisam izašao, a kako da se izvučem odavde? A treba i da pružim neki dokaz da sam zaista bio ovde; u suprotnom gubim opkladu... (*vidi dvorjanina kako ide ka njemu i pretrne.*) Ajme! Gotov sam!

ČETVRTA SCENA

PRETHODNI – GROF OD RIBARAČA

GROF OD RIBARAČA (*duboko se klanja Turčinu.*) – Preuzvišenosti!

NAMOVIĆ. (*klanja se*) – Plemeniti gospodine! (*u stranu*) Ajme! Preuzvišenost! Otkud mu to, izgleda da sam se baš mnogo izmenio!

GROF OD RIBARAČA. Imam li to čast da razgovaram s izaslanikom velikog Sultana?

NAMOVIĆ. Kao što kažete, plemeniti gospodine! (*U stranu*). Ovo menja stvar.

GROF OD RIBARAČA. S kim dakle imam čast...?

NAMOVIĆ. (*U stranu*) Gle šta me snađe! (*Razmišlja trenutak*). Znam šta ću. (*Obraća se grofu od Ribarača.*) S Kladi-pašom, plemeniti gospodine (*U stranu*). Dosetio sam se: kladio sam se pa sam, dakle, Kladi-paša! (*Smeška se*)

GROF OD RIBARAČA. (*Dok Namović govori u stranu, on razmišlja i takođe govori u stranu*) – Sad moram vešto da odigram potez: smelost je pola pobeđe! (*Obraća se Namoviću.*) Preuzvišenosti, veliki Sultan vam je sigurno rekao da smo se mi manje-više dogovorili... Što će reći da ćete vi ponuditi kralju mirovni predlog i u potpunosti podržati njegov sporazum. – Razumete šta kažem, zar ne? (*Merka ga.*)

NAMOVIĆ. Svakako, svakako! (*Gestikulacijom pokazuje da ga je dobro razumeo.*) – (*U stranu.*) Ne shvatam ama baš ništa, osim da meni stvari idu na ruku, da ću se igrati izaslanika a u isto vreme dobiti opkladu.

GROF OD RIBARAČA. – Imajte na umu, Preuzvišenosti, da ćete biti na velikom dobitku ako se odazovete na moju molbu; jemčim vam to.

NAMOVIĆ. Da, da, učiniću sve što kažete: osim toga, Sultan, moj gospodar, naložio mi je da sredim stvar. (*Čuju se glasovi.*)

GROF OD RIBARAČA. Preuzvišenosti, da nastavimo naš razgovor u onoj sobi? Jer ovde nismo slobodni, a i pitanje je koliko ćemo dugo ostati sami; zidovi imaju uši, Preuzvišenosti! (*Odlaze.*)

PETA SCENA

GENERAL KEVIĆ, *sam.*

(*Video je grofa od Ribarača i Namovića kako zajedno odlaze; obazrivo stupa na scenu i osvrće se unaokolo.*) Gle, gle! Šteta što ga nisam ja prvi

oslovio. Sad moj takmac ode s njim; govoriće mu o miru, puniće mu uši, a izaslanik koji je verovatno podjednako kvaran kao i njegov gospodar obećavaće sve i svašta da bi potom pogazio sva obećanja: takav je turski običaj. – Moram da vidim ovog izaslanika po svaku cenu; moram ga ubediti da naruži kralja Milana; vala, potplatiću ga ako treba; tako ću postati kraljev miljenik, a moj takmac ima da se gubi; osim toga, to ide u prilog državi; Turska nije spremna za borbu i mora da popusti, tim pre što mora da vodi računa o Rusiji. Sad se valja dočepati izaslanika kad bude izašao iz sale. Da se ja bolje sklonim i vrebam iz prikrajka. (*Napušta salu.*)

ŠESTA SCENA

SARKOVIĆ, *sam.*

(*Izlazi na scenu obučen po turski i osvrćući se, seda na stolicu i prska u smeh.*) Ko bi poverovao da sam ovde u lavljjoj jazbini obučen kao Turčin, i to u kraljevoj prestonoj sali. Ako sad ne dobijem opkladu neka me đavo nosi. Moj drugar i takmac nikad se ne bi usudio da dopre čak dovde. (*Osvrće se i vidi generala Kevića kako mu prilazi. – Uzmiče, premro od straha.*)

SEDMA SCENA

SARKOVIĆ – GENERAL KEVIĆ

SARKOVIĆ (*U stranu.*) – Ajme meni! Skoro da sam premro od straha; da su mi sad pri ruci Hofmanove kapi, dobro bi mi došle.

GENERAL KEVIĆ (*U stranu.*) – Neki plašljivko, reklo bi se; mogu mu se slobodno obratiti. (*Glasno.*) Imam li čast da razgovaram s izaslanikom Turske?

SARKOVIĆ (*Gestikulacijom stavlja do znanja da ništa ne čuje.*) – (*U stranu.*) Šta je sad ovo? Kako da se izvučem iz ovog, dovraga. Mogu ja da izigravam izaslanika neko vreme kako bih dobio opkladu; ali ako me ovaj tip bude pitao za ime, šta da kažem? (*Razmišlja.*) Čekaj časkom, malopre sam spomenuo Hofmana. (*Radostan*) Eureka! Dosetio sam se.

GENERAL KEVIĆ (*U stranu.*) – Rekao bih da je ovaj moj glasnik nagluv. (*Glasno.*) Gospodine, s kim imam čast?

SARKOVIĆ – (*Veoma otmeno i ponosito.*) Imate čast, gospodine, da razgovarate s Njegovom Preuzvišenom Ekselencijom Hofman-pašom, izaslanikom Njegovog Visočanstva Velikog Sultana Turske (*pompezno se klanja pa se okrene.*) – (*U stranu.*) Evo ti, pa pokušaj šta sam ti skuvao!

GENERAL KEVIĆ – E, pa gospodine izaslaniku Hofman-pašo, verovatno ste došli po nalogu vašeg gospodara kako biste podmirili račun s kraljem Milanom. Ako ste voljni da poslušate moj savet, učinićete svom gospodaru veliku uslugu. Među nama rečeno, kralj Milan nije spreman za rat, a Rusija mu neće pomoći. Ako mu budete pretili da se stvar reši oružjem, prihvatiti-

će sve vaše uslove. Zato treba neumoljivo i odlučno da ostanete pri svojim potraživanjima, čime ćete učiniti uslugu ne samo vašem gospodaru već ćete postići i veliku prednost za vašu otadžbinu. (*U stranu.*) Rekao bih da moje reči deluju; čini mi se da je prijemčiv za moje misli.

SARKOVIĆ (*Ozbiljno razmišlja.*) – Jeste, slažem se; ali pod jednim uslovom, a to je da me posle audijencije živog i zdravog izvedete iz dvora. (*Čuju glasove.*)

GENERAL KEVIĆ. – Bez brige! – Čujem glasove. – Krenite za mnom u ovu salu, sve ćemo utvrditi i precizno dogovoriti. (*Odlaze.*)

DEVETA SCENA

GROF OD RIBARAČA, *sam.*

(*Ulazi kroz prva vrata kroz koja je bio izašao. – Trlja ruke.*) – Sve ide kao po loju, svaku moju reč guta kao da je šećerna vodica. Čini mi se da sam čuo glasove u susednoj sali. Možda je to general koji je primetio mog Turčina. Pa, može slobodno da ga sretne, taj je dobro pripremljen i neće promeniti mišljenje jer mu od toga zavisi sopstvena bezbednost; tako sam mu ja to predočio, a on je poverovao kao da je u pitanju Sveto Pismo; valja sad obavestiti kralja da je izaslanik stigao. Treba, dakle, biti spreman da nas sazove. (*Odlazi.*)

DESETA SCENA

GENERAL KEVIĆ, *sam.*

GENERAL KEVIĆ – Zaista nisam očekivao da će me izaslanik u svemu poslušati; do te mere je uslužan i voljan da kaže sve što sam mu naložio da se boljem nisam mogao nadati; već sad mogu da zamislim jarost kralja Milana kad bude čuo preteće izjave; moram se postarati da moj izaslanik izađe iz dvora neozleđen, to mu je jako bitno. Prosto je začuđujuće koliko mi je to puta ponovio. – U svakom slučaju, siguran sam da će rata biti, a onom grofu od Ribarača odbrojani su miljenički dani; njegovo je vreme prošlo. Valja sad obavestiti kralja da je turski izaslanik stigao i treba biti u pripravnosti. (*Otvora velika vrata i veoma se začudi.*) Šta, dvor se već okuplja!? Kralj je, dakle, obavešten? (*Odlazi na druga vrata.*)

JEDANAESTA SCENA

KRALJ MILAN – GENERAL KEVIĆ – GROF OD RIBARAČA – DVORJANI
– GARDISTI – STRAŽARI

(*Jedan od lakeja ili stražara uzvikuje.*) Dvor zaseda!

(*Gardisti, stražari, dvorjani, dvojica miljenika i napokon kralj Milan izlaze na scenu i zauzimaju svoja mesta kako je to opisano u prvoj sceni.*)

KRALJ MILAN – Gospodo i verni savetnici, rečeno mi je da je stigao turski izaslanik. Saslušajmo koje će nam uslove postaviti; samo, neka se pripazi! Neću dozvoliti da me zamajava lepim rečima; moraće da pruži dokaze svoje verodostojnosti; u suprotnom ću ga zadržati kao taoca. A sad, neka ga uvedu.

GENERAL KEVIĆ – Dopustite, gospodaru, da vam se najpre obratim s nekoliko reči: slučajno sam naišao na izaslanika i prvi s njim razgovarao i...

GROF OD RIBARAČA – Oprostite, gospodaru, ja sam ga prvi video i oslovio, i došao do uverenja... (*Dvojica dvorjana se s čuđenjem zgledaju ali i s velikom uznemirenošću*).

KRALJ MILAN (*Prekida ga.*) – Ne uznemirujte se, dragi moji prijatelji; nebitno je ko je kao prvi ili drugi razgovarao s njim; znam da ste obojica razgovarali s njim shodno interesima naše države; ja samo želim da u obojici prepoznam onu istinsku privrženost i vernost koju ste uvek pokazivali spram moje ličnosti, spram prestola i dobrobiti naše zemlje. Zato ste dosad zasluživali moju naklonost; trudite se da je istrajnošću u ovim osnovnim principima i zadržite; a sad neka izaslanik uđe.

DVANAESTA SCENA

PRETHODNI – NAMOVIĆ

STRAŽAR – Njegova Ekselencija Kladi-paša, izaslanik Njegovog Visočanstva turskog Sultana.

NAMOVIĆ – (*Izlazi na scenu vidno snebivljiv, duboko se klanja kralju i mrmlja*): Gospodine!... (*Sabira se.*) Hoću reći, Gospodaru... (*Ne znajući šta da radi ili kaže, staje kraj generala Kevića.*)

GENERAL KEVIĆ – (*Prilikom ulaska govori u stranu.*) – Kako? Mislio sam da se zove Hofman-paša; pa ipak je to onaj isti s kojim sam malopre razgovarao. (*Namović i Sarković toliko liče da obojica dvorjana misle da je to onaj s kojim su postigli dogovor. – Drugi dvorjani ga radoznalo zagledaju.*)

KRALJ MILAN – Pa, Ekselencijo, šta poručuje vaš gospodar Sultan? Želi li on mir ili rat? Hoćete li pustiti mog vernog izaslanika na slobodu? Šta kani činiti sa sporazumom koji sam mu poslao? Želim jasne odgovore na ova pitanja; moje strpljenje je, naime, na izmaku.

NAMOVIĆ (*Drhti od straha i užasa.*) Gospodaru, sve će biti dobro; moj gospodar nije za rat; Sultan, Gospodine... Hoću reći, Gospodaru...

GENERAL KEVIĆ (*Dok kralj nešto tiho govori grofu od Ribarača, Kević vuče izaslanika za rukav i govori mu poluglasno.*) Šta sad ovo treba da znači? Obećali ste mi da ćete biti za rat; ukoliko ne promenite stav, kunem vam se da nećete nikad izaći sa dvora (*Grof od Ribarača gestikulacijom hrabri izaslanika da nastavi po dogovoru.*)

NAMOVIĆ (*Zagleda Kevića začuđeno i snebivljivo.*) Pa ipak, Gospodaru, kad sam odlazio od Sultana, kao da je bio manje popustljiv i kao da je čak malo naginjao ratu. (*Grof od Ribarača mu pokazuje pesnicu.*) – Hoću reći, Gospodaru, da Sultan možda nagine ka sporazumu i da želi mir... (*Kević ga ponovo vuče za rukav.*) (*Svi ovi znaci i oprečni postupci dvojice miljenika potpuno ga izbacuju iz ravnoteže.*) Gospodaru, gospodaru, budite uvereni... (*Više ne zna šta da kaže.*)

KRALJ MILAN (*Primećuje čudnovato ponašanje izaslanika.*) Šta je vama, Ekselencijo? Sve vreme protivrečite samom sebi i kao da ste potpuno smeteni: da vam se nije slošilo?

NAMOVIĆ – (*Radosno se hvata za kraljeve reči.*) O, jeste, Gospodaru, putovanje me je toliko iscrplo da su mi misli sasvim zbrkane. Ne osećam se baš najbolje!

KRALJ MILAN (*Obraća se svim dvorjanima i ostalima.*) – Udaljite se svi dok vas ne pozovem: ti Keviću i grofe od Ribarača, ostanite uz mene. (*Svi ostali odlaze.*) A sad, Ekselencijo, sedite na onu stolicu preda mnom i budite spokojni: moja dva verna savetnika sedeće kraj vas. (*Namović seda između dvojice dvorjana.*) A sad govori slobodno i otvoreno.

NAMOVIĆ – Pa, Visočanstvo, moj gospodar, Sultan zadužio me je da vam prenesem kako je spreman da vam vrati vašeg izaslanika i ... (*Kević ga vuče za rukav*) i ... moram ipak da dodam da Sultan postavlja prilično oštre uslove (*Sad ga Ribarač sa svoje strane vuče za rukav.*) ... pa ipak je Sultan u osnovi za mir... (*Kević ga opet vuče za rukav.*)... Ali je takođe istina da bi zbog sitnice mogao da se opredeli za rat... (*Ribarač ga vuče za rukav.*) Pa ipak, Visočanstvo, verujem da bi se moglo desiti, da je moguće... Jeste, jeste, da bi Sultan mogao da se opredeli za mir... ukoliko... (*Kević ga vuče za rukav.*) Ah, Gospodine, Visočanstvo, oprostite mi, upravo sam preležao tešku bolest, još sam zanemoćao... veliki napori pomućuju mi misli... više ne znam šta govorim...

KRALJ MILAN – Primećujem, Ekselencijo, otidite na trenutak u onu sobu; doneće vam čašu tokajca kako biste se povratili. (*Namović se duboko klanja i odlazi na istu stranu odakle je došao.*)

TRINAESTA SCENA

KRALJ MILAN – KEVIĆ – GROF OD RIBARAČA

KRALJ MILAN – Dragi moji prijatelji, sad kad smo sami, poveriću vam da sam od svojih zapovednika na terenu informisan da nismo spremni za ratovanje i da car Rusije nije spreman da mi pomogne. Moraću, dakle, da održim privid nepopustljivosti i po mogućstvu uteram Turčinu strah

u kosti; no, s obzirom da oprez nalaže da se ne upuštamo u rat, bio bih najsrećniji kad bih pronašao neki način da dobijem na vremenu; sa žarom bih ga prigrlio.

GENERAL KEVIĆ – Ne treba ni najmanje da se pribojavate Sultana, Gospodaru, znam iz pouzdanih izvora da ni on nije spreman; slobodno se obratite izaslaniku neustrašivo.

KRALJ MILAN – A vi, grofe, šta vi kažete na to?

GROF OD RIBARAČA – Gospodaru, ako smem otvoreno da iznesem svoje mišljenje, budite na oprezu! Turčin je prepreden i podmukao, i možda zna da niste spremni, a da Rusi neće stati uz vas; zato bih se ja potrudio da se prijateljski sporazumemo; osim toga, oštrim postupcima doveli biste u opasnost život vašeg vernog izaslanika.

KRALJ MILAN – Istinu kažeš; pa, videćemo! Generale, proverite da li je naš bolesnik sad već sposoban da se pojavi pred nama. (*General se sprema da krene kad ulazi lakej*).

LAKEJ (STRAŽAR) – Njegova Ekselencija Hofman-paša, izaslanik Njegovog Visočanstva turskog Sultana, moli za prijem.

KRALJ MILAN (*zapanjen*) – Mislio sam da je u pitanju Kladi-paša; pa sad, neka uđe!

ČETRNAESTA SCENA

KRALJ MILAN – GENERAL KEVIĆ – GROF OD RIBARAČA – SARKOVIĆ SARKOVIĆ (*dolazi do pred presto i klanja se*) – Visočanstvo!

(*Grof od Ribarača zagleda ga zainteresovano kako bi se uverio da Hofman-paša nije neko drugi; no, usled čudesne sličnosti smatra ga za onog istog. Kralj i dvojica miljenika začuđeni su svežim i odmornim izgledom izaslanika i njegovim odlučnim držanjem.*)

KRALJ MILAN. Pa, Ekselencijo, kako je s vašim zdravljem, je li vam bolje? Dobro izgledate, reklo bi se da ste se u potpunosti povratili i oporavili.

SARKOVIĆ (*Iznenađen, ne zna šta da kaže kako se ne bi odao; pa ipak, posle kratkog oklevanja, njegov drčni karakter nadvladava i on odgovara bez okolišanja.*) – Eh, Visočanstvo, ide nekako; moje zdravlje je promenljivo, jednog dana ovako, drugog onako, kao mesečeve mene, Gospodaru.

KRALJ MILAN – Sa zadovoljstvom konstatujem da ste se potpuno oporavili i da po svoj prilici imate veseo i prijatan karakter. – A sad pređimo na stvar, šta vam je vaš gospodar Sultan naložio da kažete povodom naše razmirice? Da li je sad bolje volje? Znajte da je moje strpljenje pri kraju. Koji je sad vaš stav?

SARKOVIĆ – Upravo sam zbog toga zatražio audijenciju da bih vam to isto rekao. Naloženo mi je da prenesem Vašem Visočanstvu da je strpljenje mog gospodara takođe pri kraju; da nije spreman ni na kakve ustupke, šta više, ako bude trebalo pre će da zarati nego da popusti. Njegova je vojska spremna, Visočanstvo; na prvi znak njegove će neustrašive horde krenuti u napad; bio bi to strašan šok, Gospodaru. Za vaše dobro savetujem Vašem Visočanstvu da u potpunosti prihvati sve uslove. *(Grof od Ribarača, koji ne razume ovu promenu stava sve vreme ga vuče za rukav ali bez ikakvog efekta: Sarković nastavlja po svom. – General Kević trlja ruke.)*

KRALJ MILAN *(U početku začuđen ovakvim drskim tonom srdi se i uzvikuje krajnje iritiran.)* – Prekinite s uvredama; ne želim više ni reč da čujem, inače neću moći da se obuzdam. Idite u onu sobu i sačekajte da vas pozovem. Nek general pozove moje dvorjane. *(Sarkovića prate do sobe u koju je ušao Namović.)*

PETNAESTA SCENA

KRALJ MILAN – GENERAL KEVIĆ – GROF OD RIBARAČA, DVORJANI, GARDISTI, STRAŽARI

(Dvorjani, gardisti zauzimaju mesta kao u prvoj sceni i duboko se klanjaju dok prolaze pored kralja koji je seo na presto.)

KRALJ MILAN – Plemenita gospodo, verni savetnici, pregovori koje smo ubrzo nakon vašeg odlaska vodili s izaslanikom a u prisustvu generala Kevića i grofa od Ribarača najpre nisu bili ni od kakvog značaja: izaslanik je telesno i umno delovao premoren, posebno umno, rekao bih, do te mere da smo smatrali neophodnim da ga otpustimo kako bi se malo odmorio; ali, gle čuda, koji tren kasnije vratio se a da nije bio pozvan, sav zabrekao od zdravlja i izoštrenog uma; van očekivanja saopštio nam je neuljudno, zapravo na drzak način, u ime Sultana da Veliki Turčin ni u čemu neće popustiti i da se po potrebi neće ustezati da svoje zahteve podupre oružjem. Šta nama sad valja činiti? Popustljivost bi svakako bila oprečna našem dostojanstvu, a meni se čini da treba da se pridržavamo sporazuma. Međutim, to znači rat bez odlaganja. Koje je vaše mišljenje o ovom, gospodo?

GENERAL KEVIĆ – Moje je mišljenje, Visočanstvo, da treba preduhitriti Sultana i najaviti mu da ako ne pusti vašeg izaslanika smesta na slobodu, da ćete mu bez odlaganja objaviti rat. Uvidevši da se ne plašite njegovih pretnji, Sultan će pomisliti da Rusija stoji iza toga i popustiće; nerado ali iz straha; jer on nije spreman za borbu, u to sam uveren, Gospodaru!

GROF OD RIBARAČA – Ako smem da iskažem svoje mišljenje, Gospodaru, budite obazrivi i pokušajte da bez popuštanja iznađete sredstvo za dobijanje na vremenu. Ako dobijete na vremenu, mnogo ste dobili pod sadašnjim okolnostima.

LAKEJ – Gospodaru, Njegova Ekselencija izaslanik Sultana moli za audijenciju kod Vašeg Visočanstva.

KRALJ MILAN (*Zadovoljno*) – Ha! Možda se opametio. Neka uđe!

ŠESNAESTA SCENA

PRETHODNI – NARDON-PAŠA, izaslanik Turske

NARDON-PAŠA – (*Ulazi dostojanstveno i triput se skoro do poda klanja pred Kraljem.*)

Neka Alah zaštititi Vaše Visočanstvo od svih neprijatelja i neka svojim najblagotvornijim blagoslovima, bezbrojnim kao što su zvezde na nebu, ovenča vašu kraljevsku glavu; neka njegovo sjajno Sunce i blagotvorni Mesec još bezbroj godina budu svedoci procvata i dobrobiti vašeg lepog i novog kraljevstva i, neka vam Alah konačno posredstvom svog proroka Muhameda podari snagu u borbi i mudrost u vladanju vašim kraljevstvom. (*Klanja se triput do poda i ostaje u poniznom položaju pred Kraljem.*)

(*Kralj i svi dvorjani najpre su krajnje zapanjeni što vide drugog izaslanika umesto prethodnog. Kralj posebno ne zna šta da kaže.*)

KRALJ MILAN (*prilično besan jer misli da ga zavitaljavaju; s teškom mukom se savladava.*) – Ekselencijo, zahvaljujemo vama i vašem gospodaru za sve želje i blagoslove; nažalost po vas, stižu pokasno. Upravo smo u poseti imali izaslanika Turske i istinskog poslanika vašeg gospodara.

NARDON-PAŠA (*Krajnje iznenađen, ali veoma brzo uspeva da povрати svoju hladnokrvnost.*) – Kao što je istina da je Alah Alah a Muhamed njegov jedini prorok, tako uveravam Vaše Visočanstvo da sam ja jedini izaslanik koga je Njegovo Visočanstvo Sultan poslao Kralju Srbije.

KRALJ MILAN – Ubrzo ćemo sve razjasniti. Uvedite prethodnog izaslanika! (*Jedan od stražara kreće.*) Videćemo koji je od vas dvojice pravi izaslanik.

STRAŽAR – Njihove Ekselencije, izaslanici Turske!

NAMOVIĆ I SARKOVIĆ (*Ulaze obojica nevoljno i staju ponizno pred prestonom.*) (*Istinski izaslanik ih gleda sa sve većim čuđenjem.*)

KRALJ MILAN (*Veoma srdito*) – Umesto dvojice sad imam trojicu izaslanika! To je nečuveno! Ovakav bezobrazluk može se sprati samo krvlju lažnih izaslanika. Zar da se sprdaju s Kraljem! (*Ne zna šta da radi ali*

konačno kao da je doneo odluku) (Obraća se Nardon-paši.) (Odsečno) Koje je vaše ime?

NARDON-PAŠA (*Veoma dostojanstveno nakon što se triput poklonio do zemlje*) – Veliki Sultan je kao izaslanika poslao Vašem Visočanstvu Njegovu Ekselenciju Nardon-pašu, vašeg slugu, Gospodaru! (*Pokazuje svoje papire i klanja se triput do zemlje.*)

KRALJ MILAN (*Obraća se Nardon-paši nakon što je s velikom pažnjom pročitao papire.*) – Ekselencijo, nemojte mi zameriti: priznajem da sam vas na trenutak smatrao lažnim izaslanikom. Sad više nema sumnje. (*Pokazuje na dvojicu umišljenih izaslanika.*) Evo ko je odgovoran: Ekselencijo, Nardon-pašo, sad ćete videti da Kralj može biti tolerantan ali može i da kazni po zaslugi. Ti tamo (*pokazuje na Namovića*), ko si ti da se usuđuješ sprdati se sa svojim kraljem.

NAMOVIĆ (*Još uvek na kolenima.*) – Praštajte! O Gospodaru, praštajte! Nipošto se nisam hteo sprdati sa svojim kraljem; u pitanju je obična opklada, Visočanstvo, koja me je nehotice odvela predaleko; onaj plemić tamo (*pokazuje na grofa od Ribarača*) uzrok je moje propasti; iznenadio me je i upitao za ime, a ja sam se tako zatečen setio moje opklade, pa pošto sam se kladio, predstavio sam se kao Kladi-paša; on je po svaku cenu hteo da iznesem miroljubive uslove kako bi se Vaše Visočanstvo opredelilo za mir. Eto, tako sam se upleo u mrežu. Oh, Gospodaru, imajte milosti, ako ne prema meni onda barem prema mojoj majci koja strepi zbog mog dugog odsustva. Moj pokojni otac čitavog života verno je služio kraljevskoj kući i u poslednjoj bici poginuo je za otadžbinu. Setite se grofa Namovića, Gospodaru, i oprostite mi njega radi moju lakoumnost.

KRALJ MILAN – Uistinu, Namović je bio junak... A ti, (*pokazuje na Sarkovića*), šta imaš ti da kažeš u svoju odbranu.

SARKOVIĆ (*koji takođe kleči*) – Gospodaru, moj prijatelj Namović manje je odgovoran od mene: opkladu sam, naime, podstakao ja, Sarković. O, Gospodaru, nemojte se srditi na nas: naša opklada nikako nije u suprotnosti s poštovanjem koje dugujemo našem vladaru. Opklada se, uprkos glasinama o mogućem ratu između Srbije i Turske, sastojala samo u tome da se uđe u dvor u turskoj odeći. Obojica bismo dobili opkladu da nas nisu neočekivano presrela ova dvojica dvorjana; dvorjanin moga prijatelja bio je za mir, a onaj moj tamo (*pokazuje na generala Kevića*) bio je za rat; zbog naše izuzetne sličnosti, smatrali su nas za jednu te istu osobu, otud njihovo zaprepašćenje kad smo se naizmenice pojavljivali pred Vašim Visočanstvom i govorili o miru ili ratu; budite sigurni i uvereni, Vaše Visočanstvo, Gospodaru, da smo samo izigrali izaslanike jer nismo imali kud. Mi svakako jesmo upali ovde neovlašćeno i to još u turskoj odeći, ali

imajte na umu, Visočanstvo, da su svi naši preci uvek i u svim okolnostima bili verni svom Bogu i svom vladaru, a da su mnogi od njih svoju privrženost prestolu zapečatili krvlju. Da bismo vam pružili ubedljiv dokaz da duh ove dve porodice nije zgasnuo u nama kad je u pitanju rodoljublje i privrženost vladaru i prestolu, spremni smo da prolijemo i poslednju kap svoje krvi za odbranu naše voljene otadžbine; Vaše Visočanstvo je malo-pre reklo da se naša drskost može sprati samo krvlju lažnih izaslanika i mi ćemo se rado povinovati vašoj presudi, Gospodaru; stavljamo svoju krv u vašu službu, ali na način dostojan naših predaka: u slučaju da dođe do rata s Turskom, molimo vas, Gospodaru, da nam obojici ukažete tu milost i dodelite nam počasna mesta u vašoj vojsci; što će reći, na čelu vaše predvodnice, i videćete onda, o vrli Gospodaru, da ćemo se hrabro boriti i čak željno prolići krv za očuvanje Vašeg Veličanstva i za dobrobit naše voljene otadžbine.

KRALJ MILAN (*Vidno ganut*) – Brzo se dižite, obojica. (*Obrća se Sarkoviću uz osmeh.*) Sarkoviću, dobar bi ti advokat bio. (*Obrća se Keviću i grofu od Ribarača*) Generale Keviću i grofe od Ribarača, vaše ponašanje je za osudu sa stanovišta časti i poštenja: loše ste postupili delujući bez mog znanja.

GENERAL KEVIĆ – Gospodaru, molim za oproštaj što sam bez vašeg dopuštenja pokušao da nagovorim dotičnog izaslanika da se prikloni mojim ratobornim osećanjima; ali budite uvereni, Vaše Visočanstvo, da sam to radio isključivo zarad opšte dobrobiti.

GROF OD RIBARAČA – Gospodaru, i ja vas pokorno molim za oproštaj zbog moje drskosti spram vas; i meni je pred očima isključivo bila dobrobit naše zemlje. Ukoliko sam vas svojim ponašanjem uvredio, Gospodaru, udvostručicu svoju predanost i svoju odanost Vašem Visočanstvu kako biste zaboravili moj prestup.

NAMOVIĆ – Gospodaru, podržavam reči mog prijatelja; u potpunosti sam se povratio otkako sam odbacio svoj lažni identitet; pošaljite nas obojicu u boj protiv Turaka i mi ćemo svojom srčanošću, hrabrošću, samopožrtvovanjem, a ako treba i prolivanjem svoje krvi ispraviti svoju grešku.

NARDON-PAŠA – Preuzvišeni Kralju, nek Alah štiti vas i vašu dvojicu mladih junaka. Veliki prorok Muhamed poručuje vam kroz moja usta: O, vladaru, budite milosrdni i dajte im oproštaj! Njihovo junaštvo ne morate stavljati na probu jer ja nisam došao kod vas, Gospodaru, s mačem u ruci već s maslinovom grančicom. Alah je izbavio naše carstvo pohlepe: vezira koji je našeg preuzvišenog Sultana, Semid-pašu, zaveo svojim podlim smicalicama, zadesila je okrutna, kukavička smrt; njegovi zli planovi

ugušeni su u njegovoj krvi; moj preuzvišeni vladar i gospodar, Sultan Semid-paša, istinski izaslanik Alahov i naslednik velikog proroka, poslao me je Vašem Visočanstvu s mirovnim sporazumom. Moj moćni i milostivi gospodar ništa ne priželjkuje toliko koliko mir i vaše prijateljstvo; tim povodom je već pustio vašeg izaslanika na slobodu; neka ovo posluži kao dokaz (*Uručuje pismo.*)

KRALJ MILAN – Ekselencijo, raduju nas vesti koje donosite. Mi jesmo bili spremni da branimo naša prava i imali bismo u tome snažnu podršku; no, primena strogih mera i prolivanje nedužne krvi uvek nam pričinjava bol; zato se od srca radujemo vašoj radosnoj poruci, i kako bismo iskazali svoje zadovoljstvo, povrat ćemo u potpunosti svoje poverenje u naša dva savetnika, Kevića i grofa od Ribarača, uprkos njihovoj drskosti u odnosu na nas. Rado i dvojici mladih plemića opraštamo njihovu lakoumnost i bezobrazluk. S obzirom da je od koristi za sve nas da se ova stvar zadrži u tajnosti, umoljavamo da ovaj događaj ostane među nama. (*Obraća se Namoviću i Sarkoviću.*) Neka vam ovo služio za nauk, a ako se kadgod opet budete kladili, najpre se podrobno upitajte da li se opklada kosi s vašim dobrim imenom i plemenitim poreklom. A svima vama, cenjeni moji savetnici, poručujem: ostanimo uvek ujedinjeni... to je žarka želja vašeg Kralja. Pogotovu ne zaboravite nikad da ste se zakleli na vernost Bogu, Kralju i Otadžbini. – Kako bismo proslavili ovaj radosni događaj nenadanog mira pozivamo vas, Ekselencijo Nardon-pašo, da sa svojom pratnjom dođete na veličanstvenu gozbu u našoj palati; potom ćemo potpisati mirovni sporazum i zapečatiti ga mojim kraljevskim pečatom. – (*Kralj ustaje i napušta Prestonu salu. Ispred njega ide njegova garda a za njim slede Nardon-paša, general Kević, grof od Ribarača, dvorjani, stražari.*)

SARKOVIĆ (*koji stoji pored Namovića kaže mu poluglasno dok povorka zamiče.*) – Druškane, provukli smo se kroz iglene uši; ali smo zato dobili opkladu.

NAMOVIĆ – Bogami, zahvaljujući tebi, advokatu moj! Nego, prijatelju, prećutaćemo valjda da smo se preznajali?... (*Namiguje i smeje se.*)

SARKOVIĆ – Razume se! (*Namiguje.*) (*Odlaze kao poslednji ruku pod ruku i od srca se smejući.*)

prevela: Jelica Novaković-Lopušina

III

KLASICI

MARSELUS EMANTS: *POSTHUMNA ISPOVEST*

Marselus Emants (Marcellus Emants, 1848–1923) najistaknutiji je predstavnik holandskog naturalizma. U vanvremenskom klasiku *Posthumna ispovest* (*Een nagelaten bekentenis*, 1894) pripovedač Vilem Termer na samom početku romana priznaje da je ubio suprugu. On dalje navodi životne okolnosti koje su ga navele na taj gnusni čin. U uvodnom delu romana govori o svom odrastanju u kome se naziru koreni samoprezira i ogorčene samomržnje.

iz: Marcellus Emants *Een nagelaten bekentenis*, Leiden: Astoria Uitgeverij, 2013. (str. 5–24)

Moja žena je mrtva i sahranjena.

Sâm sam u kući, sâm s dve kućepaziteljke.

Dakle, opet sam slobodan; ali kakve vajde imam od te slobode?

Bezmalo mi je na dohvat ruke ono za čim čeznem već dvadeset godina – sada imam trideset i pet; ali se u ovom trenutku ne usuđujem da to i ugrabim, jer ionako više ne bih u toj meri u tome uživao.

Previše se plašim svakog uzbuđenja, svake čaše vina, muzike, žene; jer jedino sam u jutarnjim satima u svom trezvenom raspoloženju gospodar nad samim sobom i siguran da neću progovoriti o počinjenom delu.

No, upravo mi je to jutarnje raspoloženje nesnosno.

Zar da me niko ne zanima, ni posao, ni knjiga, zar da besciljno i bezvoljno tumaram po praznoj kući, u kojoj jedino kruži ravnodušno stidljiv šapat dveju sluškinja kao udaljeni žamor čuvara ćelije izolovanog ludaka, zar da neprestano mislim samo na jednu stvar s poslednjim delićem žudnje ugaslog nervnog života i da drhtim pred tom jednom stvari kao veverica pred opčinjućim pogledom zmije... kako da nastavim tako užasan život, iz dana u dan, sve do samog kraja?

Svaki put kada se pogledam u ogledalo – što mi je još uvek spadalo u naviku – iznenadi me kako je jedan tako bleđi, krhki, beznačajni čovek tupog pogleda, nemoćno otvorenih usana – mnogi će reći: taj

degenerik – bio u stanju da svoju ženu... ženu koju je na svoj način ipak voleo... ubije.

Pa ipak je istina ... kao što je istina da sam s najvećim zadovoljstvom slušao ridanje tasta i tašte, da sam na sprovodu Aninih posmrtnih ostataka kroz prepune ulice potpuno mirno sedeo u kočiji pored tasta i naspram devera, da sam suvih očiju posmatrao kako se kovčeg spušta u grob, skrhanog oca koji se vraća svojoj duboko ožalošćenoj ženi i da sam ponovo u kući ... u ovoj kući gde još uvek sve na nju podseća... po kojoj tumaram bez bola, bez kajanja i bez radosti, bez nade ... samo sam uplašen, uplašen svakog zvuka, uplašen ponajpre sopstvenog glasa.

Ponekad – noću ili kada zamišljam da me neko prisluškuje iza vrata nešto me tera da na sav glas vrisnem: ubio sam je!

Drhteći od straha i umah obuzet jezom smesta otvaram sva vrata, pretražujem sve ormare da se uverim da moja tajna još nije otkrivena.

Smatram li ja svoj čin toliko neobičnim, nečuvenim, toliko strašnim? O, ne: prethodno su se sve stvari postepeno nadovezivale.

Kad zatvorim oči i u mislima proživim svoj život još jednom, potpuno mi je jasno kako sam malo-pomalo dospeo do ove tačke. Toliko žarko želim da sve ovo ispričam, da ću bezbednosti radi, ipak, sve zapisati.

To *mora* da izađe iz mene! Možda će mi biti bolje da ćutim a ... možda ima ljudi ili će biti ljudi kod kojih moj životni put izaziva interesovanje. Ko zna koliko ih je sličnih meni, a koji će to tek shvatiti kada se budu ugledali na mene.

Da bih objasnio koliko samog sebe doživljavam drugačijim od ogromne većine ljudi, nije dovoljno da moja ispovest počne danom kada sam upoznao svoju pokojnu suprugu. Moram se dotaći svojih prvih iskustava koja razotkrivaju moje mračno unutrašnje biće.

Pamćenje mi nikada nije bilo naročito dobro. Svoju mladost više ne posmatram kao neprekidan niz događaja; sećam se samo nekih trenutaka koji su ostavili jake – uglavnom neprijatne – utiske.

Jedan od prvih i najbolnijih iskustava bio je polazak u osnovnu školu. Ono što mi je od tog okruženja još uvek pred očima jeste velika, siva prostorija u kojoj sedi gomila dece koja se kikoću i koje nadgleda mrzovoljni učitelj. Pred razredom je ogromna crna tabla; na sivim zidovima vise izbledele neme karte sveta. Jasnije se sećam osećaja da sam mali, slab i beznačajan, napušten i izgubljen u neprijateljskoj rulji: zeka iz jedne od mojih slikovnica, živ bačen u tor s divljim životinjama. Odmah sam shvatio da me sve te oči neprijateljski posmatraju, i iako je prošlo više od

dvadeset pet godina, ništa ne može da izbriše taj utisak neprijateljstva. Još uvek moram da zakoračim u taj tor, nastanjen divljim bestijama kad god poželim da se krećem među ljudima i nikada nikakvo rasuđivanje ne uspeva da potisne nepoverenje kojim prilazim svojoj takozvanoj sabraći.

Ubrzo je usledila moja prva tuča, bolje reći moja prva čarka, koja je trebalo da preraste u tuču, a zapravo se završila mojim bekstvom.

Dugo sam uspevao da instinktivnom stidljivošću izbegnem sve krupnije i snažnije dečake; najzad me je jedan od njih toliko dugo maltretirao da sam mu u naletu besa zadao udarac pesnicom.

„Platićeš mi za ovo!“ povikao je i kada sam, silazeći niz stepenice, iza sebe začuo njegov nadmeni drečavi glas, shvatio sam šta će se napolju dogoditi. Kroz glavu mi je prošla misao da ću izdržati; ali avaj!

Kada sam sišao, na trenutak sam se mahnito osvrnuo oko sebe i kada se njegovo četvrtasto mrko lice pojavilo iznad glava manjih dečaka u do-vratniku, spazio sam policajca kako korača u daljini. Počeo sam da bežim i ćutke se primakao policijskom službeniku.

Čovek je spustio pogled ka meni ali ništa nije rekao.

Družina dečaka uz povike nas je pratila na velikoj udaljenosti ... a meni je postalo jasno da sam kukavica. –

Suviše često sam čuo opasku: čovek koji spozna svoje greške, u stanju je da ih iskoreni. Oh, oh, s koliko malo samospoznaje su obdareni oni koji tako govore!

Zamislite da tvrdica od stida zbog svog poroka (kojeg je i te kako sve-
stan) deli punu šaku novca. Odavaće utisak da je postao velikodušan; ali zar ovde nije reč samo o prividu? Zar neće i dalje duboko u sebi osećati otpor što daje, što i jeste osobenost tvrdičluka? Čak i ako gluvonem nauči da razume šta neko govori, on ipak ne čuje!

Moj kukavičluk nije bilo ni izbliza savladan kada bih ponekad u ka-
snijem životu, naoružan saznanjem da na mene niko ne obraća pažnju, smogao snage da uđem u prepunu halu. Uvek sam se ustručavao od novog, nepoznatog, pa ipak sam uvek žudeo za tim.

Duša mi je prepuna takvih protivrečnosti. Čeznem za uzbuđenjem, a opet izbegavam sve što mi može poremetiti duševni mir.

Znam da će priznanje kukavičluka sve čitaoce odmah okrenuti protiv mene; ali zar oni u svojoj nepravednosti ne shvataju da bih mnogo više voleo da me krasi hrabrost? Kako je besmisleno osuđivati čoveka zbog telesnih i duševnih mana, za šta on, u krajnjoj liniji, ne snosi nikakvu krivicu! Da li neko misli da dotični uživa u tome?

Zar je biti omalovažavan prijatno saznanje?

Kukavičluk je ostao neuništivi crv koji nagrizava ispunjenje svih mojih želja i još uvek se najviše zastrašim noću kada u snu ponovo prvi put ulazim u školu ili bežim kao zec od jačeg, hrabrijeg pojedinca.

Naravno da kao dečak nisam mislio da će se moja plašljivost pokazati nepobedivom. Naprotiv, uveravao sam sebe da će nestati što više ljudi i situacija budem upoznavao. Računao sam na to da će je iskustvo uništiti, a ona me je zapravo sprečavala da steknem iskustvo. Ovo gledište je tačno utoliko što je nametnuto iskustvo moglo u meni nešto da promeni. Pretpostavimo da nije bilo policajca u blizini, ili pak, da su me badže opkolile i sprečile u bekstvu. Tada bih bio prinuđen na protivnapad i da je moj prvi neprijatelj ustuknuo pred slučajnim udarcem pesnicom, ko zna koliko bi mi hrabrosti ulilo samoprecenjivanje?

Uz malo razumne prinude roditelji su moju nesrećnu egzistenciju mogli da preusmere u boljem pravcu. Uostalom, ko se pre braka pita da li je sposoban za izvršenje takve razumne prinude? Ne radi nas, već zato što otac i majka žude za ljupkom igračkom, detetu se nameće životni zadatak.

U međuvremenu sam kao dečak maštao o idealnom muškarcu koji je uvek siguran u sebe, i predosećajući da nikada neću postati takav muškarac, davao sam sve od sebe da ga barem spolja podražavam.

Ovo je bio – koliko se sećam – moj prvi pokušaj da sakrijem svoju pravu prirodu pod pretpostavljenom ulogom. Docnije sam se toliko uživao u ovu komediju da mi je – ma koliko je loše igrao, postalo nemoguće da ikada više budem jednostavno svoj. Kada bih ponovo pokušao, činilo mi se da sebe više nemam, da nisam ništa drugo do bezdušni organizam bez ijedne sklonosti, ijedne odbojnosti, ijednog mišljenja, ijedne prinude. Međutim, po pravilu su mi moje sklonosti i odbojnosti, mišljenja i porivi dovikivali: zatvori nas u sebe, jer smo bez uzora, zabranjeni u ljudskom društvu. I što sam bolje naučio da prikriju svoje pravo ja pod maskom *personnage de circonstance*¹, to sam postajao ravnodušniji prema pogrešnosti svojih nagona i postupaka, sve dok bi ostajali neprimećeni. Jedino za čim bih zažalio, jeste nespretnost.

Iako je laganje bilo nužna posledica igranja uloga, lagao sam i bez nužde, dakako, i to bez ikakvog razloga. Koga bi začudilo to što jedan dečak koji izvodi nestašluke, istinu ne shvata ozbiljno? Zašto sam zapravo tvrdio da stižem iz Sheveningena, kad sam se šetao po Bošu? Zašto sam neupitan govorio: gledali smo sličice, kada sam sa poznanikom ređao figure vojnika? Danas je taj poriv da u najjednostavnijim

¹ ličnosti u datim okolnostima

životnim okolnostima izgovaram nešto drugo osim istine velikim delom izgubio na snazi; ali još uvek sam sporiji u referisanju tačnih događaja nego u izmišljanju bajki. Jedared sam se potrudio da saznam da li su moji roditelji možda lažovi; ali ovi pokušaji nisu dali rezultate. Oni koju su ih poznavali poricali su to; no ipak mi njihovi iskazi nisu ulivali poverenje.

Krađa bez laganja je nezamisliva; a da li je i laganje bez krađe nezamislivo?

Krađa je za mene jedino u ranim godinama imala nečeg posve zadovoljivog. Ukrađenom klikeru sam u to doba pridavao dvostruku vrednost, a pre nego što sam se usudio da pušim, krao sam cigare iz očevog pisaćeg stola. Ako me pamćenje ne vara, retko sam, ili pak nikada, uzimao nešto iz pohlepe. Ono što me je privlačilo bila je zavodljivost iznenadnog, neloogičnog bogaćenja.

Čak ni moj krajnji egoizam ne proizilazi iz velike privrženosti imovini.

Štaviše, ovo je proizvod mog pogleda stalno usmerenog ka unustranosti koji ne zapaža živote i patnje drugih. Poznanici – prijatelje nikad nisam imao – mi nisu olako tražili uslugu; a ako pak jesu, retko sam odbijao. Nije u pitanju bila dobrodušnost; nisam ni trunku mario za njih; verovatno me je gonila sujeta, koja se osećala polaskanom neobičnim zahtevom.

To što me sujeta nikada nije mogla učiniti častoljubivim, uvek sam pripisivao telesnoj slabosti. Svaki pokušaj da istrajem toliko bi me iznurio, da sam u savladavanju prepreka nalazio samo iscrpljenost, a nikakvo zadovoljstvo. U mladičkom dobu ništa me više nije moglo iznenaditi od ambicije mojih školskih drugara da jedni druge nadmaše. Kada bih čuo da pričaju o planovima da budu najbolji, kada bih primetio nervozu kojom su poredili ocene na tromesečju, kada bih opazio njihove nalete marljivosti kojoj žrtvuju zadovoljstvo, osećao sam, kao da sam *ja* svojom hladnom ravnodušnošću prema zvaničnim priznanjima, potpunim pomanjkanjem zainteresovanosti za sud nastavnika i svojom neutaživom žeđu za raznovrsnim zabavama, bio biće sasvim drugačijeg – priznajem lošijeg – kalibra od svih ostalih. Saveti da napredujem i postanem slavan nisu na mene vršili ni najmanju privlačnost. I te kako sam shvatao da neko ko je siromašan mora da uči kako bi kasnije svojim znanjem zarađivao novac; no, školski drugovi su mi rekli da je moj otac imućan: činjenica da više nije radio, čini se da je to potvrđivala... ta zašto bih se onda ja zlopatio s neprijatnim stvarima poput algebre, kosmografije, iliti dimenzija i težina? Ako je tata bio dovoljno bogat da sebi priušti sva zadovoljstva koja želi, a da ne zarađuje, onda će to biti slučaj i sa mnom

– njegovim sinom jedincem. Naumio sam da za sebe pronađem druga, zanimljivija, pustolovnija zadovoljstva od tatinih, koji je, čini se, želeo samo da odvрати pažnju sa svoje nervoze i nesvakidašnjim jelima i vini-
ma nadoknadi nedostatak apetita; ali za ostvarenje mojih još uvek vrlo nejasnih ideala svakako nije bilo neophodno da budem posebno dobar u računu ili da usred noći navedem imena zvezda. Učio sam isključivo ono što me iole zanima, poput istorije, ili što sam smatrao da će mi kasnije trebati poput geografije, stranih jezika, i nikakve kazne, nikakvo obmanjivanje nagradama, niti ljubazne iliti učtive opomene nisu mogle da me navedu na napor čija mi je korisnost ostajala nejasna. Svoje postupke i ponašanje obrazlagao sam najbolje što sam mogao, a argumenti u prilog tome da nešto radim morali su biti veoma snažni ukoliko su hteli da odnesu pobedu nad mojom urođenom inertnošću koja je nagonila na nečinjenje. Ovo oprezno razmišljanje u tišini, ovo izdvajanje od mojih radišnih drugara, ovo sumnjičavo nepopuštanje trenutnom uzbuđenju, navukli su mi, razume se, reputaciju neprilagođenog, pritvornog, nepouzdanog. To sam doznao u kasnijoj životnoj dobi, ali sam još kao dečak imao osećaj da me niko ne može podneti.

E sad, naspram toliko nedostataka postojalo je i preimućstvo, a to je da uopšte nisam bio surevnjiv; mada pri bližem razmatranju bila je to čisto negativna vrlina. Iako nikad nisam zavideo ničijim sposobnostima, niti bilo čijem položaju, kasnije je moja mržnja prema takozvanim normalnim ljudima proisticala upravo iz zavisti. Kao dečak sam im zavideo što su se više zabavljali, kao mladić što su umeli da ispolje više emocija, kao odrastao čovek, što su uspevali da budu zadovoljni.

Daleko manje od ostalih sam se družio s poznanicima ili sa starijima. U školi sam se dosađivao, pažnju mi je zaokupljalo ono što se događa van časa; na ulici sam tražio samoću, iz straha od nemilog okršaja sa nasilnijim pajtašima; kod kuće su me bolešljivi otac i čangrizava majka u potpunosti prepuštali sebi.

Ipak, ponekad su me pozivali da izađem i takva uljudnost je morala katkad biti uzvraćena. Ti šenluci su za mene bili pravo mučenje. Tada sam slušao druge dečake o njihovim nadmetanjima, koja su me ostavljala ravnodušnim, njihove šale, u kojima se nisam usuđivao da učestvujem i nikada se nisam osećao usamljenije, odbačenije nego u društvu svojih vršnjaka i u izvesnoj meri sapatnika. Bio sam van svega i dok sam mislio da sam nakon prve neuspele tuče izašao iz kružooka, nisam video nikakve šanse da se u njega ikada više probijem.

Naravno da je to za posledicu imalo da su me drugi ismevali, omalovažavali, a katkad svi u isti mah napadali. Tada sam morao da se branim

i činio sam to što slepim očajničkim besom, što malim smicalicama i lagarijama, koje su donekle izjednačavale izgled naspram takve nadmoći. Međutim, to me nije sprečavalo da redovno izvlačim deblji kraj i iz ove stalno pothranjivane spoznaje o pripadnosti manjini razvila se nemoćna ogorčenost.

Već sa dvanaest godina stekao sam jasnu svest o toj ogorčenosti, spram koje nije stajala ljubav kao protivteža; ali bio je potreban dugi niz godina neprestanog samoposmatranja i samoanalize da shvatim kako je ona narasla i zašto se pokazala neiskorenjivom.

U međuvremenu sam se približio dobu kada žene počinju da vrše uticaj na naše misli i postupke. Radije bih napisao: postao sam muškarac; ali čini mi se da sam u stvari uvek ostao sramežljivi, nespretni dečak. Nikada nisam spoznao onaj živahni osećaj snage koji se tako često izmetne u mangupluk. Taj preokret je u mom slučaju bio određen promenom u mojim usamljenim razmišljanjima, koja su bila izrazito erotski obojena kao i promenom u mojim tajnim sklonostima koje su se ranije sastojale od sitnih krađa i drugih vragolija. I moje igranje komedije dobilo je novi karakter, jer sam sada zdušno pokušavao da oponašam osobenosti velikih, misterioznih prestupnika ili melanholičnih romanesknih junaka. Maštajući o idealima prvi put sam primećio da različiti uticaji mogu pobuditi potpuno različite ličnosti u mom unutrašnjem biću.

Obično sam hladan, ravnodušan, pohlepan za čulnim užicima, neprijemčiv za altruizam, par taktova Vagnera, čaša šampanjca, lepa slika, melodija crkvene muzike su, ili bolje rečeno, bili su u stanju da me ispune ushićenim divljenjem, rečitom ljubaznošću, racionalnim uvažavanjem, samoodričućom ljubavlju. U tim trenucima osetim kao da mi troma krv počinje ubrzano da struji, ili mi se javlja napetost u labavim nervima, ili mi u mutnom, sivom, pospanom mozgu postaje svetlo, raznobojno, živahno. Grozim se svog uobičajenog trezvenog sebe zbog njegove učtivosti spram svih interesa, svih životnih veza, zbog njegove čudne strasti da muči ljude, posebno žene, i dok želja za prinošenjem velike žrtve obasjava moju dušu mračnim entuzijazmom, pred mojim vlažnim očima uzdiže se besprekorno lep lik u čedno zakopčanoj odori one koju klečeći obožavam, ali je nikada neću posedovati.

Isto tako, i promena vremena utiče na mene: prvi polećni povetarac nakon oštre zime, sunčev zrak nakon sivog kišnog dana, nevreme ili oluja nakon tegobne tišine, pa čak i izlazak i zalazak sunca i meseca imaju moć da me uzdignu ka uzvišenijem, intenzivnijem životu i stoga ne mrzim jednolično letnje ili zimsko vreme ništa manje od otegnutih središnjih

sati dana ili noći. Nikada se ne osećam srećno, hoću reći zadovoljno, radosno, optimistično, zdravo, jer kada me u najboljim trenucima žudnja za nepoznatom, preplavljujućom srećom trgne iz tupog dremeža, u isti čas se budi bolna snuždenost i neprestano mi – a da ne znam zašto – na usnama kipti jedno „nikada, nikada“.

U kojoj god fazi da sam se nalazio, žena je postala preovlađujuća slika mojih sanjarenja i što sam više žudeo za njom, sve sam je stidljivije izbegavao. U osnovi mog jutarnjeg raspoloženja ležao je strah da bi ona u mojim očima mogla pročitati požudu – koju sam smatrao zabranjenom, nepristojnom; u retkim trenucima uzbuđenja, bio je to strah da bi se u njenoj blizini ponašao smešno.

O, kako sam tada žarko žudeo; kako sam se tada vatreno divio!

Baš kao što jedna kap odbeglog ružinog ulja može prožeti celu prostoriju divnim mirisom, tako bi i čitav moj život bio natopljen okrepljujućom aromom da sam se tih godina usudio da uživam u samo jednom trenutku zadovoljstva! Šta nam znači bogatstvo, ako više nemamo želja? Kakva korist od toga da nam užici budu nadohvat ruke kada nam nervi otupe?

Moj učitelj je imao lepu ćerku, koja se, po svemu sudeći, svakodnevno pojavljivala pred nekolicinom školaraca iz internata, a ja sam je viđao samo dva puta nedeljno tokom časova likovnog. Stajala bi pokraj mene za visokim stolom i tada bih, iza štafelaja o kojima su visili crteži, uspevao da kradom bacim pogled na beli vrat, mlečno bele slepoočnice i mekane ruke. Mislim da bih sada, u pokušajima da iznova zamislim njen lik, njen ten radije označio anemičnim, a obline ne bih pripisao zdravom razvoju. Bilo kako bilo, u pripijenoj bluzi, neodoljivo su me privlačile njene pune ruke, bujne grudi a pre svega njene dežmekaste šake. Te šake behu tako bele, tako malene; zamišljao sam da i one moraju biti tako baršunasto mekane. Leva ruka je često celog časa bila tik uz mene a ja nisam bio kadar išta da uradim, moja želja da je dodirnem toliko se snažno borila sa strahom od skandala. Nisam mogao da skrenem pogled s nje. Nisam čuo pitanja koja su mi upućivana i ponekad sam se pretvarao da sam neko ko nije sasvim čitav. Moju sramežljivost u ovom posebnom slučaju dodatno je pojačala glasina da je jedan indonežanski dečak iz internata, koga sam uvek brižljivo izbegavao zbog njegove džinovske snage i provokativnog ponašanja, bio u bliskim prijateljskim odnosima s mojom simpatijom, tako da me je ta nezadovoljena žudnja, ta borba s parališućim strahom svake srede i subote dovodila u takvu grozničavu napetost, praćenu iscrpljenošću, da ni sam više nisam znao da li čeznem za časovima crtanja ili ih se gnušam.

Jednog utorka indonežanski dečak se razboleo a ja sam se cele noći udubio u pitanje: da li ću se sada usuditi?

Narednog dana sam na jutarnjim časovima na sva pitanja davao besmislene odgovore; na početku časa likovnog usijane glave sam buljio u svoj crtež, zevajući i drhteći od nervoze, ne mogavši da usredsredim pažnju, nemajući kontrolu nad rukama i nogama. Dva sata su prošla; a ja ni jednu jedinu pravu liniju nisam povukao niti sam učinio pokušaj da zadovoljim svoju goruću želju.

Umesto da se oporavi, indonežanskom dečaku stanje se pogoršalo; stoga se uoči naredne subote ponovo javilo pitanje: da li ću se usuditi?

Do popodneva nije bilo napretka. Obrazi su mi goreli, oči pekle, usne drhtale i iako sam očitó sve vreme bio zaokupljen time, zapravo ništa nisam postigao.

Tada se desilo nešto što mi je dalo neophodnu smelost. Orkestar prolazećeg puka zasvirao je obodrujuću koračnicu i kao da su ovi pi-skavi akordi zategli moje labave živce. Osetio sam kako mi talas snage protiče kroz vene i najednom sam uobrazio da mogu sve, da ću se usuditi na sve. Položio sam ruku na lepe, bele prste, sa kojih moje oči već čitavih sat vremena ni sekundu nisu skidale pogled i dogodilo se ono što sam znao da će se dogoditi, a ipak smatrao nemogućim... nije povukla ruku.

Još uvek vidim smeđi sto iza okačenog crteža koji nas je štitio od indiskretnih pogleda; još čujem koračnicu koja me je grejala kao vruće vino i katkad, naročito u sumrak vedrih prolećnih dana kada buka grada utihne a u daljini se oglasi zvono, tada među ostalim izbledelim senzacijama na trenutak u meni oživi čarolija ovog dodira: predosećaj slasti kakvu nikada nisam doživeo.

Nekoliko dana kasnije učitelju – koga smo, razume se, zvali: stari – je bio rođendan.

Pored poklona kojim je trebalo da bude udostojen, svake godine smo o svom trošku finansirali njegovo rođendansko slavlje. Obično smo uživali u mađioničarskoj predstavi; ovoga puta su bogati roditelji slabašnih blizanaca jedan od svojih majura stavili na raspolaganje za zabavu na otvorenom. U prvom trenutku ovaj izlet me nije naročito privlačio. U igrama hajduka, šuge, janjine banjine i makazice pribojavao sam se svakojakih koškanja s jačim dečacima. No, kada sam čuo da će i ona ići s nama, a da će indonežanski dečak ostati kod kuće, cela stvar je dobila potpuno drugačiji značaj.

Oprezno i ćutke se probijajući, kružeći i šunjajući se, uspeo sam da u kočijama ugrabim mesto pored nje. To mi je obezbedilo da budem u

njenoj blizini dobrih sat i po i u udubljenju fijakera lako sam mogao da joj obujmim ruku ispod ogrtača. Čak ni u tom momentu nije pokušala da se otrgne od mog stiska, a istovremeno je tako vešto i neusiljeno razgovarala sa ostalom momčadijom da sam se neometano mogao prepustiti užitku. Umišljao sam u tom trenu da znam šta je ljubav i dok mi je čežnja da umrem kraj njenih nogu kao žrtva za njenu sreću ispunjavala dušu setom, a oči suzama, moje neprijateljstvo spram drugih dečaka preraslo je u bezočni prezir.

Kada smo izašli na odredište, još uvek mi nije uputila ni jednu reč. Čak se pretvarala da joj dugotrajni dodir naših ruku nije dopreo do svesti! To samosavlađivanje činilo mi se previše snažnim. Ništa nisam želeo više od tajnog razumevanja, o kome bi neko treće lice ikada išta saznalo; sada, međutim, nametnulo mi se pitanje, da li je možda samo pustila *detetu* na volju. Mučen bojazni da će moje uživanje ubrzo izbledeti i pretvoriti se u opsenu, kolebao sam se u prvom konfuznom metežu između dve opcije, da odvažno i nadom ispunjen skakućem, đipam, da se koškam s bučnom družinom koja ju je okruživala ili da se teatralno separatišem, kako bih prikanima pokazao da sebe smatram uzdignutim iznad njihovih zabava i kako bih Minu naterao na osećaj da ne ceni moju ljubav. Ne znajući zašto, na kraju sam se pridružio jednoj grupi koja se popela na pojatu krcatu senom i samo što sam se ispružio na seno i počeo da razmišljam o iznenadnom uništenju svog dvorca u vazduhu, ugledao sam na svoje iznenađenje njenu smeđu kosu, guste obrve i krupne, tamne oči kako izranjaju iznad oboda. Prišla je, pogledala me na tren i nemo legla pokraj mene. Nisam nalazio reči da izustim niti hrabrosti da se pomerim.

Neko vreme momci su se još gurali i galamili oko nas; zatim je jedan iz družine došao na ideju da siđu u niži deo pojate i potraže jaja, i čim su skliznuli niz strmu ivicu, postalo je tiho i usamljeno pod niskim, mračnim krovom.

Umiren i ohrabren njenim potpuno voljnim dolaskom hteo sam ponovo da pružim ruku; no ona se tada, oslonjena na levi lakat, napola podigla, pogladila me desnim prstima po kosi, kao češljem, i zapodenula razgovor. „Zašto mi tako dugo ništa nisi rekao?“

Na ovo pitanje, u najmanju ruku, nisam bio pripravan, a ipak je bilo tako prirodno da ga Mina postavi. Svi dečaci su pričali s njom, jedino se ja nisam usuđivao; a osećao sam se izrazito tužnim što prva reč nije došla s njene strane. Jasno sam uviđao ludost svog postupanja, no ipak sam se u svom daljem životu uvek iznova nasukivao na istu liticu. Upravo u slučajevima kada želim prijateljski, poverljiv odnos, neki tajanstveni,

nesalomivi otpor se prepreči u pokušaju da pristupim s trunkom prijateljstva i poverenja s moje strane. Tada ubeđujem sebe da ne želim da namećem svoje društvo; ali zapravo ovo objašnjenje služi da ružnoj stvari pruži lep izgled.

Moj odgovor Mini bio je da ne može biti gluplji:

„Pa... nisam imao šta da kažem.“

„Ali hteo si da me gledaš, zar ne... pogotovo moje ruke. Ne reci da nisi. Vrlo dobro sam videla da oči ne možeš da skineš s njih!“

To što je primetila moje divljenje, nije me posebno pogodilo; ali nalazio sam nečeg odbojnog u iskrenosti kojom je to priznala. Takođe, nije mi zamerila na indiskretnim pogledima; što mi je dalo hrabrosti da idem malo dalje.

„To je stoga što nikada nisam video tako lepe ruke... Sva si tako lepa... Mina.“

Osetio sam kako su mi se obrazi jarko zacrveneli; no ona se pravila da to ne primećuje i samo je rekla:

„Misliš,“

i dugo me ćutke posmatrala.

Najzad je, uz uzdah, utonula nazad u seno i nakon što smo, ispruženi jedno kraj drugog, neko vreme ćutali, odjednom je upitala:

„De reci Termere, da li me voliš?“

Osećao sam kako mi stidljivost popušta, možda stoga što me više nije gledala; nepomično zureći u tamnobraon krov pojate gotovo žustro odgovorih:

„Odavno te volim; ali mislio sam da ti se više sviđa onaj žuti Kinez.“

„Jan Bronte?“

„Upravo.“

„Pa ti si lud! I sama bih se razbolela od tog večitog kašljanja.“

Ponovo se napola uspravila kako bi prstima prošla kroz moju kosu. Zgrabio sam joj ruku. Kako bi se odbranila, počela je da me golica, što nikako ne podnosim i gurkajući se valjali smo se neko vreme po senu, skakali, ponovo padali i sve naprasitije se smejali. Potom je naprasno frknula od vrućine i povikala da opet mirno legnemo i pružila se.

Momentalno sam se spustio pored nje.

Hteo sam da se privijem uz nju kako bih šapatom ponovio koliko sam ludo zaljubljen u nju i kako bih želeo da umrem za nju. No, u tom trenutku ona je zasukala rukav do ramena i pružila golu ruku ispod moje glave.

„Lezi tu... ili možda ne želiš?“

Kao zaslepljen sjajnom vizijom jedva sam mogao da razlikujem oblik i boju. Video sam samo nešto divno belo. Zavrtelo mi se pred očima; glava

mi je klonula, i osećajući pod vratom baršunastu mekoću njene nežne kože, naslućivao sam da je svršeno s mojom eteričnom, požrtvovanom ljubavlju. Vrelina sena užarila mi je žile požudom a nervima mi je proticala sladostrasna drhtavica. Čuo sam u daljini žamor dečaka; sunčeva svetlost me je u naletima zaslepljivala i želja da skinem odeću s beline koju sam pored sebe naslućivao, uzburkala mi je krv poput groznice, a žmarci su mi prolazili vrhovima prstiju.

Ipak, nisam smeo.

Dugo sam nemoćno ležao kao plen u borbi koju su vodile moja žarka čežnja i parališući kukavičluk; završilo se time što je moj kukavičluk opet pobedio, a retko vreme zaludno proletelo.

Možda bi trebalo da kažem: moje bolje ja je pobedilo; ali ima li to bolje ja još prava na svoje ime, kada nam umesto samoispunjenja i zadovoljstva koji navodno prate takve pobeде, donose jedino samoprezir i žaljenje?

Da li sam ikada kasnije u svojim ozbiljnim nastojanjima da budem dobar, uživao u nekoj stvari, koja mi je s istim stepenom zadovoljstva okupirala misli, kao što danas s gorkim nezadovoljenjem razmišljam o tom času kukavičluka u kojem sam ostao „pristojan“?

„Ali bih sebe bacio u more neprijatnosti!“

Kakav sebičan argument! Na kraju krajeva, doživeo bih nestvaran užitak, dok se sada mogu osvrnuti samo na jadni ugođaj koji je more neprijatnosti pretvorilo u odvratnu močvaru.

Snaga kojom sam zavideo takozvanim kreposnim, normalnim, društveno korisnim ljudima dovoljno dokazuje iskrenost s kojom sam želeo da budem jedan od njih. Sada kada ova želja nije ispunjena, jer je njeno ispunjenje bilo nemoguće; sada kada nisam propatio dozvoljene jade niti isprobao dozvoljena zadovoljstva, sada pitam zašto mi nije suđeno da pored jada spoznam i užitak?

Više me ne iznenađuje da radi samoodržanja društvena zajednica bića poput mene žigoše i prvom zgodnom prilikom zatvara ili stavlja pod tutorstvo; ali da li bi ikog iznenadilo što osećam kajanje koje se podvlači pod kožu sa strašljivošću ulovljene zveri nakon svakog delića propuštenog zadovoljstva?

„Vaša dužnost je bila da sebe poboljšate, da naučite da se naslađujete plemenitijim užicima.“

Zar to nisam želeo, jalovo pokušavao?

Mnoge životinje se daju ukrotiti prinudom, tj. zlostavljanjem nadmoćnošću; ali tek nasleđivanjem kroz mnoge generacije stari porivi mogu odumreti i ustupiti mesto novim.

Da li je i Mina bila podjednako razočarana?

Tada sam još verovao da svaka žena želi da bude poštovana, i izvesno je da nikada ništa nije pokazivala, dok je naša platonska ljubav – nakon odlaska indonežanskog dečaka koji nije podnosio klimu – poprimila hronični karakter. Osim na časovima likovnog, često smo se sretali samo na ulici. Verovatno smo tada pričali o ljubavi; ali iako ponekad uspevam da u sećanje dozovem njen lik i iznova osetim tračak emocija koje je u meni tada izazivala, nemoguće mi je da se setim o čemu smo razgovarali. Već tada se u meni začeo čitav jedan unutrašnji život koji mi je sve više i više odvrćao pažnju sa spoljnog sveta. Nisam ni pokušavao da ga dokučim; već sam se isključivo udubio u emocije koje su mi u duši budili njen pogled, njen dodir, njene reči, njeni poljupci. *I enjoyed myself*: u prevodu: podlegao sam nagrizanju čulne želje ili pak pritisku samoodričućeg obožavanja. Mina me je na momente opčinjavala kao zavodljivo žensko telo koje sam želeo da ljubim i grickam, ponekad i štipkam i pljeskam, a na momente bih poželio da joj velom pokrijem ruke, vrat, čak i usne, samo da je gledam u oči, da je volim i da umrem.

U ovom poslednjem emotivnom stanju bilo mi je potpuno neshvatljivo da sam Minu nedavno posmatrao skroz drugim očima i zamišljao sam da se nikad neću moći vratiti toj prijatnoj animalnosti; ali uzbuđenje je ubrzo splasnulo i postalo mi je podjednako zagonetno kako je ta blažena emocija netragom nestala.

Uostalom, postojao je život u promenljivim raspoloženjima, dovoljno velikim da me navede da poverujem u različite ličnosti u istom ruhu. Međutim, kada bi nastupio neki od raspusta koje je Mina redovno provodila s porodicom van grada, istog časa bi izbledela sva moja osećanja i u duši bi ostala nepodnošljiva pustoš. Ništa mi se više nije smešilo; sloboda, u kojoj – kako sam mislio – svako drugi uživa, zadavala mi je samo sivu dosadu, a kada bih ponovo ugledao Minu, ne samo da bih ponovo osetio parališuće dejstvo moje uobičajene stidljivosti; već mi je isprva čak ulivala nekakvu čudnu odbojnost. Sistematski sam je izbegavao kao i školske drugove, i trebalo je mnogo vremena da se stara osećanja vrate i da iznova oživi nekadašnja prisnost.

Naravno da me je pitala da joj objasnim svoje čudnovato ponašanje i morao sam izmisliti svakojake čudne laži kako bih prividno objasnio ono što ni sam nisam shvatao. Mnogi autori su opisali kako je strašno kada se prevariš u drugog. Kako to da nijedan pisac nikada nije ispričao koliko je gore biti prevaren u sebe? Ono što me je najviše oneraspoložilo bilo je bolno uverenje da nisam posedovao ni najmanju sklonost

ka jednoj od herojskih uloga koju sam u budućnosti za sebe odredio. Za Don Žuana mi je nedostajala smelost, za Viteza Togenburga² nepokolebljivost, za Ramona Ljulja³ istrajnost u odricanju. Bio sam plen svih površnih i protivrečnih uzbuđenja, jer nijedna ozbiljna težnja nije mogla pustiti korena u mojoj duši. Čak nisam bio u stanju ni da ostanem veran užitku, jer je moja nevoljnost sve preplavila, obezbojila i ugušila. Pre nego što sam spoznao šta je život, osećao sam kako lagano odumirem, a sada... sa nepunih četrdeset godina... zapravo živim samo u svojoj mašti.

preveo: Aleksandar Đokanović

² glavni lik istoimene balade Fridriha Šilera (prim. prev.)

³ srednjovekovni katalonski filozof, mističar i pesnik (prim. prev.)

IV

POSLERATNA KNJIŽEVNOST

REMKO KAMPERT: *MUVE*

Pripovetka „*Muve*“ („*De vliegen*“) Remka Kamperta (Remco Campert, 1929–2022) deo je zbirke *Svakog dana žurka* (*Alle dagen feest*, 1955) i pripada njegovom ranom stvaralačkom periodu. Sama atmosfera vrelog letnjeg dana u predgrađu nagoveštava glavne teme pripovetke: letargičnost, indiferentnost, opštu i bračnu kolotečinu.

izvor: Remco Campert: *Alle dagen feest*. Amsterdam: De Bezige Bij, 1955.

Muve

Sunce je obasipalo sobu toplotom. Pred prozorom sedeo je Brener u donjem vešu. Skinuo je naočare za sunce i obrisao stakla.

„Zašto ne zatvoriš šalone?“ upita Hilda, ležeći na nenameštenom krevetu u maloj spavaćoj sobi koja se nastavljala na dnevnu.

„Ne zvocaj,“ Brener je promrmljao, a jasno izgovorio: „Hoću da pocrnim.“

Ponovo je stavio naočare i u cugu iskapio čašicu mlakog kalvadosa koja se nalazila na stolu pred njim.

„Što će Martinu da bude vruće u kancelariji,“ rekao je. Martin je bio Hildin suprug. Hilda ništa ne odgovori. Brener je sa trbuha obrisao nekoliko kapi znoja koje su pretile da mu se sliju u pupak.

Pomislio je na policiju, a s tom mišlju kao da mu se hiljade iglica zabilo pod kožu. Ponovo je dopunio čašu.

„Kako možeš po ovoj vrućini,“ reče Hilda, koja je mogla da ga vidi s mesta na kom je ležala.

„Šta?“ upita.

„Da piješ,“ odgovori ona.

Na krevetu je ležala raširenih ruku i nogu, odevena u bikini. Pod obla-
kom toplote.

„Što da ne?“ reče Brener.

Hilda nije znala za policiju. Nije ni Martin. Brener je ovde proveo nedelju dana ali im još nije rekao da njihovu kuću koristi kao skrovište, njihovu ličnost kao kamuflažu.

„Ne zavidim Martinu,“ reče. „Pisma koja bude kucao biće natopljena znojem.“

Bilo je tri poslepodne. Sat se nalazio na stolu pored flaše kalvadosa. Kako li se metal ne savije od vreline, mislio je Brener.

Hilda i Martin su živeli u predgrađu Pariza. Podsećalo je više na selo, nego na grad. „Ovde svako zna svakoga,“ tvrdio je Martin. Breneru to nikako nije trebalo, ali nije video drugi izlaz. U hotelima vam traže ime. A policija je imala njegov pasoš. Kuća je bila usamljena i mimo nje je prolazio makadamski put. Okruživalo ju je malo dvorište. Stotinak metara iza kuće prolazila je pruga koja ih je spajala s gradom i ostatkom sveta. Preko puta kuće protezao se zapušteni travnjak. Poput starice u svom krevetu izjutra. Iza njega su stajali par sivih blokova kasarni koje su Brenera podsećale na nezaposlenost i socijalne romane. Potom su sledila polja i, ko bi ga znao, još pruge. Ili široki drumovi i aerodrom. Ne, on je na drugoj strani grada.

Uz dvorište, iza oronule ograde od valovitog lima, bila je hrpa đubreta poluzarasla u rastinje, čiji sadržaj je varirao od praznih konzervi ribe do starih stolica.

„Kad ste se prošle godine venčavali bilo je upravo ovako toplo,“ reče Brener.

Još toplije, pomisli Hilda.

Tog dana nosila je belu haljinu i veliki slamnati šešir. Nosila je najlonske čarape i crne cipele s visokim potpeticama. I njen najlepši donji veš. Brener je bio kum uz Rut, njenu prijateljicu iz Amerike. Matičar koji je Martina i Hildu ujedinió u bračnu zajednicu, ličio je na žabu. Žabu opasanu plavo-belo-crvenom lentom. Kako je samo bilo toplo! Njena šaka ostavila je znojne fleke u knjizi u koju su morali da se potpišu. Martin ju je preneo preko praga, iako su već tri meseca živeli zajedno u kući. Želeo je i da je ponese uz stepenice, ali nije mogao. Bilo je pretoplo. Bio je preumoran. Komšinica sa sprata niže i vlasnica kuće su je pomalo osuđivački posmatrale.

Pošto je popio i šestu čašicu kalvadosa, okrenuo se u stolici i pogledao prema Hildi. Zurila je u plafon. Po njemu su išle dve muve. Jedna od njih bila je Martin. Pratila ga je pogledom. Žurio je. Nešto je tražio. Tražio je posvuda, levo i desno. Sigurno pukotinu u levom uglu, pomislila je. Da vidimo da li će je naći.

Tada je primetila da je Brener posmatra. Prekrstila je noge, te rekla: „Šta je?“

„Hilda,“ reče Brener. „Da li te je ikada jurila policija?“

„Kad sam bila mala,“ odgovorila je Hilda. „Igrala sam se u javnom parku, što je bilo zabranjeno. Tamo je raslo dragoceno cveće, tako nekako.“

Brener je klimnuo i ponovo se okrenuo. Ponovo je nadio čašu.

Kad sam bio mali, pomisli, nikad ništa nisam zgrešio. Nikada nisam imao posla s policijom. Nikad nisam lomio prozore. Nisam se igrao u javnim parkovima punim dragocenog cveća. Nisam pisao preteća pisma učitelju, kao što je Martin činio.

„Traži me policija,“ reče Brener.

„Stvarno?“ reče Hilda, ne pridajući tome neki značaj. Ponovo je ispružila noge.

Sada je samo jedna muva išla po plafonu. Gde je Martin? Da li je našao pukotinu, dok nije obraćala pažnju? Na ogledalu toaletnog stočića sjatile su se tri. Bile su nepokretne. Spavaju li muve u tom položaju? Ona u sredini bio je Brener; promatrao je svoj trbuh, bradu i tabane. Čvrsto se prikačio za staklo. Toplota je poput paukove mreže nalegla na njenu kožu.

Brener je prvo čuo, a potom i video kamion kako pristiže putem ispred kuće. Malo dalje se zaustavio. Put se tu završavao. Šofer je istupio iz vozila. Na sebi je imao plave kratke pantalone i majicu. Izvadio je flašu vina iz kabine, seo u travu pokraj puta, obrisao lice maramicom i pio.

I Brener je pio.

„Ispričaću ti zašto me policija traži,“ rekao je. „Bio sam u metrou. U ustima mi je bio neki gadan ukus. Pljunuo sam. Jedna starica mi je nešto prigovorila. Raspravljao sam se s njom. Bio sam prisiljen da se raspravljam; bilo je tako toplo i zagušljivo. Dovala je konduktera. S njim sam se raspravljao. Ovaj je pa doveo milicionera. Njega sam tresnuo po licu. To se zbilo u Šateleu. Tamo ima toliko hodnika, da sam se snašao da im umaknem. Ali pasoš mi je ostao kod milicionera. Sada sam tražen; u to nema sumnje. Bežim od francuske policije, koja zna dobro da te načepi. Ako me uhvate, prvo će me zatvoriti na par meseci, a potom će me deportovati. Ako bih recimo hteo u Španiju, morao bih da putujem kroz Švajcarsku i Italiju. A potom na brod. Bilo kako bilo, uhvatiće me. Samo je pitanje vremena. Moram se sam predati. Ako nelegalno pređem granicu, u Holandiji bi me snašli veliki problemi kada bih zatražio novi pasoš. Trebalo je smesta da prijavite konzulu, rekli bi. A kako ste prešli granicu bez pasoša? Nelegalno? Zar ne znate da je to kažnjivo? Potom bi dojavili u Francusku. Pa bi se ispostavilo da sam gonjen. Vaš pasoš je kod francuske policije, rekli bi. Svakako ga niste izgubili. Zatim bih bio prisiljen da u gluvo doba noći, duž puteljaka i preko potoka, po drugi put pređem pranicu, odem francuskoj policiji i kažem: evo me, radite sa

mnom šta želite, samo mi vratite moj pasoš. Stoga je najbolje da odem i da se predam.“

„Danas?“ upita Hilda.

„Ne, ne danas. Sutra. Najverovatnije sutra. Tako razmišljam već nedelju dana.“

„Do toga pak mora doći. Drugačije se ne može.“

Muve su još spavale na ramu ogledala. Po plafonu više nije bilo nijedne. Možda bi Martin znao šta treba da uradi, mislila je Hilda. Ako Brener ode, ostaću nasamo s Martinom, dan i noć. Noću nasamo s njim, preko dana sama sa sobom i ceo jedan dan nasamo s dosadom i osećajem krivice. Zašto Martin nekad ne odalami nekog milicionera? Ne bih bežala s njim iz zemlje. I ništa ne bi mogao da uradi povodom toga. A onda bih mesec dana živela s Brenerom, potom godinu dana sama, pa opet s nekim drugim, možda zanavek. Što li se Martinu nešto ne desi?

„Može li toplota da izazove požare u visokim zgradama?“ upita Brenera.

Ali Brener više nije bio u sobi. Nalazio se u kuhinji i puštao vodu preko bila. Kuhinja je smeštena u zadnjem delu kuće. Video je voz kako prolazi. Sutra, mislio se. Sutra ću na voz, odvešću se u grad, uzeću taksu koji će me prevesti do glavne stanice policije i predati se, glavom i bradom.

Vratio se natrag u sobu.

Hilda nije ponovila pitanje. Čak i da izbije požar, tu su užad i protiv-požarne stepenice. Martin bi se vala izvukao, sve i po cenu života tri daktilografkinje.

Neophodno je neko drugo rešenje, mislila je.

Dozvala je Brenera k sebi i rekla „al' si znojav,“ te mu prešla rukom preko grudi i stomaka.

Brener je skinuo naočare i nagnuo se preko nje.

Muve se nisu pomerale, još su boravile na istom mestu kada je Martin u pola sedam došao kući, Brener je bio otišao da prošetati, a Hilda pristavljala krompire.

preveo: Nemanja Petković

V

ESEJISTIKA

HARI MULIŠ: ZAZUBICE ZA PSIHOLOGE

Hari Muliš (Harry Mulisch, 1927–2010), najznačajniji i najpoznatiji autor holandske posleratne književnosti, u svojoj filozofski nadahnutoj autobiografiji *Zazubice za psihologe* (*Voer voor psychologen*, 1961) pored beleški o svom poreklu i sećanja na detinjstvo i mladost donosi razmišljanja o kreativnom procesu pisanja i književnosti uopšte.

iz: Harry Mulisch: *Voer voor psychologen*. Amsterdam: De Bezige Bij, 1961. (str. 11–39)

Učenje o krvi i tlu

Osim mog oca i mene, koliko nam je poznato, na svetu postoji samo još jedan Muliš – đavo ga odneo, možda je i mrtav – bio je Nemač. Taj Muliš, iako se tek zaobilaznim putevima kroz vekove može smatrati članom porodice, otkrio je da nosioci ovog nemogućeg imena potiču od Turčina koji je u šesnaestom veku, zajedno sa drugim Turcima, učestvovao u op-sadi Beča. Ali sit tih napada na hrišćansku kulturu, nastanio se negde u blizini kao trgovac letećim ćilimima, a njegovo potomstvo podelilo se na dve grane: jednu nemačku, koja je stigla do već pomenutog Muliša, i jednu bohemsku koja je iznedrila mog oca.

Ako se ovo porodično stablo temelji na istini (kako se Nemač kune), onda se na zapanjujući način razgranava i dublje u prošlost. Turci, sirov narod koji se zabavljao bacajući malu decu u vazduh i dočekujući na vrh bodeža, vode poreklo od Huna koji su u četvrtom veku izronili iz nepojmljivih dubina ruske stepe i paleći i ubijajući progonili i satirali čitave narode: išarani ožiljcima, ogrnuti mišjim kožusima, jedući korenje i sirovo meso koje su omekšavali pod sedlom, strašni ratnici, i po svedočenju rimskog istoričara Amijana Marcelina bili su neverni i lažljivi, ne poštujući ni bogove ni ljude, neobuzdani i nepouzdati... Moje poreklo nesumnjivo seže i dalje, jer Huni su direktni potomci jezivog sibirskog konjičkog naroda Hiung-Nu koji je od trećeg veka stare ere bio strah i trepet za Kineze i

zbog kojeg je sagrađen Veliki zid. Kada su ih carevi dinastije Han konačno savladali, nomadi su krenuli na zapad pustošeći sve pred sobom.

Tako sam se dakle, pre otprilike 2000 godina, približio Harlemu, na niskim konjima, pljačkajući, silujući, tumačeći budućnost iz životinjskih iznutrica, – dok se drugi deo mene, po majčinoj strani, izbavljen iz egiptaskog ropstva klanjao i molio u Svetoj zemlji, strahujući od Boga koji je bacio prokletstvo na gradove...

Učenje o rodoslovu

Verovatno prilično iznuren svim ovim peripetijama, moj otac je rođen 1892. godine u Koblencu, u tadašnjoj Austro-Ugarskoj. Mladost je proveo u Bilicu (nem. Bielitz). U Prvom svetskom ratu borio se na svim frontovima, u Francuskoj, pored ostalog, na istim Katalaunskim poljima u Šamparnji gde je svojevremeno čiča Atila bio iseckan i bačen u kotao. Podelom Austro-Ugarske posle rata odjednom je postao Čeh jer se Jablonec tada nalazio u Čehoslovačkoj; no isto je tako mogao postati Poljak jer se Bjelsko (polj. *Bielsko*) nalazilo u Poljskoj. Ali u izvesnom smislu nije bio ni jedno ni drugo jer je zaboravio da ponese pasoš i u Holandiju je emigrirao sa neispravnim austrijskim papirima.

Tu je sreo moju majku koja takođe potiče iz loze nomada. Tokom rata je pobegla iz Antverpena (moglo bi se reći: od mog oca) gde je rođena kao ćerka jevrejskog juvelira iz Frankfurta. Moj deda – u vreme mog rođenja posedovao je veliko bogatstvo u Amsterdamu, a prošle godine je u dubokoj starosti umro kao puki siromah u nekom pariskom suterenu – rođen je u Zalaegercegu u današnjoj Mađarskoj. Tragovi njegovih predaka gube se u karpato-ruskim predelima.

I tako sam konačno rođen ja – sa nejasnom nacionalnošću od prve godine života jer je moj otac naturalizovan tek 1928. godine. Možda sam kao beba bio Čeh, možda Poljak, možda Austrijanac, jer je pasoš mog oca bio neispravan. Ali prva reč koju sam izgovorio bila je „dođavola“ i naučio sam je od oca kao tipično holandsku reč.

Ceo život sam bio okružen čudesnom povorkom originalnih likova – delom ugušenih u podjednako čudovišnim logorima nemačke industrije – koji još nisu našli mesto u mom delu ali možda će uspeti da ga zadobiju: poljske tetke, češki ujak general, prababa koja je jela haringe, čitala Hajnea i sakupljala rimske novčiće, pratetka koja je zapalila kuću i pevajući i sâma u njoj izgorela, jedan ujak, trgovac dijamantima u Njujorku koji dodatnu zaradu verovatno ostvaruje trgujući belim robljem, jedan deda

kojeg sam prvi put video kada mi je bilo dvadeset i šest godina, otac koji ... ali ne, time sam i previše zaokupljen. I uglavnom su odlazili sve dalje. I moja majka je ovde bila tek na proputovanju; sada je američka državljanka i živi u Kaliforniji.

Moja ličnost nastala je iz ovog, za neupućene prilično zamršenog internacionalnog potpuria i može joj se pristupiti tek uz pomoć mnogih atlasa.

Da li je pisac neko?

Često osećam kako je sva ova prošlost u meni vrlo prisutna: od mojih roditelja unazad sve do Mojsija i Mao Duna, prvog vladara Sjongnu carstva. Možda je sa tim povezan moj sve jasniji uvid da zapravo nemam mišljenje.

Stoga je razumljivo da ličnosti poput moje, ukoliko joj se pruži prilika, nimalo nije lako da iznese mišljenje o „sopstvenom načinu rada i stilu pisanja“. Zapravo bi trebalo postaviti pitanje da li je onaj ko nema mišljenje uopšte „neko“! Da li sam ja „neko“? Najpre to moram ustanoviti.

Ja (da pojednostavim govoriću „ja“) volim pse a ne mačke, viski a ne jenejvr. Ovo su nesumnjivo „mišljenja“ i u izvesnom smislu svedoče o individualnosti, doduše, uz napomenu da većina pisaca voli mačke i jenejvr. Ali posedovati ovakvu individualnost ne znači biti „neko“. Čim iskoračim iz ovog područja, moj identitet postaje nejasan, fluidan, amorfan, – a gotovo jedina izvesnost je nepogrešivi *nivo svesti* o umetničkim i drugim stvarima.

Možda ovo ne bih toliko iskreno priznao kada ne bih bio mišljenja (eto, ipak) da je to organski povezano s mojim pisanjem, štaviše, da predstavlja apsolutni uslov svakog pisanja koje teži izvesnoj univerzalnosti. Imati mišljenje ne znači biti pisac romana, već biti lik u romanu. A likovi u romanu su najužasniji pisci na svetu. Pisac unakazi svoje delo ako tokom pisanja veruje u Boga; ali i ako ne veruje u Boga. Jedino likovi veruju u Boga ili ga poriču. Izvan pisanja, pisac može do mile volje umišljati kako ima mišljenje i ta mišljenja može iznositi u esejima i u razgovorima. To i ja radim, ali uvek tvrdim nešto drugo i opet sam uvek u pravu. Danas tvrdim suprotno onome što sam juče rekao. Jer čim nešto kažem, već sam podvojen, a to znači *pišem*, ja sam *jedna* od mogućnosti samog sebe, ne neka druga, ukratko: ja sam lik iz romana. Kad sam zaista potpuno to što jesam, ne mogu da napišem ni jednu jedinu reč. Svako mišljenje odmah povlači i sopstvenu suprotnost.

Zaista, ne mogu dovoljno da naglasim kako ja i ne postojim. Ponekad mislim: JA – i tada me spopadne neobuzdani smeh, u tramvajima, kod

kuće, u kafićima, svuda mi se to dešava. Nenadmašna šala! Čitam svoje ime u novinama, vidim svoj portret – i ne znam kud da umaknem tajanstvenim napadima smeha koji me potresaju. Ponekad dubim na glavi i mislim: Ne, ni ovo mi neće pomoći da postojim... Odbacujem bilo kakvu odgovornost za sve što sam rekao u svoje ime, jer sam tek delimično bio ja. Ali za sve što sam napisao u ime drugih, mojih likova, oni garantuju sopstvenim životima.

Način na koji se moja ličnost podvaja u svakodnevnim razgovorima zavisi od sagovornika. Ako se nađem naspram krvopije i lovca na boljševice, postajem ortodoksni aktivista Kremlja; suočen sa ortodoksним boljševikom, postajem mračni sledbenik Džejmsa Bernama. (Ali nikada „kapitalista“, nikada ono što je bilo.) Ako se nađem naspram tolerantnog čoveka, hotimice se podvojim da i sam uzvratim tolerancijom. Ako mi se ne sviđa njegova faca, ili ako je jedan od onih terorista tolerancije kakvih je u današnje vreme sve više, smesta se pretvaram u pobornika despotizma, prosvetčenog ili ne. Katolici u meni nalaze vatrenog zagovornika kažnjavanja svezivanjem u vreću i bacanjem u vodu, teozofi materijalistu poput Molešota (Moleschott), materijalisti glasnika natčulnog, neurotičari psihologa punog razumevanja, psiholozi principijelnog neurotičara. I sve su to moja mišljenja. Mojim ženama nije bilo nimalo lako.

Oni koji su me duže vremena izbliza posmatrali, verovatno me vide kao nepodnošljivu, beskarakternu individuu, ili ne-individuu; to što u mom slučaju nije reč o premalo već o previše karaktera, verovatno ne bi uticalo na njihov sud. Ponekad i sam patim od toga, čitam Kjerkegora, nalazim da sam pravi „Sofist“, očajavam i kolebam se između ili – ili. Ali se iznenada setim da ipak nešto *činim* s tim, i da ni Danac nikada ništa nije razumeo o umetniku, – ipak je previše bio hegelijanac. Ali šta *činiti* s tim? Čovek ima „komplekse“, ali šta da čini? Da li će postati svetac, zločinac, moron, ludak ili psihijatar? Ja sam učinio da postanem svetac, zločinac, debil, ludak i psihijatar. A to znači: niko i ništa. Kao taj „niko“, pišem knjige u kojima svetac, zločinac, debil, ludak i psihijatar imaju izvesne šanse.

Sve dok vrh mog pera na papiru ne piše u ime mojih podvojenosti, ja sam najnepouzdaniji elemenat na svetu, spreman da se obračunam sa svakim ko ima mišljenje, bez obzira kakvo. Čak i sa samim sobom, jer i time iznosim određeno mišljenje, makar bilo anti-mišljenje. Ne, moj društveni i psihološki identitet nigde nije utvrđen jer ga i nemam. To je jedino što je utvrđeno, i možda je izvesnije od identiteta mnogih koji su „neko“. I već slutim: na kraju neću reći ništa; kao onaj grčki mudrac koji je tek lagano odmahivao glavom kad neko nešto kaže. Ali ja ni glavom neću odmahnuti, jer i to je neko mišljenje.

Ali čak ni tada neću biti uporediv sa onim sofistom čijeg imena sad ne mogu da se setim; kao što sam sada neuporediv sa Gorgijom koji je mogao da dokaže sve i suprotnost svega. Jer ko sam ja, o čemu imam ili nemam mišljenje, ili šta mislim o ne-mišljenju, nije ni od kakvog značaja. Ta igra me nimalo ne zanima. Sve što sada pišem, činim da bih se zabavio. Važne su jedino moje podvojenosti, važno je samo ono napisano. Ta čutljiva, nepomična ravnoteža mišljenja i njihovih suprotnosti, individualnosti i njihovih suprotnosti, verovatno je jedan od bezbrojnih razloga zašto pišem: ona mora biti narušena, mogućnosti žele da se ostvare, jer se ne mogu ostvariti u mom životu.

Ali nije uvek bilo tako. Nekada sam mislio da imam mišljenje, nekada sam i u svom životu eksperimentisao s mogućnostima.

Autobiografski

Ne hvališem se kako sam nekad hteo da postanem kondukter tramvaja i avijatičar; time nek se diče kondukteri tramvaja i avijatičari jer su se pokazali kao najistrajniji ljudi na svetu, volje čvrste poput Napoleonove.

Hteo sam prvo da postanem gangster, a potom svetac, – ali pošto sam oba želeo istovremeno, ili ubrzo jedno za drugim (jer svi pravedni sveci su imali uspešnu gangstersku karijeru), nisam postao ništa. Pisac, u kome se kriju maskirani naoružani ratnik i podvižnički čudotvorac, dalji potomci Mao Duna i Mojsija, – uhvaćeni u koštac nepomične ravnoteže moći. Proučavao sam kriminološke studije i planove harlemskih banaka, čitao Edgara Huvera i znao imena svih velikih gangstera: Džona Dilindžera, Bajbi fejs Nelsona, Džonija Torija; postao sam specijalista za ustrojstvo njihovih carstava koja su kao nagrizaajući rak uvrežena u gradovima sveta gde visoki političari i sudije telefonom pozivaju njihova sedišta i preklinju ih da dobiju naređenja; takva sedišta su najskuplji gradski hoteli gde se organizuju čudesne zabave. Video sam sebe kako bahato odbijam gradonačelnika Amsterdama, i ministra pravde, mog piona, dok moji momci usred bela dana na trgu Dam kišom metaka zasipaju vođu protivničke bande; zamišljao sam i svoj pogreb: u zlatnom kovčegu, četrdeset kola sa cvećem, povorka od šest stotina automobila punih lepih žena i prilično čudnih muškaraca išaranih ožiljcima, vrebajućih pogleda. Ličilo je dozlaboga na sahranu funkcionera Nacional-socijalističke partije.

Tako sam odrastao putem pravo ka vešalima. Ali već sledeće godine obučavao sam se za sveca i čitao Uspenskog, Žil Lermina, Elifasa Levija,

okultne spise engleskih generala i antisemita i kabalistička dela najmisterioznijih ljudi koji su ikada hodali Zemljom: Simeona ben Johaia, Isaka Luria. Istovremeno sam proniknuo u sve joga-sisteme, koncentrisao se, meditirao, kontemplirao, žudeo za „inicijacijom“, mogao sam čak da ukrstim noge u ne odveć teške asane, posle čega bih zaustavio dah, prizvao zapovedničke misli u *plexus solaris* i strahovitom snagom usmerio ih ka devojkama koje sam hteo da lišim nevinosti. Sanjao sam da svetom upravljam iz pećine na Tibetu, a u sopstvenoj laboratoriji, koju posedujem još iz vremena kada sam bio pristalica materijalizma i hteo da postanem biohemičar, spravljao sam ljubavne napitke i opojne mirise po tajnim receptima Kožda Omar Halebi Abu Otmana, velikog majstora muhamedanske ljubavne doktrine El Ktab; koristio sam ih s većim ili manjim uspehom. Ali događalo se da čas nemam kaskarilu, ili mošus iz Korasana ili cvetne vrhove francuske lavande; jer neposredno posle rata sve je bilo teško nabaviti. Zbog nesnosnog smrada često smo morali da bežimo u šumu gde se uglavnom sve ipak odvijalo po planu.

Moja magija je ubrzo poprimila sumnjive i mračne gangsterske forme. U ono vreme sam počeo i da pišem ali u najnepovoljnijim okolnostima za umetnost koje se mogu zamisliti. Nepovoljnim, jer sam potpuno bio ispunjen *duhom*. Čak i onome što je tako ne-duhovno, devojkama, pristupao sam disciplinovanim metodama duha. Nepovoljnim i zato što je umetnička delatnost nešto najneduhovnije što postoji. Umetnik mora da radi *rukama*. Ako govori o konju, mora govoriti o konju a ne o Konju: konj će to postati ako je pisac umetnik; ali ako na tome insistira, zasigurno će se pretvoriti u konjića za ljuljanje. Mišljenje koje želi da prodre „dublje“, do „suštine“ ispod „površnog privida“, vrhunski je oblik neumetnosti. Jer samo površina postoji; površinsko je najdublje što postoji. To zna svaki umetnik i upravo ga to razlikuje od diletanta. Umetniku je stalo do *površinske dubine*.

Pisao sam. Neshvatljivo, jer dok su mi bile zanimljive sve moguće i nemoguće nauke, nikada u sebi nisam otkrio organ za „umetnost“. Istina, zapisivao sam „misli“, „aforizme“, napomene, recimo: „Ne prihvatam umetnost“. S petnaest godina napisao sam knjigu pod naslovom: *Moderna atomska teorija za svakoga*. Romane sam počeo da čitam tek pošto sam sâm napisao jedan roman. U godinama kada su momci osetljiviji od mene pisali stihove, ja sam smislio „Shemu asimilacije ugljendioksida Stoklasa-Muliš“. Poeziju sam otkrio tek mnogo godina kasnije, kada sam upoznao delo Gerita Ahterberga.

Ali, pisao sam. Otac mi je bio u zatvoru, pekar više nije davao hleb na veresiju, i dok sam komad po komad prodavao pokućstvo, pisao sam priče

koje su, nakon početnog uspeha, svi odbacili. Još uvek ponekad sanjam pisma koja počinju: „Sa žaljenjem vas obavestavamo...” – noćna mora. Napisao sam sjajnu novelu o nekoj vrsti „spasitelja“ koji želi da poubija celokupno čovečanstvo, osim beba koje bi vaspitao na jeziku u kome ne postoje reči za „loše“ i „negativno“; tako ne bi mogle da čine ništa loše i negativno jer to i potiče iz jezika. Pokojni profesor Tilroj pozvao me je da izrazi svoje divljenje za priču.

(Od tada, mojim delom u svim oblicima i mesečevim menama kruži bauk „spasitelja“. „Šta sam napisao, napisao sam“ odbrusio je Pilat prvo-sveštenicima koji su došli da se požale na njegov natpis iznad krsta: „*Isus iz Nazareta, car judejski*. Trebalo je da glasi: „Onaj koji *sebe naziva* carem judejskim“. Ali, nije promenjeno. Pilat – jedna od najpotresnijih ličnosti svetske književnosti ili svetske istorije.)

Da bih vežbao „formu“, napisao sam novelu *Između čekića i nakovnja* kao svesni napor da napišem isključivo „priču“ bez velikog balasta. U tom smislu poslužila je svrsi, a inače je bezvredna. Školovao sam se uz izvesna promišljanja, proučavao dijaloge u delu Dostojevskog, disciplinu sam pokušao da učim od Tomasa Mana. U to vreme sam napisao i neku vrstu autobiografije, rukopis od 200 stranica folio formata, koji nikad nije dovršen jer sam još živ. Rođena je i novela *Arhibald Strohalm*, jednostavna priča o čoveku sa lutkarskim pozorištem i ekscentriku u malom gradu. I uvek radeći istovremeno na svemu, jednim se odmarajući od drugog, započeo sam neku vrstu „pikarskog romana“ o avanturama kamena: *Dijamant*.

Usred ove radosne marljivosti koja je budila nadu u bolje, iznenada sam potpuno pao pod uticaj jednog proroka i osnivača religije u Amsterdamu, mešavine Jeremije, Raspućina, Plotina, Bolanda i Meri Bejker-Edia, bez sumnje jednog od najizuzetnijih ljudi u Holandiji, sa kojim sam želeo da se obračunam. Postao sam njegov bliski saradnik i učenik. Bio je „guru“ za kojim sam nekad toliko žudeo. (Zar mi rođeni otac nije bio u zatvoru? Onima koji bi se usudili da pitaju za oca, odgovarao sam da se povukao u lama-manastir na Himalajima.)

Nedeljama sam boravio u E.-ovoj nezaboravnoj kući, potpuno posvećen sumanutim predelima ekstaze, „inspiracije“, predavanjima, muškim i ženskim pristalicama, grotesknim spektaklima i pandemonijuma kojima se ponekad pridruživala policija. Razišli smo se ne toliko jer smo jedan drugom zavodili žene – bio je najveći zavodnik koga sam ikada sreo – već zato što se ispostavilo da sam i ja prorok. A dva proroka u jednoj kući... ne, to nije moguće, to garantujem.

Pucanja brane

Genije je greška u sistemu.

Paul Kle

Sada moram biti vrlo oprezan: postaje opasno. Drhteći od straha (još uvek!) osećam kako se približava čas kada ću još konkretnije nego sada govoriti o periodu nakon oproštaja od E.-a. Zemlja se otvorila. Nebesa su se raskrilila. Sve što postoji oslobodilo se. Šta se, pobogu, dešavalo u meni te 1949. godine? Obasuo me vatromet zvezda. U glavi su prasnule bengalske vatre, terakota crvena, prusko plava, blještavo bela, neke crne kao ptice; ruke bi mi sevnule kad bih nešto dodirnuo; kud god sam hodao (ili: prošao), zemlja je bila spržena. U prodavnicama su me kupci propuštali, tramvaji bi se zaustavili dok ne stignem na stanicu, železničari su podizali zastavice i čekali da prođem. Retke knjige koje sam iznenada poželeo nalazio sam istog dana u antikvarijatima, žene su mi svakog časa doletale u zagrljaj: sada razumem „uspeh“ koji je imao E.

Doživio sam da u meni sto dana za redom ejakulira jedna oblast koja se podsmeva svim psihološkim i teološkim nazivima. Sve sam znao. Sve sam shvatao. Od ranog jutra do kasno u ponoć grozničavo sam zapisivao svoje uvide, vizije, prosvetljenja, euforije, i sve je imalo takav intenzitet i izvesnost kakvu sam kasnije pokušao da predstavim u romanu *Arhibald Strohalm* (*Archibald Strohalm*). U potonjim godinama, kada sam čitao Ničea, verovatno sam bolje od mnogih razumeo pitanje koje postavlja u *Evo čoveka* (*Ecce homo*): „Da li je iko, krajem devetnaestog stoleća, jasno pojmio ono što su pesnici snažnih razdoblja nazivali *nadahnućem*?“ Ono što potom opisuje prepoznao sam od reči do reči kao lično iskustvo. Niče na kraju navodi: „To je *moje* iskustvo o nadahnuću: izvesno je da se treba vratiti hiljadama godina *unazad* da bi se našao taj ko sme da kaže 'to je i *moje* iskustvo'“. Uz svu skromnost, moram da napomenem kako ga je mogao naći nepunih 75 godina *unapred*. To iskustvo povezanosti s dalekom prošlošću Niče i ja delimo s mnogim ludacima: u *Strohalmu* se govori o Kaldejcima, a taj fenomen sam objasnio i kao vertikalno, „psihičko vreme“.

Nikada neću saznati šta se dešavalo. Svako „objašnjenje“ liči na pokušaj da se svetlošću šibice prikaže sjaj sunca. Izvesno je da se dogodilo: u mom životu, na ovoj planeti, i pravo je čudo što sam uspeo da preživim. Pre dve godine vlada je od mene zatražila da napišem roman o „okultnom“. Bio sam oduševljen. Zar to nije bila izuzetna prilika da se oslobodim jednog od najzagonetnijih perioda mog života? Zamišljao sam knjigu sa ironičnim

podnaslovom: „auto-hagiografija“ jer čovek se iz takvog područja može izbaviti jedino do krajnosti dovedenom samoironijom. Ali to je bio račun bez krčmara. Od pre pet godina prvi put sam izvadio papire, gomila je došla pola metra, i počeo da čitam. Evo šta sam video: meteore iz dubine svemira, ponekad od čudesnih stena. Više od polovine nisam razumeo, to je postao tajanstveni jezik; zagonetni oblici na kamenom zidu drevne pećine, moja Altamira, davno napuštena; ožiljci i tetovaže na sopstvenom telu, dovoljno je bilo videti moja leđa, takav nisam smeo da se pojavim na plaži. Dok sam čitao, u meni su oživali svi strahovi iz tog vremena: od straha da ću umreti, do još dubljeg straha da ću poludeti. I već nakon nekoliko dana vratili su mi se snovi, glavobolje, lupanje srca, suzne oči, – opasni simptomi i svakojaki tikovi koji su me upozoravali šta se dešavalo i očigledno se još uvek dešava. Bio sam primoran da ministra, s dužnim poštovanjem, zamolim za neki drugi zadatak.

Popeo sam se na vrh sveta. Više mi nije bio potreban Isak Luria: sâm sam napisao Kabalu, verao sam se poput majmuna po *Otz Chaimu*, Drvetu života. Svet je podrhtavao i brujao od smisla. Znao sam zašto su na fudbalskom terenu 22 igrača, dve grupe po 11, zašto nogama šutiraju loptu, i zašto ih gleda ceo svet. Znao sam ono što su znali Egipćani, znao sam tajne grčkih misterija, znao sam sve što je iko ikad mogao znati – i mnogo više od toga. Isusa Hrista niko nije mogao bolje razumeti od mene. Stajao je ispred mene u mojoj sobi i udario me po *levom* obrazu. Jadnom ću „otvoriti njegovu knjigu“, jer on je bio Bog, ali i nešto drugo, čuvaj ga se. Nisam se uzalud trudio. Ima pisaca koji bar umeju da nastave na ruševinama svojih prethodnika, ali ja sam prvo morao da sagradim celu građevinu da bih potom gledao kako se ruši pred mojim očima. Ja sam je morao srušiti. Svakako sam mogao da postanem proslavljeni osnivač međunarodne orfičke, gnostičke sekte – žene bi nosile moj lik, nos mi je dovoljno dugačak... Ali ja sam, za razliku od E.-a, izabrao da idem do kraja puta, i dalje od šarlatanstva, pa da vidim šta je preostalo.

Tih dana je bilo i mnogo koještarija; 90% koještarija. Zaključivanje po analogiji, kakvim se bavi svaki okultizam, recimo srednjovekovno lečenje pijavicama; mišljenje u simbolima, dobro poznata detinjasta uloga moderne fizike; dokazi koji se mogu zasnivati jedino na jeziku, jer jezik... dosta; sve na đubrište. Ali bilo je i pokušaja da se sistematski savlada građa. Svi „okultizmi“ su logaritamske tabele pune grešaka u računanju i pisanju; ponekad vode dobrom rezultatu, ali niko ne zna po kom sistemu su tabele konstruisane i proračunate. Mržnja prema svemu što je okultno gonila me je da to otkrijem, i napredovao sam, na buduće veliko nezadovoljstvo

zavereničkog okultističkog ološa koji uživa u misterijama, a inače je toliko ograničen da ne shvata ni sopstvenu glupost; E. je bar to činio.

Kasnije sam, na svoje neizmerno čuđenje, ponovo otkrio sve nijanse Hegelove dijalektike – što, uzgred, nije toliko impresivno (pre iritantno), kao ni Paskalovo legendarno ponovno otkriće geometrije. Svako otkriće ima svoje vreme – često ga napravi nekoliko ljudi istovremeno – a potom može da ga izvede i srednjoškolac. To uostalom važi za sve. U moje vreme ljudi su još morali da nauče da voze bicikl (dok su rođaci trčali za njima); danas svako dete sedne na bicikl i jednostavno vozi. Za pedeset godina će sesti u automobil i odvesti se. I zar se ne zna da u današnje vreme svaki holandski vozač ume da napiše savršeni sonet?

No, ma šta se u meni događalo, to nije imalo nikakve veze sa „logičkim mišljenjem“ ako bi neko to i pomislio; u svakom slučaju ne sa moždanom aktivnošću kako je definisao Aristotel i koja je tek neznatni deo ukupne psihičke sposobnosti čoveka. „Saznajnoteorijska“ pretenzija moje „filozofije“ bila je upravo da proširi i prevaziđe ovu ograničenu logiku, i to ne time što je „ukinula“ logičke „principe“ već ih je svela na *granične slučajeve*. A = A glasi jedan takav princip: stvar je identična samoj sebi. Za savremeno mišljenje samorazumljiva konstatacija, jer se na njoj i zasniva. Ali ekvatorijalni vrač mogao bi to da vidi i obrnuto, kao i svi ljudi u primitivnom stadijumu i savremeni fizičari. Ali dok su primitivci, prema dobrotom terminu Levi Brila, „pre-logički“, ja sam delovao „post-logički“ jer sam prevazišao logiku. Ništa nisam odbacio i sačuvao sam sve što tvrdi aristotelovska logika. Ali samo kao granični slučaj. Jedan entitet, na primer prostor, ili recimo čovek, nije identičan samom sebi, osim kao granični slučaj kada je identičan samom sebi.

Logički um vidi kako se ovde oslobađa kaos (uzgred, kaos čije su oslobođanje *oči* uvek i svuda već videle), ali on pokriva tek delić sposobnosti ljudskog duha i ne poznaje zakone koji vladaju ovom „neidentičnošću“. Za primitivne su oni bili „pre-logičke“, religiozne prirode, za mene „post-logički“ definisani i stoga se više ne mogu nazvati „religioznim“ u starom smislu te reči. Istovremeno su više i manje od toga. Pojednostavljeno rečeno moglo bi se ovako iskazati: za mene je ono „neobjašnjivo“, čudo, ili tome slično, *preuzeto iz spoljašnjeg sveta i apsorbovano u „mišljenje“*. („Mišljenje“, koje tek uslovno tako nazivamo: ono podrazumeva aristotelovsko mišljenje samo kao *jednu* dimenziju mišljenja; mogli bismo ga, s više ili manje razloga, isto tako nazvati „poezijom“, ili kako sam već naveo „religijom“). Dakle, s prividom ispravnosti moglo bi se reći da se ništa nije ni dogodilo. Dogodilo se jedino pomeranje. Ali ko to tvrdi, bolje neka se bavi selidbama. Jer je upravo taj proces premeštanja iz spoljašnjeg sveta

u svest čoveka, taj proces *osvešćivanja*, jedina mogućnost evolucije. Jedino na taj način možemo ovladati pojavama.

Ovde se radi o pojmu „istine“. Nakon tvrdnje da je „sve moguće“, očigledno je samorazumljiva i tvrdnja da je „sve istina“ – već se približava Gorgija – a time i tvrdnja da „ništa nije istina“. Zar ne postoji „apsolutna istina“? Da li sam ja prokleti „relativista“? Čim namirišem apsolutne istine, bežim glavom bez obzira: na horizontu se pojavljuju inkvizicija sa spravama za mučenje, gasne komore, giljotine i druge gimnastičke sprave apsolutne istine. Naravno da je sve istina (i sve je moguće) – ali post-logički princip svakoj istini dodeljuje tačno mesto u spektru. Ako baš mora da postoji, apsolutna istina je rezultat upravo takvog načina „mišljenja“. Ni ona nije odbačena.

Ali, dosta o ovome. Do daljnjeg, ostaju smeće tvrdnje. Uzgred: i pre no što se ovaj epistemološki kompleks izdvojio iz beskrajnog prediva kao jedini važan, već sam morao da spasavam goli život. Haos je bio veliki poput svemira: čovek ne može u glavi da ima istovremeno 44.000 faktora, a upravo je to bilo neophodno da bi se napravio makar jedan korak napred. Bio sam bespomoćan u apsolutnom smislu te reči, svakog trenutka pomišljao sam na samoubistvo, teroriso sve oko sebe i video kako se ludilo svakim danom sve više približava. Ludilo, kao romantični ideal za kojim sam tako strastveno žudeo pre mnogo godina, kada sam bio izbačen iz škole – sad je bilo tu. Takve želje se uvek ispunjavaju, u tim stvarima hrišćanski bog je širokogrud. Pre no što sam postigao jasnoću u zaista neopisivom haosu pucanja brane i uspeo da se koncentrišem na razradu mog „principa mišljenja“ koji bi omogućio prostor svim istinama i time potpuno odgovarao mojoj ličnosti, već sam oružje bacio u kukuruze bežeći iz područja katastrofe u potrazi za kakvim utočištem. Bio sam na ivici iznemoglosti: hiljadama godina stari odbrambeni nasipi i dalje su se rušili i sad je bila važna samo jedna stvar: promišljen i sistematski rad, ali moje poslednje rezerve bile su iscrpljene. Da sam uspeo da nastavim, čekala bi me sudbina

Arhibalda Strohalma

koji je sad umesto mene trebalo da preuzme tu sudbinu.

O tome je već dovoljno rečeno u samoj knjizi. Ščepao sam ga ... kao prvo što mi je dopalo u ruke; već sam napomenuo da je novelistički već postojao kao jednostavan provincijski ekscentrik. Sada je morao da se obračunava sa drugim silama... Nek počiva u miru, umro je nedužan. Svesno sam ga bacio vukovima time što sam mu uskratio jedine dve stvari koje su ga mogle spasiti: „princip mišljenja“ i mogućnost da napiše roman *Arhibald Strohalma*, ili u njegovom slučaju, bolje reći *Hari Muliš*.

Knjiga je nastala iz terapijske neophodnosti i ni u kom slučaju nije demonstracija ili izlaganje neke „filozofije“ kako to često čine francuski egzistencijalistički filozofi: njihovi romani i drame (sa određenom tezom) upravo u tom smislu najčešće nisu uspeli. *Stroholm* je nastao (i propao) iz onoga što je *preostalo* od filozofije: propast čoveka. Njegova veza sa filozofijom, ili bolje: „Filozofijom“, nije demonstrativna već *vitalna*. Oko 1950. godine sam mislio i da ću pisati isključivo romane kako bih raščistio teren za filozofiju: najpre je trebalo ukloniti „komplekse“ i previše lične prljavštine. „Ja nisam pisac“ kako sam, donekle s pravom, napisao u *Strohalmu*. Sve se dešavalo kao pročišćenje „filozofije“ kako bi konačno zablistala u svojoj veličini i čistoti.

Knjiga je iz mnogih fotelja nazvana haotičnom i loše komponovanom. Biće da je to istina. Ja sam zadovoljan što sam živ. Uostalom, ne mogu da se žalim na kritike osim što su me često vrednovala upravo normama koje prezirem. U Holandiji nije teško postati uvaženi pisac, ali ja više volim da budem *ništa* u poređenju s Dostojevskim nego „nešto“ u društvu zevzekâ koji ovde važe kao veliki pisci. Toliko jesam sujetan. Delo koje ne sadrži više od „originalnosti“, „nadahnute fantazije“ (ja ne „fantaziram“, ja beležim), „psihološke prefinjenosti“ – u mojim očima *nije uspelo*. Sa svim tim odlikama čovek tek treba da započne rad, kao što talenat nije „dar“ već zahtev.

Uzgred, knjigu nikad više ne otvaram i o njoj mislim isključivo s gađenjem.

Generacije

Pisanje *Strohalma*, samo po sebi već kataklizma, primereno je okončano strahovitom olujom koja je započela kada sam napisao poslednju reč: 31. jula, 1951. godine, u 10 sati uveče – ista ona oluja koja je 1870. godine besnela iznad Rima kada je Vatikanski koncil proglasio dogmu o papskoj nepogrešivosti. U 12 sati istekao je rok za prijavu na konkurs za nagradu Rejna Prinsen Gerlings na koji sam se prijavio da bih samom sebi odredio rok. Žurio sam u Amsterdam, i zajedno sa Janom Blokerom, pobednikom prethodne godine, usred pljuskâ, grmljavine i munja, u petnaest do 12 vikao sam ispred vile sekretara žirija koji je već spavao i u pižami se pojavio na prozoru. Prebledeo od užasa ugledavši naše apokaliptične prilike, od užasa nebeskih munja i pomisli na još još jedan rukopis. Sva trojica smo se složili kako će nagrada zasigurno biti dodeljena meni. Takvoj prezentaciji niko nije dorastao.

Nakon dodele nagrade, moje ime se tu i tamo pominjalo u vezi sa dvojicom takozvanih „pripadnika generacije“: Hermansom i Van het Reveom. Ali svi su zapravo slutili da nemam gotovo ničeg zajedničkog s njima. Ja to objašnjavam donekle marksističkom teorijom. Osim neizmernih razlika u karakteru, osim neizmernih razlika u sredini iz koje potičemo – holandska buržoazija naspram kosmopolitskog avanturiste i polu-boema – dakle, osim svih ovih razlika nismo ni isto godište. Čovek svoj pogled na svet definitivno formira između 12. i 17. godine. Za dvojicu pomenutih taj period je počeo s požarom u Rajhstagu i dovršen je izbijanjem rata. Njihov pogled na svet će stoga biti obeležen pre svega nezaposlenošću, dosadom, beznađem, strahom, koji će kulminirati totalnom katastrofom. U mom slučaju pak ovaj period se tačno poklapa sa ratom. Ko govori o izgubljenoj generaciji bez ideala, rođen je za ministra inostranih poslova: bez razmišljanja prihvata amerikanizam. Ali ko odrasta u *okupiranoj zemlji*, nije toliko formiran svetom destrukcije, već svetom koji se usred razaranja nadao *oslobođenju*, video da dolazi i doživeo ga. I zato je moj svet „okupirana zemlja“ u kojoj je uništavanje, za Hermansa i Van het Revea tek pretnja, dostiglo vrhunac, ali sa avionima na nebu koji su najavljivali „oslobođenje“ i vestima o „engleskom radiju“. (Uz to je u mom svetu uništavanje mnogo više moglo imati karakter igre nego u njihovom svetu: momci mojih godina doživeli su u ratu zlatno doba: gore su zujale krstareće rakete kao razdrndani taksiji za Englesku, a mi smo dole swingovali dok ne popadamo.)

Zato su Hermans i Van het Reve bliži recimo mnogo starijem Festdejkju nego meni (i recimo belgijskom Klausu, ali mislim da on nije sasvim autentičan u svojoj prozi, previše čita, a svakako premalo zaboravlja – odlike modnog kreatora). I zato je „pogled na svet“ onih koji su pet godina mlađi od mene i trenutno debituju obeležen „razočarenjem“ u „oslobođenjem“, rastućim blagostanjem, francuskim letovanjima, posustalošću, dakle opet kuknjava.

Kakvu li vrednost ima ova teorija? Sve teorije su besmislice.

Dijamant

Nakon objavljivanja zbirke novela *Ucena pod pretnjom smrti*, čija je naslovna priča naizmenično nazivana „remek delom“ i žestoko osuđivana kao „blasfemija“, sa *Dijamantom* je došlo očekivano „razočarenje“ tj. „sajna potvrda“.

U pitanju je nesporazum. Zamisao ove knjige, koja je naravno neuspela u meri u kojoj polazi od određenog *mišljenja*, potiče još iz vremena pre *Strohalm*a, pre pucanja brane. O tome sam pisao u „prologu“ ali niko ga nije pročitao kako treba. Verovatno je bio viđen kao poezija, previše dobro pišem. Tokom rada na *Strohalmu* povremeno sam pisao ovu knjigu da bih se opustio, a dovršio sam je iz potrebe za odmorom; ali prvobitnu zamisao uspeo sam da sačuvam zahvaljujući svojoj sposobnosti mimikrije. Rad na knjizi je često bio prekidano zbog bezbroj stvari kojima sam se bavio. Niko osim mene (ovo, naravno, nije izgovor) nije bio toliko svestan problematične polazne tačke: rođenje i smrt „velike misli“, „poruke spasenja“, prikazane u jezivoj priči o džinovskom dijamantu. Ali upravo taj problematični shematizam doneo mi je odmor. „Poruka spasenja“ je izazvala prilično negodovanje u našoj malenoj zemlji neizlečivo zadojenoj porukom spasenja; čak i socijalistički kritičari dvoumili su se u oceni.

Veza između „velikih misli“ i dragog kamenja je vrlo funkcionalna i drevna: recimo „kamen mudrosti“ ili „dijamantsko telo“ u kineskoj alhemiji. Podjednako je drevna, ako ne i starija, veza između „velikih misli“ i ... falusa. Eto, toga se dosad niko nije dosetio. Uostalom, i ja tek mnogo kasnije, iako je moj dijamant često bio prenošen skriven između nogu. I tako je ovaj roman – i nezavisno od svih mojih nastojanja da postignem odmor – konačno stekao vrednost kao istorija „falusnog simbola“.

Knjiga je puna „ekstremnih iskaza“. Nadam se da ih prepoznaju kao *ironiju*. To verovatno važi za sva moja dela: kad god se izražavam hiperbolično ili figurativno, u svakom slučaju preterano, izražavam (samo) ironiju, ili moći koje bi da me liše života.

Na kraju i ovo: osim neprocenjive vrednosti koju mi je pružila da istražujem planetarni prostor, ova knjiga ima snagu upravo zbog onog što je u Holandiji neoprostivo: ukidanje „granica“ između humora i ozbiljnosti. Pazite, ovim već činim ustupak, jer te granice ne postoje. One su nasleđe hrišćanstva, religije koja je u ovim regionima besnela proteklih vekova i koja je bila šampion u konstruisanju fiktivnih „granica“ poput onih između „duha“ i „tela“, „Boga“ i „Đavola“ i sličnih beznačajnosti. Ni „humor“ ni „ozbiljnost“ ne postoje. Postoji samo jedan *ispravan* pristup stvarnosti koji ne pravi razliku između humora i ozbiljnosti; i dva *pogrešna*: humoristički i ozbiljni.

Tome se velikim delom može pripisati sablazan koju je izazvala ova knjiga. Holandija neće dostići punoletstvo sve dok ne shvati da postoji toliko duboka ozbiljnost da je moguć jedino smeh.

„Elementarno kretanje“

Istina, priznajem da je polazište u *Dijamantu* donekle alegorijska besmislica. Ova greška, koncipirana *pre* nastanka *Strohalma*, već najavljuje ne samo kompozicione pretenzije, već i suštinski element mog celokupnog dela, naime njegov odnos prema izvesnim šokantnim događajima u prirodi i političkoj ili društvenoj stvarnosti; ali taj odnos nema nikakve veze sa „opisima“.

Tako recimo priča *Povratak* neprestano upućuje na katastrofalnu poplavu u Zelandu koja se ne pominje ni jednom rečju, osim na samom kraju. Dakle, to nije alegorija u kojoj je jedno zamenjeno drugim, čak ni simbolom, već podjednako psihološka i mitološka *personifikacija* koja preokreće uzročnost: ono što sam opisao jeste „uzrok“ katastrofe. U tom smislu je naknadno „predskazanje“ i moglo bi se nazvati „postskazanje“. (Ali tu priču danas ne mogu da podnesem upravo zbog njene „mitologije“.)

Na analogni način je kratki roman *Crna svetlost*, koji se odigrava 20. avgusta 1953. godine, povezan sa nemirom tog čudnog dana kada su – shodno predskazanjima već nagoveštenim u *Govoru kamenja* – mnoge sekte očekivale Strašni sud. Tog jutra su svedoci u rano jutro stajali na uglovima ulica sa velikim natpisima; niko nije smeo da se šali. Slutio sam već, bilo mi je poznato to predskazanje i tog jutra sam rano ustao. U 10 sati policija je već zaplenila sve natpise, a svet je i ne znajući hrlio u propast koju sam opisao u svojoj knjizi i koja se tako ipak dogodila.

Povezanost je do neprepoznatljivosti skrivena u pismu *Slučaj narednika Masura*.¹ Pismo je datirano 26. jula 1955. godine, na vrhuncu pregovora Rusa i Amerikanaca u Ženevi. (Uzgred, priču sam pisao upravo tih dana.) Kakve veze ima priča o skamenjenom vojniku sa „duhom Ženeve“? Da me ubijete ne znam, ali ima neke veze. U metapolitičkoj priči pokušao sam da isprepletem te niti i verujem da je to jedno od mojih najboljih ostvarenja.

Možda sve ovo ukazuje na principijelno bavljenje problemom odnosa između priče i stvarnosti, ili bolje: između „mašte“, „sna“, „fantazije“ i sl. i stvarnosti. Taj odnos nazvao sam *elementarnim kretanjem*. Uveren sam da postoji stvarno uzajamno dejstvo čiji se tok i zakonitosti mogu osvetliti. „Spavači učestvuju i utiču na ono što se događa u svetu“, kaže Heraklit. Sa tim je povezan i moj lični nastup u *Strohalmu*; podsećam

¹ Epistolarna pripovetka *Slučaj narednika Masura* objavljena je u zbirci: Hari Muliš, *Granica*, izbor i prevod Olivera Petrović, Naučna knjiga, Beograd, 1992. U istoj zbirci objavljene su i priče *Granica* i *Ukrašeni čovek*. (prim. prev.)

i na „najbeskonačniju priču“ u drugom poglavlju, dok je novela *Ucena pod pretnjom smrti* i kompoziciono na tome zasnovana (pripovedanje u drugom licu).

Okolo

I sad?

Nakon dovršenja *Dijamanta*, doživio sam tako duboki pad kakav dotad nisam poznao: gotovo dve godine sloma, praznine i nostalgije za mladošću koja je svoj izraz dobila, između ostalog, u *Crnoj svetlosti*. Nečemu je došao kraj, svi putevi su dospeli u ćorsokak, režim simbola je prošao. Sve je čekalo obnovu koju su donele izvesne drastične promene u mojim životnim okolnostima i priče o Tinopenu u zbirci *Čudo*. I to što sam prvi put u životu putovao. Zaprepašćen i gotovo skamenjen, shvatio sam da sam postao „veliki“. Drugih znakova misterioznog procesa koji se u meni odvijao postao sam svestan u priči *Grad na suncu*. Toj priči su prethodili meseci u kojima sam hodao na prstima i otvorenih usta slutio kako nadolazi nešto, nisam znao šta, ali to nešto je poput čuda iznenada izbilo iz mene. Metamorfoza je dostigla završnu fazu. Dok se nad drugim svojim tvorevinama gotovo uvek zgražavam (*bezgranično* zgražavanje) već nakon mesec dana, ovu priču jedva čitam bez suza u očima. Ubrzo sam isto primetio i sa pričama *Slučaj poručnika Masura* i *Ukrašeni čovek*.

I sad? Šta želim da „izrazim“ svojim delom? Elementarno kretanje? Ne znam više – znam samo da tek od tada stvarno *pišem*? Nekada je moj život pre mene bio potpuno zacrtan sve do smrti: sedam romana bi bilo veliko čišćenje, sedam filozofskih dela krunisalo bi moje postojanje. Sada više ništa ne znam, konačno sam postao niko. Sve je opet tamno i beznadežno, kao kada mi je bilo četiri godine. Pogodi me neki lik, situacija, slika, transmutacija, ideja – i bacam se na posao. Svaki put se izrodi nešto drugo, nikada ne znam šta. Moram dovršiti još jednu jedinu oporuku: *Oproštaj mrtvima* – na tome trenutno radim – gotovo neizmerno teška oporuka iz svih „perioda“ posle moje dvadesete godine. Nakon toga put je bio otvoren.

Moj život je ponovo postao avanturistički, i *sâm sam* se pretvorio u avanturu. Ne znam više ko sam, ne znam više šta želim i ne znam više šta znači ono što sam rekao. Ali ja sam nepogrešiv. U jednom intervjuu sam rekao da dolazi „novo kameno doba“. Jedva sam umeo da odgovorim na pitanja ispunjena čuđenjem. Da li se to odnosi na život nakon

eventualnog nuklearnog rata? Malo verovatno. Možda je to značilo da ćemo nakon likvidacije „hrišćanske kulture“ (o anahronizmu!) – kojom se sada bavimo – ponovo videti čoveka u onoj perspektivi koju smo zaboravili: pećinski čovek na planeti. I svuda gde to učinimo, videćemo kako uvek iznova izranja ono *večno*. Ako govorimo o čoveku koji čita knjigu, to je kultura. Ali ako sebe vidimo kao čoveka u svemiru sa knjigom u ruci, to više nije kultura: tada se ponovo pomalja ono *večno*.

Još čudnije od onog što ljudi čine jeste činjenica da ljudi postoje. Možda je čuđenje nad tom elementarnom činjenicom jedna od stvari koju želim da obelodanim – naravno, posredstvom njihovih dela. Ovo su dakle dva čuđenja, prvo je i dublje od drugog. A tu je i zanemlost pred gradom, tehnikom, budućnošću, zidovima, statuama, građevinama, vrebanjem, svetlošću, prostorom, prošlošću...

Radim. Ali ne primećujem da zbog toga bolje razumem život, da sam mudriji i razboritiji, bolji „znalac ljudi“ – ostajem uvek isti, ne, sve je više onog što odbacujem, sve manje razumem, i sâm se smanjujem. Moj ideal je da postanem ništa, što sam oduvek i bio. Oslobađam se zablude da postojim.

Samo u jednom smislu postajem „razumniji“: učim se oblikovanju, i to je jedino važno na svetu. „Mišljenja“, za koja sam nekad mislio da su najvrednije što čovek može posedovati, sve više se povlače u pozadinu. Ne zato što ne postoje, tušta i tma, ali su uvek povezana s bićima od krvi i mesa, s licima i rukama. Ja razvijam nešto drugo, mnogo dragocenije od mišljenja, organ koji se formira koristeći celo moje telo: OKO.

Polako se pretvaram u veliko oko koje gleda. Oko koje piše. Piše stvari koje osim mene niko drugi nije mogao napisati, zato što nose jedinstvenu, nezamenljivu stigmu nekoga ko ne postoji. Opisuje događaje, senke koje sa ulice puze po fasadama, ljude koje guta sunčeva svetlost, glave koje se kreću kroz vazduh – a onaj ko pažljivo sluša, možda će čuti kako iz daljine tiho dopire „Rede des toten Christus vom Weltgebäude herab, dass kein Gott sei“². (Jean Paul).

A možda sam i srećan.

Maj, 1956.

prevela: Olivera Petrović van der Leeuw

² Govor mrtvog Hrista sa vrha sveta da nema Boga.

VI

EGO-DOKUMENTI

ETTY HILLESUM: *POREMEĆENI ŽIVOT*

Ulomci iz dnevnika Etty Hillesum (1914–1943) koji je vodila u periodu od 1941. do svoje tragične smrti u logoru Auschwitz 1943. godine, objavljen 1981. pod naslovom *Poremećeni život* (*Het verstoorde leven*), potresno su svjedočanstvo u kome unatoč patnji provejava nada proistjekla iz vjere u Boga.

iz: Etty Hillesum: *Het Werk*. Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2012. (str. 267–269, 480–485)

[Srijeda] 25. veljače [1942.]

Sada je pola osam ujutro. Odrezala sam nokte na nogama, popila šalicu pravog van Houtenovog kakaa i pojela malo meda s kruhom uz kamin, sve to bez zadržke. Nasumično sam otvorila Bibliju, no ovog jutra nije mi dala nikakve odgovore. Tim bolje, jer nije bilo ni pitanja, samo snažna vjera i zahvalnost na ljepoti života, i to čini ovaj trenutak povijesnim, a ne to što se S¹. i ja danas moramo javiti Gestapu. Unatoč tome, život je lijep, a budućnost donosi nove mogućnosti.

[Petak] 27. veljače [1942.], 10 sati ujutro

Pomisao da čovjek oblikuje vlastitu sudbinu doista je ishitrena. Ono što određuje sudbinu jest kako se čovjek iznutra postavi prema događajima u svome životu. To čini život. Ne može se suditi o unutarnjem životu neke osobe prema njezinim vanjskim okolnostima. One se i ne razlikuju previše od života do života. Kako bi upoznali unutarnji život neke osobe, potrebno je poznavati njezine snove, raspoloženja, odnos sa supružnikom, njegova razočaranja, bolest i smrt.

¹ Skraćenica S. odnosi se na Juliusa Spiera, židovskog psihologa i hiromanta iz Berlina s kojim je Etty započela romantičnu vezu nakon što je počela kod njega pohađati satove terapije.

Tu srijedu ujutro jedna velika grupa nas Židova stajala je u dvorani Gestapa, i u tom trenutku vanjske okolnosti naših života bile su jednake. Zauzimali smo isti prostor – i muškarci za stolom i mi koji ćemo biti ispitani. Razlikovali su nas samo naši unutarnji stavovi. Upadljivo je bilo natmureno lice mladića koji je hodao amo tamo, gonjen i izmučen, uopće ne skrivajući nezadovoljstvo. Izuzetno zanimljiv prizor. Stalno je tražio povod kako bi vikao na nesretne Židove: „Vadite ruke iz džepova...” itd. Više sam žalila njega nego one na koje je vikao, a žalila sam i one među njima koji su ga se bojali. Kad je došao moj red da stupim pred njegov stol, zaderao se: „Što je, dovraga, tako smiješno?” Došlo mi je da odgovorim: „Jedino što je ovdje smiješno ste vi“, ali suzdržala sam se. „Još uvijek se smijuljite“, nastavio je urlati. Nedužno sam odvrtila: „Nesvjesno to radim, takav mi je izraz lica“, na što je on odvratio: „Prestanite s glupostima i gubite se“, dok mu se s lica dalo iščitati: „S tobom ću se kasnije pozabaviti.“ Pretpostavljam da je to bio psihološki moment koji me je trebao nasmrt preplašiti, ali odmah sam prozrela trik.

Zapravo me nije strah. Ne zato što sam izuzetno hrabra, već zato što znam da imam posla s ljudskim bićima i da ću uvijek pokušati razumjeti tuđe postupke koliko god budem mogla. Zbog toga je ovo bilo jutro za pamćenje: mladi gestapovac vikao je na mene, a mene nije obuzeo ni strah ni stid, već istinsko suosjećanje zbog čega sam ga najradije htjela upitati: „Jesi li imao nesretno djetinjstvo? Je li te djevojka prevarila?” Izgledao je izmučeno i kao da ga netko goni, povrh toga neugledno i natmureno. Htjela sam onoga časa započeti s terapijom dobro znajući da su takvi sirotani bezopasni dokle god nisu u prilici nanijeti zlo, a krvoločni jednom kad se okome na čovječanstvo. No sva krivnja leži na sustavu koji iskorištava takve tipove. Tog mi se jutro javila i moćna spoznaja da, unatoč svoj patnji i nepravdi, ipak ne mogu mrziti ljude. Sve strahote koje se događaju nisu misteriozne prijetnje koje vrebaju izdaleka, već su u neposrednoj blizini i izviru iz nas ljudi. Zbog toga mi ovakvi događaji djeluju poznato i nisu toliko zastrašujući. Zapanjujuće je kako sustavi nadrastaju ljude, postaju preveliki za njih i drže ih u sotonskom stisku, i graditelje i žrtve sistema podjednako, velebna zdanja i kule izgrađene ljudskim rukama nadvijaju se i dominiraju nad nama, a kada se uruše, sve će nas zakopati.

[Ponedjeljak] 29. lipnja [1942.], 10 sati ujutro

Bog nam ne duguje nikakva opravdanja, već ih mi dugujemo njemu. Znam što nam možda slijedi. Trenutno sam odvojena od roditelja i nika-

ko ne mogu doći do njih, iako su udaljeni samo dva sata vožnje odavde. Znam točno u kakvoj su kući, znam da ne gladuju i da su okruženi dobronamjernim ljudima. Oni isto tako znaju gdje sam ja. No znam da će možda nastupiti vrijeme kada neću znati gdje su, kada će ih deportirati bogzna kamo da nesretno skončaju kao i mnogi drugi. Znam da se to može dogoditi. Najnovija je vijest da će svi Židovi iz Nizozemske biti upućeni na transport za Poljsku kroz pokrajinu Drenthe. Na engleskom radiju su rekli da je od travnja prošle godine poginulo 700 000 Židova u Njemačkoj i okupiranim područjima. I ako mi preživimo, ostat će nam još toliko rana koje ćemo morati nositi cijeli život.

Bože, unatoč tome ne držim život besmislenim. Ja tu ništa ne mogu. Bog nam ne duguje nikakva opravdanja za besmisao koji smo sami stvorili, nego se mi moramo opravdati. Umrlo sam već u tisuću koncentracijskih kampova, sve sam to prošla i ne uznemiruju me nove vijesti. Na ovaj ili na onaj način sve to već znam. I još uvijek u životu nalazim ljepotu i smisao. Iz minute u minutu.

[Srijeda] 1. srpnja [1942.], ujutro

Sve što se izdogađalo proteklih dana – glasine su zasad razornije od činjenica, barem za nas ovdje budući da su ubilački pohodi u Poljskoj u punom zamahu – moj duh već je prihvatio, ali tijelo očito još nije. Raspalo se na tisuću komadića, a svaki komadić nosi svoju bol. Zanimljivo je kako moje tijelo mora naknadno obrađivati stvari.

Nije prošla ni godina dana otkako sam tako često molila: o Gospodine, učini me jednostavnijom. Ako mi je ova godina išta donijela, onda je to ova velika unutarnja jednostavnost. Vjerujem da ću kasnije i teškoće ovoga života moći izraziti jako jednostavnim riječima. Kasnije – ??

A sada ne mogu pokrenuti niti jedan ud svoga tijela niti jednu misao svoga uma, toliko sam fizički izmorena. Sada je četvrt do jedan. Nakon kave ću pokušati malo odspavati i malo prije pet sati otići do S.-a. Dan mi je katkad sačinjen od stotinu dana. Sada sam preumorna. Jutros oko sedam me obuzeo nemir i uzrujanost zbog svih tih novih odredbi, i to je dobro jer tako mogu barem suosjećati s drugima koji strahuju, budući da mi je taj strah sve manje poznat.

Već u osam sati opet sam bila mirna i krotka. I bila sam gotovo ponosna što sam unatoč tjelesnoj izmoždenosti uspjela održati još sat i pol poduke iz ruskog. Nekad prije bih nazvala i otkazala uz ispriku da se ne osjećam dobro.

I večeras je opet novi dan, opet će doći netko s poteškoćama, mlada katolkinja. Pomaganje nežidovu s njegovim teškoćama u današnje vrijeme daje jednom Židovu poseban osjećaj moći.

4:15 poslijepodne.

Sunce na verandi i lagani povjetarac kroz bijeli jasmin. Eto, sada je za mene opet započeo novi dan, tko zna koji već po redu od sedam ujutro? Ostat ću kraj jasmina još desetak minuta pa ću našim kućanskim biciklom kojim se svi smijemo služiti otići do prijatelja koji je šesnaest mjeseci dio mog života a čini se kao da ga poznajem već tisuću i ponekad me iznenadi s nečim potpuno novim od čega mi zastane dah. Ah da, jasmin. Kako li je moguće da stoji tako stiješnjen između bezbojnog zida susjedne kuće i garaže. Nadvija se nad tamnim, blatnjavim garažnim krovom. Pored tog sivila i blatnjave tmine on zrači iskonskim sjajem, raskošno i krhko, kao smjela mlada djeva zalutala među sirotinju. Ne razumijem taj jasmin. Nije da se to mora razumjeti. Još se uvijek u dvadesetome stoljeću može vjerovati u čuda. Ovo je čudo. I vjerujem u Boga, makar me uskoro uši izjele u Poljskoj.

2. srpnja [1942.] Četvrtak ujutro, 7:30.

Patnja nije ispod ljudske časti. Hoću reći, može se patiti časno i nečasno. Hoću reći, većina zapadnjaka ne poima umijeće patnje i zato ih obuzima tisuće strahova. Ono čemu se većina prepusti više se ne može nazvati životom: strah, ravnodušnost, ogorčenost, mržnja, očaj. Bože moj, sve je to razumljivo. No kad im se oduzme život, oduzima li im se mnogo? Pitam se je li velika razlika ovdje biti moren tisućama strahova ili u Poljskoj tisućama ušiju i gladu? Moramo prihvatiti smrt kao sastavni dio života, čak i najstrašniju smrt.

Ne proživimo li cijeli jedan život svaki dan, i ima li veze ako živimo koji dan duže ili kraće? Svaki dan sam u Poljskoj na bojnim poljima i ponekad mi pred očima zabljesne vizija otrovno zelenih polja, tada sam uz izgladnjele, mučene i umiruće svaki dan, ali isto tako sam i uz jasmin i taj komadić neba iznad mog prozora. Sve stane u jedan život. I vjera u Boga i nesretna propast.

Čovjek mora imati snage patiti u samoći i ne opterećivati druge sa svojim strahovima i mukama. To još moramo prigrлити i međusobno se tome podučavati, ako ne milom, onda silom. Ako kažem da sam se na neki način već pomirila sa životom, to ne znači da se predajem.

Ako kažem da je sve ovo nesporazum, ljudi neće shvatiti što pod time mislim. To nije predaja, i nikad neće biti. Što onda pod time mislim? Možda da sam proživjela tisuću ovakvih života i tisuću smrti, i više me ništa novo ne može snaći?

Je li to neka vrsta otupjelosti? Nije. Radi se o življenju života iznova iz minute u minutu pri čemu mora biti mjesta i za patnju. A u današnje vrijeme treba joj i suviše mjesta. I je li u konačnici bitno hoće li u jednom stoljeću ljudi patiti zbog inkvizicije, a u drugom zbog ratova i pogroma? Patnja je besmislena, kako kažu. Patnja je uvijek iskala svoje mjesto i svoja prava, i ima li uopće veze u kojem se obliku javlja? Sve se svodi na to kako se čovjek s njom nosi i može li nastaviti cijeliti život unatoč patnji. Rasipam li se pukom teorijom dok sjedim za stolom okružena odveć mi poznatim knjigama i jasminom u vrtu, tim neukrotivim, smjelim i nježnim jasminom? Je li to samo teorija, nikad iskušana u praksi? Više ne vjerujem u to. Osjećam bol u tijelu i uskoro idem s S.-om na drugi kraj grada pješke, pokraj nas će proći puno tramvaja koji su nas mogli puno brže odvesti na odredište nego naše noge, i izgleda da ćemo uskoro biti registrirani. (Sie dürfen nicht weg, odlučno je rekao S.; Käthe² je pokazala na svoje ukiseljene jagode i rekla: nadam se da ćete i tamo moći uživati u jagodama, da, takve stvari vam se potkradu u svakodnevnom razgovoru). Mischa³ se jučer morao otići prijaviti na glavni kolodvor, kod kuće će se međusobno poubijati u dugim ljetnim noćima nakon osam sati, i ta dva blijeda dječja lica Miriam i Renate⁴ i briga za mnoge ljude, sve ja to znam, sve, svaki trenutak, znam i za strahove tih ljudi i ponekad moram pognuti glavu pod velikom težinom koja mi je za vratom i dok to radim znajući kakvo je ovo vrijeme i što je sve donijelo, istovremeno imam potrebu, gotovo automatski, sklopiti ruke i mogla bih satima tako sjediti znajući sve, podnoseći sve, postajući sve jačom uslijed tog podnošenja i istovremeno postoji tu i neka sigurnost, smatram da je život tako lijep i vrijedan življenja i smislen, unatoč svemu. I to ne znači da nas uvijek drži uzvišeno i vjersko raspoloženje. Čovjek može biti mrtav umoran i od duge šetnje, od čekanja u redu, no i to je dio života i negdje u meni ima nešto što me nikad više neće napustiti.

prevela: Veronika Bartulović

² Käthe Fransen, njemačka kuharica u kućanstvu Hana Wegerifa u Amsterdamu gdje je Etty živjela za vrijeme rata sve do odlaska u logor Westerbork.

³ Mischa Hillesum, jedan od dvojice Ettyne braće, nadareni pijanist krhkog mentalnog zdravlja.

⁴ Kćeri Ettynih prijatelja, židovskog bračnog para Wenera i Liesl Levie.

VII

KNJIŽEVNOST
ZA MLADE

TEA BEKMAN: *DECA MAJKE ZEMLJE*

Deca Majke Zemlje (*Kinderen Van Moeder Aarde*, 1985) Tee Bekman (Thea Beckman, 1923–2004) prva je knjiga iz trilogije koja se odigrava u dalekoj budućnosti nakon „neizbežnog“ Trećeg svetskog rata. Ova ikonična knjiga objavljena pre bezmalo četrdeset godina sadrži mudrosti o relevantnim pitanjima današnjice: klimatske promene i poziv da se obnovi prvobitna uloga prirode – uloga majke; značaj ženskog principa u društvu; apsurdnost ratova; važnost mirnog suživota bez nasilja; katastrofalne posledice društva kojim dominiraju pohlepa, materijalizam, moć i egoizam.

iz: Thea Beckman: *Kinderen van Moeder Aarde*. Rotterdam: Lemniscaat, 1985. (str. 7–13; 152–159; 187–193)

(uvod)

Smak sveta

Pre ili kasnije morao je da izbije Treći svetski rat.

Više od pola veka predstavnici vlasti i vojske lagali su narod o posledicama nuklearnog rata. Ako rat izbije, neće biti baš toliko strašno. Jeste, biće nekoliko miliona mrtvih, ali to je neizbežno.

I ostaće, naravno, ogromna pustoš! Ali, i to se dâ prebroditi. Čovečanstvo je već prošlo kroz dva velika svetska rata u dvadesetom veku. I tada su zloslutnici predviđali kraj civilizacije. A šta je na kraju bilo? Milioni žrtava, Evropa sva u ruševinama, ali je preživelo stanovništvo odmah započelo obnovu i nastupilo je zlatno doba procvata. Sasvim je izvesno da bi tako bilo i nakon Trećeg svetskog rata. Čim bi se rat završio, politički moćnici i lideri izronili bi sa svojim porodicama i tajnim dokumentima iz atomskih skloništa, uzeli vlast u svoje ruke i postali gospodari novog Zlatnog doba. Ko se pod takvim okolnostima domogne vlasti, njemu je život med i mleko. U znak sećanja na nastradale, na

raskošnim grobnicama svečano bi se držali govori uz cvetne vence, a svet bi mogao da započne obnovu pun elana. Iz pepela bi se uzdigli opustošeni gradovi i bili bi lepši, veličanstveniji i veći nego što su bili. A svi problemi koji se tiču sirotinjskih četvrti i prenaseljenosti, bili bi odmah rešeni.

Ne, muškarce nije bio strah (normalno, samo su muškarci držali prste na crvenim nuklearnim dugmadima i ljubičastim telefonima). Ako izbiје veliki sukob, biće bezbedni pod zemljom. Oni koji budu morali da ostanu na zemlji, biće nekoliko nedelja suočeni sa poteškoćama i možda će umreti, ali ne može se tek tako istrebiti svetsko stanovništvo koje broji milijarde ljudi. Biće dovoljno preživelih da započnu sve iznova i da uz usklikе pozdrave izmilele vođe dok budu prolazili pored njih u oklopnim vozilima...

Nije bilo tako.

Čovečanstvo nikada ranije nije iskusilo pravi nuklearni rat i niko nije imao stvarnu predstavu o posledicama. Pesimisti i zloslutnici su tvrdili: Zemlja će ostati pusta i prazna, *ništa* neće preživeti. Optimisti – kao u tekstu iznad – računali su na istinsku pobedu i lep novi početak. I niko nije bio u pravu.

U početku, nuklearni rat nije izgledao toliko ozbiljno. Nekoliko manjih država koje su se sukobile i za koje niko nije znao da poseduju nekoliko atomskih bombi, izgubile su u određenom trenutku samokontrolu i razrušile jedne drugoj glavne gradove i naftna postrojenja. Velike sile, Sovjetski Savez i Sjedinjene Države, balansirale su tri nedelje na rubu ludila. Da li su šefovi vlada tih malih država zaista bili ti koji su izdali naređenje, ili su u pozadini svega bila velika gospoda Kremlja (ili kako je suprotna strana tvrdila, Vašingtona)? Nepoverenje je sve više raslo, a sa njim i strah od razorne moći druge strane. Ko će prvi dopustiti da nepoverenje preraste u paniku i početak rata? U svim velikim gradovima širom sveta organizovane su masovne demonstracije na kojima su obični ljudi, koji nisu imali pristup skloništimа, zahtevali razoružanje. Štrajkovi, neredi, nemiri i još više demonstracija paralizovali su svakodnevni život. Onda je jednoga dana počelo, sa obe strane istovremeno. Ljudi su se krili pod stolove ili u ormane. Generali, pukovnici, visoki zvaničnici i vladini službenici, zajedno sa svojim predsednicima, dvorskom svitom i ministrima, sklanjali su se u podzemlje i odatle izdavali naređenja. Ratna histerija, toliko dugo potiskivana, a istovremeno i toliko dugo potpaljivana, jednim potezom je postala stvarnost.

Prvog dana je stradalo oko dve milijarde ljudi u nezamislivim bujicama vatre, u gradovima nalik užarenim pećnicama, u šumama koje su gorele i zgradama koje su se urušavale. Drugi dan je bio podjednako užasan, a treći dan... Trećeg dana su i dalje eksplodirale hidrogenske, neutronske i atomske bombe koje su automatski lansirane i koje su svoju metu tražile ili automatskim ili kompjuterskim putem. Uništeni svemirski sateliti padali su na zemlju, užareni, usijani. Iz razorenih hemijskih fabrika iscureli su bacili i otrovi koji su čuvani u rezervi. Skloništa ukopana duboko u stene tresla su se i škripala, ali su opstajala. O onome što se dešavalo na površini zemlje, komandanti nisu imali gotovo nikakvu predstavu. Tamo gore mora da je bio pakao, ali kakav pakao?

Nakon trodnevnog nuklearnog rata, otprilike polovina svetske populacije još uvek je bila živa, ili je bar imala neke šanse da preživi, jer se više nije znao broj onima koji su bili na samrti, teško ranjeni ili bolesni. Gradovi, vojne baze, industrijski kompleksi, aerodromi i supermarketi nestali su sa lica zemlje. Sve ratne zalihe su lansirane, ispućane, dignute u vazduh i ratu je došao kraj. Niko nije znao ko je pobedio, a nikoga više nije ni bilo briga.

Naučnici, međutim, nisu računali na jednu stvar: reakciju Majke Zemlje. Jer tog trećeg dana tek je počeo pravi pakao...

Hidrogenska bomba od dvadeset megatona koja je bila kompjuterski kontrolisana i isprogramirana da svojim infracrvenim lokatorom pro-nađe vojnu bazu na Aljasci, pala je i eksplodirala u jednom od najvećih aktivnih vulkana u toj oblasti: u krater Katmai. Eksplozija ne samo što je raznela planinu, već je uništila i površinu od više od četiri hiljade kvadratnih kilometara i otcepila južni deo Aljaske koji je potom nestao u moru.

Plimni talas koji je usledio, uništio je najveći deo britanske Kolumbije (u zapadnoj Kanadi) i Čukotsko poluostrvo u Sibiru. Ali, na tome se nije završilo. Udar ni talas koji se širio prema unutrašnjosti Zemlje, uzdrmao je omotač magme ispod tektonskih ploča i izazvao burno komešanje ispod čvrste Zemljine kore. Skoro istovremeno desila se ista stvar sa bombom od petnaest megatona, vođenom istim infracrvenim mehanizmom, koja je završila u krateru vulkana Fudži kod Tokija/Jokohame. Ova bomba je prepolovila japansko ostrvo Honšu, izazvala grandiozne erupcije velikih vulkana na grebenu, ne ostavljajući ni kamen na kame-nu. Toliko o Japanu. Ovde je takođe usledio udarni talas koji se širio ka unutrašnjosti Zemlje.

Verovatno je još nuklearnih bombi dospelo u aktivne vulkane ili rasjedna područja na kojima je Zemljina kora bila tanka. Bilo kako bilo, ovim šokovima oslobođene su sile prirode koje su dovele do nezamislivih posledica. Niko živi nije znao odakle svi ti ogromni plimni talasi, zemljotresi, vulkanske erupcije i tornada koja uništavaju sve pred sobom. Malo ko je i imao vremena da razmišlja o tome. Majka Zemlja je izgubila ravnotežu i zaljuljala se.

Lančana reakcija u omotaču magme koja je izazvala naglo pomeranje Zemljine ose, bila je praćena nizom prirodnih katastrofa koje čovečanstvo nije zapamtilo. Pukle su sve postojeće brane, plimni talasi visoki stotinama metara obrušavali su se na obale i odnosili sve što je još bilo u životu ili u uspravnom položaju. Veliki deo Kalifornije nestao je u moru, poluostrva su bila otrgnuta od kopna, kolosalne stene blokirale su doline, a niske oblasti su bile preplavljene i pretvorene u slane močvare. Kontinenti su se rascepili po rasednim linijama, jezera su se ispraznila. Atomska skloništa su usled zemljotresa bila smrskana poput kutija od iverice, bila su preplavljena ili zauvek zatrpana pod lavinama stena. Snežne oluje, oluje sa gradom, razorno nevreme, uragani neizmerne jačine, cunami i zemljotresi, reke izlivenne iz svojih korita, odvaljeni glečeri i kiše pepela lišavali su života one koji su nakon trodnevnog rata još verovali da pripadaju preživelima.

Cela atmosfera bila je prezasićena prašinom koja se uzdizala kilometrima uvis i time sprečavala sunčevim zracima da dopru do tla. Zato je u prvim godinama nakon Smaka sveta usledilo malo ledeno doba. Hladnoća je odnela nove mnogobrojne žrtve...

Čovečanstvo je, međutim, žilavo. I dalje je bilo preživelih. U zabačenim ruralnim oblastima, u zaklonjenim dolinama, u Kanadi, na Grenlandu, u srednjoj Evropi i dalje su živeli ljudi: uplašeni, promrzli, gladni, beznađni. Trebalo im je mnogo godina da shvate da se na Zemlji nešto suštinski promenilo, da su se polovi i ekvator pomerili.

U Rusiji koja je postajala sve hladnija, lutajući seljaci kretali su se u trupama duž opustošenih železničkih pruga ili su pokušavali da istrgnu oskudne useve iz spržene zemlje. Tu i tamo bila je pokoja šačica ljudi koja je davala sve od sebe da opstane, da obezbedi potomstvo i izgradi novi svet uz primitivna sredstva. Struja nikome nije bila dostupna; elektrae su bile uništene, a goriva nije bilo. Ljudi koji su se bavili tehnikom, inženjeri i naučnici bili su mahom mrtvi. Nije bilo ni benzina, ni dizela; beskorisna vozila rđala su među ruševinama. Privremeno je bilo gotovo sa tehnikom.

Fenomen nakrivljene Zemlje postao je jasno vidljiv tek nakon što se prašina slegla – za šta su bile potrebne mnogobrojne godine – i nakon što se sunce ponovo probilo do tla. Nekadašnji polovi počeli su da se tope, dok su na drugim mestima počele da se formiraju hladne oblasti: Severni pol se našao u visini nekadašnjeg Japana, čime je Kina postala okovana ledom, a novi Južni pol se formirao na mestu Južne Amerike. Novi ekvator se pružao duž juga Australije, kroz Zapadnu Afriku i južni deo predašnjih Sjedinjenih Država u Severnoj Americi.

Na Grenlandu se formirala idealna klima...

Grenland, najveće ostrvo na svetu, milionima godina bio je zatrpan ledenom kapom debljine nekoliko kilometara. Međutim, nakon što se Zemlja nagnula i kratko ledeno doba završilo, na Grenlandu se dogodilo veliko čudo. Ledena kapa je počela da se topi. To se odvijalo prilično brzo jer je iz godine u godinu na ostrvu postajalo sve toplije i prijatnije. Džinovski glečeri klizili su sve većom brzinom ka okeanu transformišući se u sante leda koje su se spuštale ka jugu i topile – budući da se ekvator u tom delu sveta pomerio toliko visoko. Po sredini Grenlanda pojavio se visoki planinski masiv: najpre vrhovi, a kasnije padine i doline. Led koji se topio ostavljao je za sobom pesak, kamenje i plodno zemljište. U glečerskim dolinama u obliku latiničnog slova U, probijala su se korita novih reka ili su nastajala jezera bistre vode. Grenlandani koji su uspeli da prežive uzastopne katastrofe formirali su jedan narod koji je bio mešavina Inuita (Eskima), Danaca, Amerikanaca i Indijanaca. Bila je to malobrojna nacija; Grenland je čak i za vreme Smaka sveta imao neznatno stanovništvo od oko pedeset hiljada duša od kojih su mnogi nastradali. Nekoliko hiljada je ipak preživelo i postalo jezgro novog naroda.

U početku su se rađala mnoga bolesna i deformisana deca sa malim šansama za opstanak, ali su Grenlandani, prethodno naviknuti na surove uslove života, ipak uspeli da prebrode strahote malog ledenog doba, glad i manjak komfora. I kako je klima na njihovom ostrvu postajala sve blaža, a deca sve zdravija, to im se sve više vraćala vera u život. Svom ostrvu su dali novo ime, Tule, ali su crte njihovih lica i dalje bile pokazatelj njihovog pravog porekla. Mnogi Tuleanci imali su tamne, uzane oči, zdepastu građu, kratke noge i široka rame-na. Oni sa više danske ili američke krvi bili su viši, imali su svetliju put, sive ili plave oči i visoko čelo. Posebnu pažnju su privlačile žene svojim vitkim stasom, dugom talasastom kosom i finom skeletnom masom.

Priča koja sledi odigrava se na ovom ostrvu Tule, u ovoj novoj zemlji nastaloj nakon Smaka sveta kojim je razoren najveći deo planete i koji zamalo da označi kraj celog čovečanstva. Priča počinje Konegom od Tulea, Arminom-Dotir i njenim sinom jedincem, Kristijanom.

Odlomak iz poglavlja IX

(...)

Sledećeg jutra, Kunc je spakovao nešto odeće i toaletnih potrepština u mali kofer, i nakon što su ga doveslali do pristaništa, požurio je ka palati. Grad je već bio budan i sve je ukazivalo na još jedan topao dan. Međutim, u palati koja je imala debele kamene zidove, male prozorske otvore i bila okružena zelenilom i drvećem, bilo je prijatno prohladno. Žena koja je prilično dobro govorila kanadski upitala je Kunca da li je već doručkovao i kada je klimnuo glavom, odvela ga je u bočno krilo palate, u veliku dvoranu sa čijih se otvorenih vrata pružao pogled na park. U sredini te dvorane nalazio se dugačak sto sa potpornim koza-nogarima prekriven zelenim filcanim platnom, okružen sa trideset stolica. Na zidovima su visile šarene, veoma lepe tapiserije, a pod se sastojao od mermernih ploča. Pred svakom stolicom nalazio se jednostavan beli krčag piva, a uz njega drvena šolja. U dvorani još nikoga nije bilo.

Kunc je stajao pored otvorenih vrata, zagledan u park u kome je cveće mirisalo, a travu gladio svež morski povetarac. Video je kako kroz park protrčava nekoliko golišave, mokre dečice. Očigledno su prethodno plivala. Plavi odsjaj velikog jezera probijao se kroz drveće.

Iza Kunca su se otvorila druga vrata i čitava povorka žena ušla je u salu; njih dvadeset i sedam – toliko ih je izbrojao. Baš kao i Konega, bile su odevene u duge suknje, u raznim nijansama plave boje. Samo je Konega bila u zelenom.

Mladi princ nije bio među njima.

„Ah, Kunc, vi ste već stigli“, pozdravila je Armina-Dotir svog gosta. Pokazala mu je gde da sedne, a potom je i sama sela u čelo stola.

Kunc je sedeo pored očaravajući lepe žene koja mu se ljubazno osmehnula. Sa njegove leve strane sedela je starija gospođa sede kose, veoma izbornog lica i bistrih očiju. I ona mu je klimnula glavom, doduše odmereno.

Konega se prva oglasila, na kanadskom, kako bi i Kunc mogao da prati njeno obraćanje.

„Suprotno onome na šta smo navikle, jutros je među nama i muškarac. Njegovo ime je Kunc. Juče je stigao brodom koji smo svi videli u fjordu. Brod nosi ime BADENFELDER. Kunc je predstavnik vlade Badena, a ako sam dobro razumela, ta zemlja je daleko iza horizonta, jugoistočno od Tulea. Kunc, zamolila bih vas da nam još jednom izložite svrhu vašeg dolaska. To ste, doduše, uradili još juče, ali tada je bilo prisutno samo nekoliko članica Saveta žena, a ja bih volela da sve članice čuju.“

Tako je profesor ponovio istu priču pitajući se da li ovaj susret predstavlja Konegin Savet ministara ili grupu radoznalih žena koje je Konega želela da impresionira. Ponovo je naširoko pričao o „tehničkom napretku“, o osvajanjima Velikog Badenskog Carstva, o prijateljstvu sa Britancima i o tome kako i Tuleanci i Badenari – dobro, ne svi, već oni obrazovaniji – razumeju britanski jezik. Još jednom je naglasio miroljubive namere svojih zvaničnika, Egonovu želju da uspostavi trgovačke veze, a potom je prešao na poglavlje o naučnoj radoznalosti. Preterivao je u veličanju sopstvene važnosti – ko da oni ovde znaju šta je istina! – i predstavio je to tako kao da isključivo od njega zavisi da li će moćni Egon uspostaviti dalju vezu sa Tuleom. Ukratko: profesor Kunc je veoma uspešno održao predavanje, pričajući dobrih sat i po vremena bez pauze. Zatim je, sav iscrpljen, ponovo seo i popio punu šolju piva na iskap.

Nije mu promaklo da primeti kako starija gospođa, koja je sedela blizu Konege, vodi beleške. Imala je pred sobom čitavu hrpu papira. Ostale žene su samo slušale.

„Hvala vam na jasnom objašnjenju, Kunc“, obratila se Konega.

„Kao što vidite, Kila koja vodi biblioteku palate, zabeležila je sve što ste rekli. Kila, da li bila ljubazna da daš ostalima da pogledaju crtež koji si juče izvukla iz arhive?“

Kunc je protegnuo vrat kako bi video kakav je to papir i šta na njemu ima.

Jedna za drugom, žene su uzimale papir, proučavale ga na kratko i prosleđivale svojoj susedki. Crtež je konačno stigao do Kunca. Odmah je prepoznao šta je na njemu: parna mašina!

Zurio je u šoku. Požuteli papir uvijenih ivica delovao je prastaro. Da ga nisu iskopali iz kakve ruševine?

Armina-Dotir mu se osmehnu.

„Izumeli su je dvoje Tuleanaca pre dvesta godina“, reče ona hladno.

„Kao što vidite, sestre moje, čudna je to mašina. Radi, ali jede gorivo, izbacuje prljav dim, smrdi i pravi zastrašujuću buku. Zato ovaj izum nikada nije ušao u upotrebu. Kunc, imate ponovo reč.“

„Ja... Da li to znači da vi odbijate upotrebu mašina i motora?“ promuća čovek zapanjeno.

„Ako mane nadmašuju prednosti, zašto da ne?“ reče starica sa susedne stolice. „Imamo dovoljno vetra, tekuće vode, zaprežnih životinja, volova i snažnih muškaraca koji održavaju naše fabrike u životu. Zašto bismo onda pribegli smrdljivim mašinama koje tandrču?“

„Ali, to je... to koči napredak!“ viknu profesor ogorčeno. „Ovim ometa-te razvoj nauke, tehnike, prosperiteta cele nacije!“ Kolbe je bio u pravu, pomisli on ojađeno, ovom zemljom zaista vladaju žene. Blagi bože, šta nas snađe! Kako da čovek ubedi glupe, neuke žene u prednosti tehničkog napretka? One ne shvataju o čemu se tu radi...

„I gde je“, začu on Konegu, „taj tehnički napredak odveo čovečanstvo? Njime je pre skoro hiljadu godina izazvan Smak sveta. I trebalo je da protekne mnogo stotina godina da planeta ponovo postane koliko-toliko pogodna za život. Zato su Tuleanci položili dragocenu zakletvu: nikada više nešto tako.“

„Gluposti. Mašine i motori pospešuju prosperitet, uvećavaju bogatstvo, lišavaju ljude dugotrajnog teškog posla. Preuzimaju rad mišića i ...“

„Šta imate protiv fizičkog rada?“ upita mlada, lepa žena koja je sedela desno od njega.

„Oduzima previše vremena i vodi ka nedovoljno visokoj proizvodnji!“

„Proizvodnji čega?“ upita Konega odsečno.

„Pa... svega! Mašine omogućavaju bolju podelu posla, tako što deset radnika sa mašinama više proizvede nego hiljadu radnika bez mašina. Je l' shvatate? Time se povećava prosperitet, više proizvoda postaje dostupno stanovništvu i... i... Vidite, ja nisam ekonomista, ja sam profesor Svetske nauke i to je nešto drugo. Ali, čak i ja znam da su mašine neophodne za dostizanje određenog životnog standarda.“

„Hoćete da kažete da ljudi u Velikom Badenskom Carstvu gotovo ni ne moraju više da rade jer mašine obavljaju sav posao?“ upita jedna od žena.

Kunc htede žustro da klimne glavom, ali se zaprepasti od sopstvenog entuzijazma. Odjednom pomisli na fabrike u svojoj domovini koje tandrču, škripe, bruje, zvižde, šište. Radnici – na hiljade njih – stoje dvanaest sati dnevno između točkova i klipova za bednu crkavicu kako ne bi skapali od gladi. Žene – uboge, sirote – pakuju proizvode, ali nikada dovoljno brzo jer se uvek izdiru na njih i teraju ih da rade više. Bogatstvo? O da, u Velikom Badenskom carstvu ima na hiljade milionera i dobrostojećih: oficiri, vlasnici fabrika, organizatori, Egonovi saradnici. Oni ne rade. Oni profitiraju od radnika koji se satiru od posla. Tako je uvek bilo, tako treba da bude. Ali, kako ovako nešto objasniti tupoglavim ženama?

Tišinu prekinu žena po imenu Verta.

„Kunc, možete li nam reći koje proizvode bi Veliko Badensko Carstvo moglo da nam ponudi u zamenu za ono što mi imamo u izobilju?“

Kunc bespomoćno slegnu ramenima.

„Ne znam šta Tuleanci poseduju? Badensko Carstvo raspolaže obiljem stvari. Primera radi: mi izvozimo mašineriju u Britansko Carstvo i zauzvrat dobijamo ugalj i ostala rudna bogatstva. Uvozimo svilu iz Lutecije koja se nalazi južno od Bedenskog Carstva, a njima isporučujemo pamuk i pirinač. I tako dalje. Posuđe! Imamo fabrike u kojima se proizvode ogromne količine posuđa. I staklo – hoću reći, stakleno posuđe.“

Pokazao je ka jednostavnom kamenom krčagu za pivo. „Čak ni u Koneginoj palati nisam video ni jednu jedinu staklenu čašu, samo jednostavne zemljane posude. I, dame: pomislite na parfeme, cipele na visoku potpeticu, predivne sjajne tkanine za haljine. Pomislite na kočije kojima više nije potreban konj jer ih pokreću gorivo i motor. Imamo vozila sa gusenicama koja se brzo kreću po neravnom terenu. Ah, imamo toliko toga.“

„Šta su to parfemi?“ upita lepa Rama znatiželjno.

„To su mirišljava ulja na bazi alkohola koja naše žene obavijaju oblakom opojnih mirisa, te one odišu mirisom cveća, mirisom raznih poslastica, mirisom raja!“

„To onda i jeste neophodno kad su okružene smrdljivim mašinama“, prokomentarisala Rama trezveno. Kunca kao da udari grom, jer koliko god naivno zvučalo to što je rekla, bila je u pravu. Žene iz viših krugova, naročito one u velikim industrijskim gradovima, koristile su maramice natopljene mirisnom vodom kako bi se zaštitile od zagađenog vazduha. Prvo proizvedemo smrad, a onda smislimo način da se protiv tog smrada borimo, pomisli on s nelagodom. Badenari su prvo zagadili vode, pa su onda brzo morali da smisle način da ih prečiste jer u suprotnom ne bi mogli da prave pića od njih. Uništavali su zemlju dok iz nje ništa više nije htelo da nikne, a onda su morali da ratuju kako bi osvojili plodne oblasti ili da sklapaju trgovačke sporazume sa susednim zemljama kako bi imali odakle da uvoze prêko potrebne životne namirnice u zamenu za još više fabričkih proizvoda. Kako bi osvojene teritorije držali pod budnim okom, morali su da održavaju ogromnu vojsku koja je proždimala milione maraka.

I samo su se ugledni građani Velikog Badenskog Carstva sve više bogatili i bili u mogućnosti da priušte još više luksuza, da kupe još skuplje odelo, parfeme i nameštaj, da sagrade još luksuznije kuće daleko od gradova gde su radnici živeli gusto zbijeni i obavljali svoj posao.

„Drago mi je da čujem da svi Badenari vode tako luksuzan i prijatan život“, reče gospođa koja je sedela direktno preko puta Kunca.

Kad bi samo znala, pomisli on i ljubazno joj klimnu glavom.

„To je“, započe on sarkastično, „zato što se stanovnici Badena ne plaše tehničkog napretka i mi veoma cenimo naše pronalazače. Kada kod nas dođe do novog tehničkog pronalaska, mi ga ne gurnemo odmah u arhivu da postane deo zaborava, već temeljno ispitujemo na koje bi sve načine mogao da se primeni.“

„Čak i ako taj pronalazak predstavlja direktnu opasnost po životnu sredinu?“, upita zaprepašćeno starija gospođa po imenu Katuna.

Ovakva glupa pitanja samo od žena možeš da očekuješ, pitanja na koja ne postoji razuman odgovor – nervirao se Kunc.

„Ljudi su uvek na prvom mestu, sreća i blagostanje ljudi važniji su od bilo čega drugog!“ gundao je on. „Životna sredina je tu za *nas*. Nije na nama da štedimo životnu sredinu! Nismo mi divljaci da zavisimo od hirova prirode i od vremena. Čovek je jači od prirode, čovek je u stanju da prirodu potčini, pokori, eksploatiše!“

Bio je zatečen koliku su zgranutost izazvale njegove reči.

Dvadeset osam pari očiju gledalo ga je u šoku. Šta sam to rekao pa su se ovako uspaničile?, pomisli on zbunjeno. Ma, šta se ja opterećujem! Ove ženturače prosto nemaju pojma o životu.

Konega ustade.

„Vreme je za ručak“, reče mirno. „Kunc, zahvaljujem vam se na objašnjenju. Sestre moje, razmotrićemo ovo detaljnije danas posle drugog popodnevnoг časa. Kunc, bićete otpraćeni do svoje sobe. Nadam se da ću vas videti na večeri.“

Odlomak iz poglavlja X

(...)

„Vidite li vi to?“ uzviknu Kolbe, „ovde muškarci peru veš. E, ovo je prevršilo svaku meru! Momci rmbaju, a žene planduju. Krajnje je vreme da se ti jadni Tuleanci oslobode ženskog ugnjetavanja.“

Međutim, muškarci nisu izgledali nesrećno ili nezadovoljno. Naprotiv, činilo se da uživaju u kvašenju vodom, u ribanju trotoara, dizanju teških kutija, popravljanju oluka, gradnji kuća, guranju ručnih kolica po strmim ulicama. Njihovi nagi, preplanuli torzoi blistali su od znoja, zračili zdra-

vljem. Na svet su gledali širom otvorenih, radosnih očiju. Kunc pomisli kako bi bili izvrsni vojnici: jaki i željni rada. Kada bi neko organizovao ove gorostasne muškarce i među njima rasplamsao ideju revolucije, brzo bi došao kraj nadmenoj Konegi!

Nakon što su se ispeli uz prilično strmu ulicu, Badenari su se najednom našli izvan grada, na vrhu brda na kome nije bilo kuća, već samo jedno okruglo zdanje bez zidova, poduprto belim, oblim stubovima. Ispod krova se nalazio pravougaoni komad granita na kome su bile dve vaze sa cvećem. Cveće je bilo sveže i mirisno. Hram je bio okružen kamenim klupicama, a na jednoj od njih sedeo je dečak: Kristijan.

„Ovo mu dođe kao neko svetište“, promrlja profesor. Kristijan je podigao pogled i prepoznao Badenare. Klimnuo je glavom, ali ništa nije rekao.

„Lep pogled, nema šta“, promrlja poručnik Kolbe.

Gledali su odozgo na grad, na luku u daljini, na elegantne jedrenjake od kojih je jedan baš u tom trenutku isplovljavao. BADENFLDER je sa te distance delovao mali i ranjiv. Kunc se okrenu u pravcu istoka i oseti kako mu topao kopneni vetar miluje lice. Vetar je sa sobom nosio mirise šuma, cveća, začinskog bilja. Pogled je pucao u nedogled na brda obrasla šumom, a tamo gde nije bilo drveća, bila su polja sa zrelim žitom, a još dalje nepregledni redovi voćnjaka. Između su bile razbacane kuće, daleko jedna od druge, sa ambarima i štalama. Na kosom pašnjaku pasli su konji. A skroz, skroz u daljini, ocrtavale su se tamne konture planina. Sa Kuncove leve strane video se Suder fjord koji se duboko usecao u kopno sa svojim nazubljenim obalama i strmim liticama. Obojica su neko vreme upijala svu tu lepotu, a onda je Kunc rekao: „Kakvo idealno mesto za hotel!“ U mislima je već video badenske bogataše kako dolaze na ovo netaknuto parče zemlje da se odmore od napornog života punog spletkarenja i borbe za status. Vlasnik takvog hotela bio bi posle deset godina pun kao brod.

I ptice, ptice na sve strane! Kolbe pokaza iznenada na šumarak.

„Gle! Lisica! Tamo u onom šipražju.“

Lisica je vrebala zeca koji se gostio listovima kupusa iz obližnje njive. Malo kasnije odigrala se drama i lisica je ponovo nestala među rastinjem noseći mrtvog zeca u vilici.

„Mora da tamo ima jazbinu sa mladuncima“, prokomentariša poručnik.

„Uf, ala bi se ovde išlo u lov!“

„Kladim se da je i to zabranjeno“, promrlja profesor.

„Neće biti kada mi preuzmemo vlast“, uzviknu Kolbe pobedonosno.

Kunc klimnu glavom, ali mu nije bilo toplo oko srca. Setio se prestonice Badenskog carstva i njenih prašnjavih, užarenih ulica, visokih betonskih

zgrada i neplodnih predgrađa. Setio se i Badeskog jezera iz koga su bile izlovljene sve ribe, a koje mora da je nekada bilo izuzetno lepo. Duž njegove obale nikli su industrijski pogoni koji svoje otpadne vode ispuštaju u jezero i time zagađuju i truju vodu.

Ali, kako da čovek preuzme vlast od *žena*? razmišljao je uznemireno. Borbom? Da li se može očekivati od badenskih vojnika da napadnu žensku vojsku tenkovima, topovima i puškama?

Pogled mu je pao na Kristijana. Malo ga je iznenadilo što im dečak nije prišao, već je ostao da sedi ćutke na klupi. Pošto ga je zanimalo kakav je to hram u pitanju, dao je znak Kolbeu i uputio se ka dečaku. Pozdravio ga je na britanskom: „Zdravo, Kristijane.“

Seli su levo i desno od dečaka, a Kunc je pokazao na zdanje.

„Je l' ovo neka vrsta svetilišta ili spomenik u nečiju čast?“

„Podignuto je u čast Majke Zemlje“, odgovori Kristijan.

„Vi se klanjate nekakvoj majci svih majki?“ upita Kunc iznenađeno.

„Klanjanje? Šta je to?“

„Bogoslužjenje onda.“

Kristijan začuđeno odmahnu glavom.

„Majku Zemlju treba samo poštovati“, reče.

„Znači, vi u Majci Zemlji vidite boginju?“

Činilo se da je Kristijanu i ta reč bila nepoznata. Pokazao je oko sebe.

„Ona je Zemlja na kojoj živimo, od koje živimo i sa kojom živimo. Mi smo njena deca, kao što su životinje, ptice, insekti, ribe i biljke isto njena deca. Sve je to povezano i čini celinu: Majku Zemlju. Mi, ljudi, podjednako smo deo Majke Zemlje kao i cveće u onim vazama tamo, stena na kojoj stoje, ili ptice koje unaokolo skakuću. Na mestima sa kojih se pruža pogled na veliki deo zemlje uključujući ljude, životinje, drveće, njive, šume, more ili planine, mi ponekad sagradimo mali hram posvećen Majci Zemlji, kako bi znala koliko nas život na njenoj koži čini srećnima. Ti hramovi se lepo uklapaju u krajolik i predstavljaju znak... zahvalnosti. Tako je divno biti živ!“

„Jeste.“

„Štaviše, ova mala zdanja su nam podsetnik da smo obavezni da zemlju održavamo netaknutom i lepom, da zaštitimo svačiji život, da ne narušavamo prirodnu ravnotežu, jer to nikada ne izađe na dobro. Onaj ko naudi Majci Zemlji ne ostane nekažnjen; ona se uvek osveti.“

Tipično žensko shvatanje, pomisli profesor. Muškarci streme uzvišenom, nebu. Žene su, s druge strane, prizemna bića koja utočište traže u blatu, vodi – to mora da ima veze sa njihovom plodnošću.

„Vaša Majka Zemlja je, znači, neka vrsta osvetničke pravde“, prokomentarisa poručnik Kolbe.

„Naša Majka Zemlja? Ona je i vaša, vi ste isto njeno dete“, uzviknu Kristijan.

Bio sam u pravu, Tuleanci su pravi, pravcati pagani, pomisli profesor Kunc. Strogo izjavi: „Gluposti. Tvoja Majka Zemlja nije ništa do komad stene koji se, sa užareno vrelom i polutečnom unutrašnjošću, vrti u vasioni.“

To Kristijana nije uznemirilo.

„Znam“, odgovori on smireno. „Ali, spoljašnost Majke Zemlje je od kamena jer ispod peska i gline uvek ćete naći kamen. Stene. Ali i na kamenu toliko toga može da raste i živi, čak i ako je u pitanju samo tanak sloj mahovine ili svežanj algi. Kamen postaje plodonosan ako se izmrvi u glinu, ilovaču ili pesak... a ono što ga mrvi su vetar, voda, biljke ili mraz.“

„Je li Tuleanci redovno dolaze da se mole u tim hramovima?“ upita Kolbe koji iz ovog razgovora nije razumeo ništa drugo sem da je to otvoreno, belo zdanje namenjeno nekoj vrsti paganskog bogoslužjenja.

„Da se mole? Šta je to?“

„Da pričaju sa Bogom.“

„Bogom?“

„On za to nikada nije čuo“, reče Kunc na badenskom. „Naši misionari će ovde imati pune ruke posla.“ Potom nastavi na britanskom: „Mi, Badenari, znamo da na nebu postoji Gospod kome se možemo obratiti za pomoć, podršku i utehu.“

Kristijan se na trenutak zamisli. Ovo mu ništa nije jasno, pomisli Kunc, ali nije bio u pravu.

„Rekao bih“, nastavi Kristijan smireno, „da i vi i mi mislimo na isto, samo to zovemo drukčijim imenom. U vašoj zemlji su muškarci ti koji upravljaju i vladaju, zar ne? Zato je razumljivo da životvorni princip vide u formi muškarca, Gospoda. Ljudi vole da mere stvari prema sebi. Mi na ostrvu Tule imamo žene na vlasti jer smatramo da su žene razumnije i da više znaju o prirodi. Zato kod nas zemlja, priroda, sve što živi i raste potiče od žene, Majke Zemlje. I da budem iskren, to mi je logičnije od onog prvog.“

Video je Kolbea kako odsečno odmahuje glavom. Staloženo je nastavio:

„Pomisao na to da svi imamo istu Majku budi takvu toplinu. Svaki Tuleanac, muškarac ili žena, koji je tužan, ili koji ima brige ili veliki problem, može da ode do hrama, da oseti zemlju pod svojim stopalima i da kaže zemlji šta ga tišti, zašto je tužan. I kada čovek pogleda oko sebe i vidi kako je svet lep, kako sve raste i živi, ali i umire, onda ga to uteši.

Ovde gore možeš da budeš nasamo sa Majkom Zemljom, sa celim svetom. Ovde možeš da otvoriš dušu ili da mirno sediš zagledan u pejzaž i tako pronađeš svoj mir. Ne nalaze se svi hramovi na visokim mestima kao ovaj ovde. Neki su na obali jezera ili mora, ili uz reku.“

Odjednom se setio bolnog razgovara sa Rajom kod hrama na obali jezera Holtak. Sve je bilo tako mirno, tako spokojno, da ga užasne stvari koje mu je otac tom prilikom ispričao nisu toliko strašno pogodile. Niko ne može ostati dugo nesrećan ako sedi u senci hrama sa pogledom na lepo parče ostrva Tule.

„A ko gradi te stvari?“ upita Kolbe praktično. „Sveštenici?“

„Niko posebno, svi Tuleanci učestvuju.“

„Po čijem nalogu?“

„Ne razumem vas.“

„Da li sveštenik ili sveštenica daju nalog da se negde podigne hram? I ko ga projektuje?“

„Gradimo ih kada nam se prohte ili ako u blizini nema nijednog hrama koji bi nam pružio mir ili utehu. Tada se okupe stanovnici grada ili sela i dogovore na kom mestu bi hram trebalo sagraditi i kako bi trebalo da izgleda. Nisu svi hramovi isti. Imamo okrugle, četvrtaste, ovalne, kvadratne, ali uvek se grade bez zidova kako bi kroz njih mogao da struji vetar. Ispod krova uvek stavimo veliku kamenu ploču koja služi kao postolje za vaze sa cvećem. Ljudi toliko vole Majku Zemlju da žele da učine nešto za nju, da pokažu svoju zahvalnost. Tome služi cveće.“

„Majka Zemlja dobije nazad cveće koje je sama proizvela“, reče Kolbe podrugljivo. Očekivao je da će dečak ljutito poskočiti, ali on se samo osmehnuo.

„Da, i to u vazama koje su napravili ljudi. Ponekad su to čak i Holtak vaze. Cveće vežemo u lepe bukete. Time pokazujemo Majci Zemlji šta umemo da napravimo od njenih darova. Napraviti nešto lepo je takođe izraz zahvalnosti.“

Kunc pokaza na pravougaoni kamen.

„Šta znači taj natpis?“

„Piše: DECA MAJKE ZEMLJE SPASIĆE TULE. Ne znamo ko je to uklesao, ali je prilično neobično da cvetni kamen nosi poruku.“

„Zašto je to neobično?“

„Zato što ovakvi natpisi usmeravaju misli u jednom pravcu, a svrha ovih hramova je da onaj koji ih poseti porazmisli o sebi, da sanja svoje snove, da se pomiri sa sobom. To što ste mi se obratili dok sam ovde sedeo nije pristojno. Kada ovde dođe više ljudi istovremeno, svako sa svojim problemima i osećanjima, ne obraćaju se jedni drugima,

ostavljaju jedni druge na miru. Nijedan Tuleanac koji sedi u hramu nikada nije ometan.“

„Dakle, mi smo vas, prinče, omeli?“ upita profesor, ne bez likovanja.

„Da. Ali to je u redu jer ne poznajete naše običaje.“

Kristijan je prethodno sedeo i razmišljao o Turi. Početkom leta stekla je pomorsku diplomu i dobila posao na velikom teretnom brodu koji je redovno prelazio u Kanadu. Brod se zvao BELOREPAN. Tih dana je trebalo da se vrati u Tule, a Kristijan je zamolio Majku Zemlju da joj omogući bezbedno putovanje od Kanade do kuće. Ne može se reći da je u letnjim mesecima bilo mnogo opasnosti, ali more je oduvek bilo i biće nepouzđano s promenljivim peščanim sprudovima i iznenadnim olujama.

„Napraviti nešto lepo takođe je izraz zahvalnosti.“ Te reči su nastavile da odzvanjaju u Kuncovoj glavi. Hram je bio lep, to je morao da prizna, kao i uglačani kamen, vaze sa cvećem. I sve je to bilo na mestu sa koga se otvara sva lepota tuleanskog pejzaža. Mesto je počelo da ga impresionira uprkos njegovoj trezvenoj i koristoljubivoj prirodi. Ti Tuleanci su pravi pagani, ali nisu necivilizovani divljaci!

I Kristijan je bio u pravu – na ovom mestu se čovek sam od sebe smiri.

Kunc je pokušao da ponovo skrene svoje misli na hotel o kome je maštao, na horde turista iz Badenskog Carstva koji bi ovde dolazili na odmor, u lov, na pecanje... ali mu nije polazilo za rukom.

Pogledao je u stranu ka fjordu gde je bio usidren BADENFELDER i odjednom je shvatio da je ekspedicioni brod ružna skalamerija, siva i malo zardala usred plave vode, kabasta u poređenju sa gracioznom linijom tuleanskih jedrenjaka.

Hoćemo li ikada uspeti da ubedimo te Tuleance, zaluđene lepotom, da izgrade brodove nalik našima? pitao se Kunc.

Poručniku Kolbeu je izgleda bilo dosadno.

„Odoh ja još malo u grad“, najavi on. Ustade i proteže se.

„Idem i ja“, reče Kunc i okrete se Kristijanu.

„Oprostite nam, prinče, što smo vas omeli u vašem razmišljanju.“ Potom su nestali i ostavili dečaka samog. Bio je srećan zbog toga.

Na mestu na kome je sedeo postalo je vruće, tako da se premestio na klupicu koja je bila u hladu. Odjednom je pozeleo da bude pored oca. Što je bio stariji, to je bolje razumeo Raja. Želja za slobodom! Kristijan to nikada ranije nije osećao, bar ne u ovom obliku, ne na ovaj način da bi dao sve da se oslobodi hiljadu stega koje su ga okovale za dvor, za Konegu.

Ali, Rajo je to učinio! Povukao se u divljinu gde muškarac može da bude svoj, gde se cene muška hrabrost, snaga i inteligencija i gde istovremeno može da služi svojoj zemlji obavljajući opasan posao koji čeliči mišiće i izoštrava čula. Zar ujak Anuk nikada nije osetio tu želju? Kristijan to nikada nije primetio. Čudno...

Kristijan je shvatio da je rastrgnut između dva oprečna osećanja. S jedne strane bila je neraskidiva odanost majci, zakonima ostrva i prihvatanje činjenice da je on „samo“ dečak. S druge strane bila je gorčina što je budućnost sa Turom nemoguća. Bio je primoran da sebe vidi kao prenosioca vrednih karakternih osobina, kao budućeg oca nove Konege. U takvoj slici budućnosti nije bilo mesta za ćerku ribara, crnih očiju i čeličnog temperamenta. Ali kako je mogao da ikada digne ruke od nje?

prevela: Nevena Kukoljac

MARLUS MORSHAJS: *SENKE RADOVARA*

Senke Radovara (*De schaduwen van Radovar*, 2018) Marlus Morshajs (Marloes Morshuis, 1970) je društveno-politički roman za mlade o nedostatku slobode i snazi otpora protiv diktatorskog režima. Radnja se odvija u sivom gradu Radovaru (u Radoviji) u kome sistem bodovanja određuje socijalni status stanovnika. Što neko više radi, brže i više se penje na društvenoj lestvici. Ko se ne uklapa u sistem, završava u podzemlju. U Radovaru je sve od betona i asfalta, niko ne sme da izlađe van bez dozvole, biljke i životinje su zabranjene. Jona bira otpor, iako time sebe i svoju porodicu dovodi u veliku opasnost.

iz: Marloes Morshuis: *De schaduwen van Radovar*. Rotterdam: Lemniscaat, 2018. (str. 12–17; 67–71)

2

39.187. Brojevi na semaforu sa poenima pored ulaznih vrata Joninog stana treptali su zelenom bojom. Pored njih je pisao datum selidbe: 11. mart. Danas. Pisalo je i +4. Svi su mogli da vide da je porodica Berher sakupila dovoljno poena da se pomeri 4 sprata uvis. Vrata od stana bila su otvorena. U malom hodniku već je bila gomila kutija i kesa sa odećom.

„Gde si ti do sada?“ upita Jonina majka izlazeći iz dnevne sobe sa hrpom knjiga u naručju.

Jona slegnu ramenima. „Nigde.“

„Zaboga, Jona! Znaš da moramo da požurimo sa pakovanjem da bismo stigli na Ceremoniju Svetla!“

„Pa, evo me.“

„Gde si bila?“

„Hoćeš da počnem da se pakujem ili hoćeš da pričam sa tobom? Ako ovako nastavimo, onda sigurno neću biti spremna na vreme.“ Majka začkilji očima. Jona to vide i povuče se korak unazad.

„Jona, jesi li to ti?“ začu se nežni bakin glas iz dnevne sobe.

„Ćao, bako!“ uzviknu Jona, i mimoilazeći majku produži ka sobi koju je delila sa Džimijem i bakom. Tamo nije bilo ničega sem njene odeće i nameštaja koji je pripadao stanu i u njemu ostajao za nove stanare. Džimi, srećom, nije bio tu. Sigurno se skitao sa drugarima po skejterskom terenu na 9. spratu. Ponekad joj je bilo teško da uopšte poveruje da su deca istih roditelja. Bili su različiti kao nebo i zemlja. Džimiju je sve bilo super, uvek je bio okružen društvom i nikada se nije žalio što im nije dozvoljeno da izlaze napolje. Izgleda da mu je oblakoder Svetlost Zvezda pružao dovoljno prostora. U njemu možeš da živiš, da ideš u školu, da se baviš sportom, da igraš igrice, da ideš u bioskop, da kupiš slatkiše. Više od toga Džimiju, očigledno, nije bilo potrebno.

Možda zato što je bio tri godine mlađi od Jone: bilo mu je tek četiri kada su morali da napuste selo. Sigurno se više nije sećao da su tamo mogli da se igraju napolju kad god požele. Da su im se roditelji bavili sasvim drugačijom vrstom posla. Da je majka radila kao nastavnica sve dok se selo nije ispraznilo i škola zatvorila. Da je otac prodavao kompjutere i pohađao večernji kurs programiranja. Sada su već sedam godina radili na pokretnoj traci u fabričkim halama Svetlosti Zvezda. Rob i Marli Berher, kao i većina drugih stanara Svetlosti Zvezda, radili su na proizvodnji mikro-čipova za *ComView*, najveću elektronsku firmu na svetu. Pet dana nedeljno, a često čak i šest, jer su prekovremeni sati donosili dodatne poene za porodični rezultat.

Džimi se verovatno nije ni sećao da u selu nisu imali semafor sa poenima pored ulaznih vrata. Da tamo čak nisu ni znali šta je porodični rezultat, da negativnih poena nije bilo. Čak ni ako šutneš loptu u prozor, ili doneseš žabu u školu i pustiš je na sred časa. On je odrastao kao dete Zvezda. Nije znao za bolje. Blago njemu. Ili teško njemu – tu Jona još nije bila načisto.

Jona brzo potrpa svoju odeću u plastične kese koje su već bile pripremljene na krevetu. Jednim zamahom ruke svuče sve svoje knjige i papire sa police u kutiju. Fotografiju njihove stare kuće pažljivo skinu sa zida i položi je na vrh kutije od cipela u kojoj je čuvala stvarčice iz sela: uglačane kamenčiće iz potoka, svoju prvu i jedinu đačku knjižicu iz seoske škole, sasušenog daždevnjaka, fotografiju na kojoj ona i njena drugarica Cecilija skaču po baricama. Gde li je Cecilija bila? Možda je živela negde blizu. Šta vredi i da jeste, kad kontakt sa ljudima iz drugih zgrada Radovara ionako nije bio moguć. Ne bi bilo mnogo drugačije ni da je živela na Mesecu.

Na kraju zamota svu posteljinu i ugura je zajedno sa jastukom u kesu. Svog plišanog zeku stavi na vrh. Zurio je u nju svojim jedinim okom. „Izvini, Kezo“, reče vezujući kesu. „Opet se selimo.“

Ovo je porodici Berher bila sedma po redu selidba u poslednjih sedam godina. Jona se najbolje sećala prve. Slike odlaska iz sela ostale su duboko urezane u Jonino pamćenje. Sećala se svog mlađeg brata kako sedi na koferu u prenatovarenim ručnim kolicima koje su nekada koristili za izlete. Sećala se sebe kako zbog jezivog bola u tabanima pokušava da sedne pored brata; oca koji je skida sa kolica govoreći joj da nije više mala, da ima sedam godina i da može sama da hoda; bake koja je drži za ruku; sećala se sivila grada: ulica, izmaglice, visokih betonskih kula sa malim prozorima. Majka joj je tada objasnila da u tim kulama žive ljudi. Na jednom od prozora stajala je devojčica. Jona joj je mahnula misleći da će se možda kasnije sprijateljiti, ali su na putu do Gradske uprave prošli pored još šezdeset tri takve kule.

U Gradskoj upravi bila je nepregledna kolona ljudi, za stolom je sedela brkata žena, a stolice na kojima je Jona zaspala bile su tvrde. Ipak se najjasnije sećala koliko je bila srećna kada ju je otac probudio i uzviknuo: „Idemo kući!“ Već je zamišljala ljuljašku na drvetu, potok sa ribicama, krovni prozor svoje sobe kroz koji je noću krišom posmatrala Mesec. Međutim, otac je mahnio fasciklom punom dokumenata i rekao: „Imamo sreće, smestili su nas u Međukvart. U zgradu Svetlost Zvezda u Prostornom kvartu. Od sada će sve biti drugačije.“

Bio je u pravu. Posle toga ništa više nije bilo kao pre.

„Zabušavaš? Jesi spakovala sve stvari?“ upita majka sa vrata spavaće sobe. Jona pokaza pune kese i kutije.

„Odlično. Sada ćemo da iznesemo sve gore, tata i Džimi sigurno već iznose prvu turu. Kada završimo, idemo pravo na Ceremoniju Svetla. Sedam porodica prelazi u Nadzemlje! Kelerovi ima da budu vam sebe od sreće. Konačno mogu u Nadzemlje“, reče Marli. „Koliko su beše čekali, pet godina? Ne smem ni da pomislim kako bi izgledalo da smo mi morali toliko dugo da živimo u onoj mračnoj rupi.“

Jona ništa ne odgovori. Njena majka je vrlo dobro znala da je porodica Kerel živela u Podzemlju tačno pet godina, četiri meseca i dve nedelje. To su znali svi u Svetlosti Zvezda. Uprava je svakog petka prebrojavala poene svih porodica, a rezultate objavljivala na Zvezdanetu. Porodični rezultat predstavljao je komplikovani zbir poena za učinak na poslu, plus ocene

u školi, plus bonusi za dobrovoljni rad i ostalo uzorno ponašanje. Minus negativni poeni, naravno.

Porodica Keler oborila je novi rekord: u Svetlosti Zvezda nijedna porodica nije toliko dugo u kontinuitetu živela u Podzemlju. Od pre nekoliko godina, ljudi su čak počeli da se klade na njih: da li će Kelerovima ove nedelje poći za rukom da se presele u Nadzemlje? Ali svaki put kada bi prikupili gotovo dovoljno poena, desilo bi se nešto čime bi im se rezultat srozao. Ničiji se rezultat nije toliko pomno pratio kao rezultat porodice Keler.

„Zar njihov sin ne ide sa tobom u razred? Kako se beše zove, Lars?“

„Dobro znaš da se zove Mats.“

„Da, on. Je l' pravi probleme u školi?“

„Ma ne, ponaša se sasvim normalno. Malo je dosadan.“ Mats je sigurno zaradio negativne poene zbog loših ocena i svog dugačkog jezika, ali to njena mama nije morala da zna.“

„Mats je, znači, dosadan? Ha ha, pa sigurno, kao i ostatak Kelero-vih. U svakom slučaju, meni je milo što se ti i Džimi toliko trudite za našu porodicu. Mi smo zaista srećni što vas imamo“, reče Marli. Sedela je na bakinom ogoljenom krevetu i zurila kroz prozor spavaće sobe. Ne može se reći da je napolju moglo bogznašta da se vidi. Kroz morsku izmaglicu i fabrički dim koji je često pritiskao grad poput zagušljivog pokrivača, jedva su se nazirali svetlucavi obrisi Mesečevog Zraka, odvojenog od Svetlosti Zvezda samo uzanim unutrašnjim dvorištem.

Marli skrenu pogled sa prozora i potapša dušek. „Dođi pored mene.“ Jona nevoljno sede.

„Razumem da ti nije lako ovde u Svetlosti Zvezda, ali znaš da nismo imali drugog izbora. I vidi samo koliko se brzo penjemo! Dok trepneš, bićemo u Gornjem kvartu, slobodni kao nekada u selu. Moramo samo još malo da istrajemo u tome.“

„Koliko dugo? Desetak godina? Šteta što baka to neće doživeti.“

Jona na tren pomisli da će je majka udariti jer je toliko čvrsto stisnula pesnice da su joj zglobovi pobeleli. Jona se malo odmače, ali majka samo uzdahnu i opusti prste.

„Znam da baki mnogo nedostaje sloboda koju smo imali u selu. Ti ličiš na nju, Jona. Vas dve ste kao neumorne leptirice kojima je bitno da osete vetar u krilima. Misliš da se ja ne osećam užasno kad to vidim? Ali baka vrlo dobro zna šta je najbolje za našu porodicu i spremna je sve da žrtvuje za nas.“

„Čak i sopstveni život?“

„Uvek preteruješ! Ti iz sela pamtiš samo cveće, ribice i svoje drugarice. Ali, Jona, mi tamo nismo imali ništa. Nije bilo posla, hrane, budućnosti. Bili smo kao pacovi u zamci. Zar se ne sećaš toga?“

„Mogli smo da odemo negde drugde, zar ne? Sigurno je na nekom drugom mestu u Radoviji bolje nego ovde. Još nije kasno da odemo.“

„Ne, ne razumeš. Dobili smo samo jednu šansu da radimo i živimo u Radovaru. Da nismo zgrabili tu šansu, sada bi ti bilo mnogo gore. Smestili bi nas u jedan od Donjih kvartova. Morali bismo da počnemo sa nulte pozicije. Je l' to ono što bi volela?“

Jona ništa ne odgovori. Nastavi da sedi nepomično i kad je majka uze za ruku. „Jona, probaj malo češće da razmišljaš o lepim stvarima. Sećaš se dana kada smo postali nadzemna porodica? Bio je to jedan od najlepših dana u mom životu.“ Mamin glas zvučao je gotovo sanjivo.

Logično da si srećan ako si dve godine morao da živiš u mraku Podzemlja, pomisli Jona, ali ipak reče: „I u mom. Tog dana sam napunila devet godina.“

„Tačno!“ uzviknu mama. „Dobila si tada dva poklona: stan u Nadzemlju i proslavu!“

Jona se seti Ceremonije Svetla koju su tada organizovali za njih. Oni i još nekoliko porodica stajali su na bini, bilo je torte, a njihova imena promicala su na svetlećim ekranima u zgradi. Dobili su čak i poklon: specijalne naočare da zaštite oči od svetla. Sećala se kako je celog dana htela da igra i kako je svima uzvikivala „Meni je danas i rođendan!“ sve dok joj otac nije prigovorio da nije u redu da samo na sebe misli. Bila je to proslava za sve, ne samo za nju. Nakon toga je ućutala.

„Da, bio je to neobičan rođendan“, reče Jona majci. Ustade i uze kutiju od cipela. „Hoćemo li?“

11

Vreme se razvlačilo poput stvrdnutog, hladnog sirupa. Jona je cele nedelje radila na autopilotu. Škola, domaći, dodatne aktivnosti kako bi nadoknadila negativne poene iz parka. Jedna od retkih svetlih tačaka bili su prokljali zeleni izdanci u saksiji. Svakog popodneva je zajedno sa bakom posmatrala kako se sićušni listovi razvijaju.

U petak večer neko je pozvonio na vrata porodice Berher. Na pragu je stajala Vila Muser. Ona ih je neposredno nakon useljenja dočekala sa kolačem koji je sama ispekla i kopijom pravilnika 28. sprata.

Sada je delovala znatno neljubaznije. „Jona, zar ne? Je l' ti baka kod kuće?“

„Baka je skoro uvek tu“, reče Jona. „Ali se ne oseća baš najbolje.“

„A mama, je l' i ona kod kuće?“

Jona klimnu glavom. Produžiše u dnevnu sobu gde je baka sedela na stolici i gledala u mračno večernje nebo, dok je Jonina majka čitala knjigu na sofi. Čim vide ko je došao u posetu, Marli odmah ustade.

„Vila? Jesi li za kafu?“

„Danas ne, Marli. Čula sam veoma čudnu stvar. Ne verujem da je istina, ali moram da proverim. To mi je posao, kao što znaš.“ Vila je razgledala sobu kao da nešto traži.

Osmeh nestade sa Marlinog lica. „Tražiš nešto? Mi nemamo šta da krijemo.“

„Jesi sigurna?“ Vila priđe baki koja je sve vreme tvrdoglavo gledala kroz prozor. „Gospodo, nešto bih da vas pitam. Da li možda krijete negde biljku? Znači da je to strogo zabranjeno u Svetlosti Zvezda zbog opasnosti po zdravlje? Naročito u vašim godinama oprez nije na odmet.“

Jona pokuša neopaženo da se povuče u bakinu sobu, ali Vila kao da je imala oči na leđima; naglo se okrete i reče: „Jesi krenula negde, Jona? Idem sa tobom.“

„Nema potrebe, Vila, sačekaj ovde“, reče Marli i žustro prođe pored Vile i Jone. Brzo se vrati iz sobe noseći saksiju sa jarko zelenim stabljikama. „Vila, jesi mislila na ovo smrtonosno šiblje?“

„Pobogu, Marli, nemoj da praviš scenu. Ne postavljam ja pravila. Velicina uopšte nije bitna. Posle Velike Čistke na snagu je stupio pravilnik o nultoj toleranciji prema životinjama i biljkama. U zgradama Radovara nije dozvoljeno apsolutno i bukvalno ništa. I ti to dobro znaš. Za prvi prekršaj se dobija petsto kaznenih poena, što će reći da vaš rezultat direktno pada ispod praga poena neophodnih za 28. sprat. Žao mi je.“

„Stižu crne ptice“, prošaputa baka.

„O čemu to ona govori?“ upita Vila.

„Jako se loše oseća u gradu. Veruje da su crne ptice zloslutnice. Da donose nedaće. Oduvek je bila malo sujeverna, ali se to u Radovaru baš pogoršalo“, odgovori Marli.

„Nemojte molim vas da joj oduzmete biljke.“ prošaputa Jona. „Taman joj je bilo malo bolje.“

„Sve mi je jasno“, reče Vila. „Ono što tvojoj baki treba je posebna nega. Možemo još danas da je prebacimo u Plus domove, ali ne, tvoja mama hoće pošto-poto da je drži u kući. I da ne govorim da je tek napunila sedamdeset pet, a stvari su već krenule naopako.“

„Vila... preklinjem te. Tek smo se preselili. Ako Rob čuje da moramo da se vratimo... Toliko se trudio da dospemo u pet najbržih penjača Svetlosti Zvezda. Oboje smo se mnogo trudili.“

„To sa sobom nosi odgovornosti, Marli. Ako vi kao porodica ne možete da se nosite sa time, onda vam nije mesto ovde.“

Vila skrenu pogled sa Jone na Joninu majku, pa na baku. Oklevala je na trenutak. „U redu, onda. Neka ovo bude upozorenje. Daj mi tu saksiju.“

Vila zgrabi saksiju iz šaka Jonine majke i priđe kanti za smeće. Čupala je jednu po jednu stabljiku i svaku lomila na pola. Potom je sve bacila u kantu. „Neću ni da pitam odakle vam zemlja. I da ne bude posle nismo znali: ako vas još jednom uhvatim sa ovako nečim, dobićete hiljadu kaznenih poena. A tako skupog ukućana da priuštite ne možete. Koliko ćeš još da trpiš ovo, Marli? Odustani pre nego što skroz upropastiš svoju porodicu.“

Vila izađe i zalupi ulazna vrata za sobom. Baka uze jastuk sa svoje stolice i nemoćno ga baci u pravcu vrata. Niz obraze su joj tekle suze.

Jona se pridržavala za ivicu stola. Jedva je stajala na nogama od oluje koja je rasla duboko u njoj. „Monstrume!“ zaurla u pravcu hodnika. Zatim otrča do kante za smeće i pažljivo stade vaditi stabljike. Nije im bilo spasa, Vila ih je temeljno izlomila na komadiće. Sede na pod pored kante.

„Jona, to su samo biljke. Smislićemo drugi poklon za baku.“ Marli položi ruke na Jonina ramena i stade ih nežno trljati. „Otići ćemo sutra u knjižaru da kupimo neku lepu knjigu. Baka će opet živnuti.“

„Mama, ti ne razumeš!“ viknu Jona. „Mrzim ovaj grad! Hoću da odem odavde!“

Jonina majka sede pored Jone na pod. „To nije moguće. Možemo samo da izvučeno najbolje iz onoga što imamo.“

„Mama, zar ne vidiš da je u Radovaru kao u zatvoru? Ili to ne želiš da vidiš?“

Marli ustade i napuni kuvalo za vodu. „Zašto uvek toliko preteruješ? Čuj zatvor! Možeš da ideš i da budeš gde god poželiš.“

„Da, možeš, ali unutar zidova Svetlosti Zvezda.“

„Ne kažem da je savršeno, ali ovde možeš da ideš u školu, da imaš hrane i odeće koliko želiš, da imaš kompjuter. Mogla bi da imaš drugove kada bi to htela. To što si se izolovala je tvoj lični izbor. Nisi ni svesna koliko slobode sada imaš.“ Marli spusti kuvalo na sudoperu s takvom snagom da voda prсну iz njega.

Jona odluči da krene u napad. „Hoćeš da kažeš da ću uskoro pet dana u nedelji stajati na pokretnoj traci i sklapati uređaje za *ComView*, baš kao i ti?“

Marli ustuknu. „To je samo privremeno. Donosi novac i bodove. Zahvaljujući tome vas školujemo, a uskoro ćete moći da studirate unutar *ComView* kompanije. Imaju program za mlade talente i tebe nema šanse da odbiju. Daće ti kuću u Gornjem kvartu, možda ćeš moći i da putuješ...”

Jona ne dopusti majci da je zbuni. „Privremeno? Već sedam godina stojiš na pokretnoj traci. Mama, ti si nastavnica!“

Marli ublaži izraz lica. „Volela bih da ponovo držim nastavu više nego išta na svetu. Ali takvi poslovi su rezervisani za stanovnike gornjih spratova. Možda ću moći ponovo da predajem za nekoliko godina kad se još malo uzdignemo. Hoćeš čaj?“

„Ne. Šta je Vila mislila kada ti je rekla da treba da odustaneš pre nego što upropastiš porodicu? Je l' to ima neke veze sa bakom?“

„Već sam ti to objasnila, to su administrativne stvari.“

„Želim da znam.“

Marli uzdahnu. „Pominjala sam ti Plus domove, zar ne? Gradska uprava smatra da je sve stanovnike starosti 75+ najbolje zbrinuti u te domove. Onaj ko to ne želi, mora da plati kaznu.“

„Ali, to nema nikakvog smisla.“

„Nema. Čini mi se da bi se gradu više isplatilo da baka ostane kod nas nego da se o njoj brinu u Plus domu. Stvar je u tome što oni žele da životni prostor u zgradama u kojima *ComView* ima svoje fabričke hale, bude rezervisan za radnike. A ako imaš sedamdeset pet godina, to znači da si već 3 godine u penziji. Zauzimaš prostor, ali ne daješ ništa zauzvat.“

„Zašto onda ne uzmemo manji stan? Ja ću spavati na sofi.“

„Već sam to predložila Fikersu, ali uprava ne želi da pravi izuzetke i strogo se drži pravila. Ako želimo da baka živi sa nama, to će nas koštati sto bodova mesečno.“

Jona stade da sabira sve u glavi. „Ali...”

„Jeste, to znači da uz sav mukotrpan trud i rad možemo sve vreme da imamo neutralan rezultat. Dokle god baka živi sa nama, nećemo moći da se pomerimo dalje od 28. sprata. Osim ako tvoj otac i ja ne krenemo da radimo u dodatnim smenama. Možda jeste bolje da baka ode. Ovde takođe nije srećna.“

Jona nikada ranije nije čula toliku gorčinu u maminom glasu. Zašto je gradska uprava primoravala sedamdesetpetogodišnjake da se sele. Kilian je, znači, ipak bio u pravu. Nešto ozbiljno nije bilo kako treba.

„Ne! Mama... moram nešto da ti ispričam. Te Plus domove zovu Krst domovi. Izgleda da onaj ko tamo ode nestane, ili se brzo razboli, ili čak umre. Nemoj, molim te, da šalješ baku tamo.“

Marli je ljutito pogleda. „Odakle ti opet te urbane bajke? Vidi, Jona, ako želiš da pomogneš, onda se stvarno posveti Svetlosti Zvezda i našoj porodici. Nađi sebi društvo, prestani da se žališ. Od toga ćemo imati mnogo više koristi nego od ovih tvojih budalaština.“

prevela: Nevena Kukoljac

VIII

POEZIJA INTERBELUMA

HENDRIK MARSMAN: ŽENA

Hendrik Marsman (1899–1940), najznačajniji je pesnik holandskog ekspresionizma. Poesma *Žena* (*Vrouw*) odiše vitalizmom i nabujalom erotičnom strašću koja se uzdiže do kosmičkih visina.

iz: Hendrik Marsman *Verzen*. Zeist: J. Ploegsma, 1923.

Žena

Telo, lelujava swebivstvovanje
masivno uzdignuto naše čudovišno stajanje
sram truloljubičastog neba od žudnje

dahtava noć

načas dodiruju blede ruke moje
pramene vence vaše vlasi plave boje,
što behu, otrov i sumrak, oblaci od čoje
po sveprostoru, vaše lice, od slonovače oval,
u kom oči vaše, oštri otvori, stoje:

zeleni signal

prevela: Tamara Britka

MARTINUS NEJHOF: *PESMA POLUDELIH PČELA*

Martinus Nejhof (1894–1953) jedan je od najznačajnijih modernistički pesnika u Holandiji. Nejhof je vrlo jednostavnim stilom uspevao da pro-dre u više sfere ljudske egzistencije. Tako *Pesma poludelih pčela* (*Het lied der dwaze bijen*) govori o prolaznosti, večnosti i utapanju u božansko. Na beskonačnost oličenu u simbolu vodoravne osmice ukazuje i forma pesme od osam strofa.

iz: Martinus Nijhoff *Nieuwe gedichten*. Amsterdam: Querido, 1934.

Pesma poludelih pčela

Miris meda sa visina
cveću zagorčao slad,
miris meda sa visina
protera nas iz dolina.

Miris taj i zujanje prigušeno
u plavetnilu azura zaleđeno,
miris taj i zujanje prigušeno,
neimenovano iznova ponovljeno,

potaklo nas, ah, lakoverne,
vrtova da se odreknemo,
pozvalo nas, ah, lakoverne,
da tražimo ruže volšebne.

Od života i roda odvojene
pođosmo u avanture
od života i roda odvojene
hitajući ushićene.

Nema toga koji ume
žudnju zauzdati svoju,
nema toga koji ume
za života smrt da razume

Sve silnije ponukane,
sve jasnije obasjane,
sve silnije ponukane
nedokučivim simbolom očarane,

uzletele i nestale
otete, bestelesne, odlutale,
uzletele i nestale
poput plamova zgasle.

Sneg pada, mi smo pokojnice
lelujavo sipimo ka tlu
sneg pada, mi smo pokojnice,
sneg pada i prekriva košnice.

prevela: Tamara Britka

IX

SAVREMENA POEZIJA

LUKAS REJNEVELD: *RATOBORNO DOBA*

Povodom napada Rusije na Ukrajinu mladi talenat holandske književnosti Lukas Rejneveld (Lucas Rijneveld, 1991) napisao je pesmu *Ratoborno doba* (*Een krijgszuchtige tijd*) objavljenu 03. marta 2022. godine u holandskom dnevnom listu *Volkskrant*.

Ratoborno doba

Oduvek sam mislio: jedan vojnik ne čini rat.
Ali sada kad se silama svim smirivanje traži,
a jedna lasta označava kraj zime, ili kada proučavaš

puter na kuhinjskoj površini i kako brzo smekšava, da nešto još
na ovom svetu mekano može biti a mi svi tako razmazivi,
ali hladnoća prska iz ekrana, iz glasova na radiju.

Kažu da je bitka počela, da su jedan i po
Rus i konjska glava to želeli, dok svi, ipak, znamo da
mir donosi više ugleda od nasilja, da ti samo ljubav prema čovečanstvu

obezbeđuje mesto u istoriji. Takođe: biti tabadžija
ili žderač gvožđa nije identitet, to je kalup u koji samog sebe uklapaš.
Ko uprlja gnezdo lastavice, na kraju polomljeno snosi jaje.

Ovo moramo da upamtimo: svi se mi rađamo
kao izbeglice, u potrazi za odgovarajućim mestom,
za sigurnošću i malo sreće, za milujućim pogledom.

Dakle, oslobodi put u srcu svom, jer u njemu mnogo
prostora ima, i imaj na umu: u svakom dobrodošli nalazi se sklonište.

prevela: Tamara Britka

MUSTAFA STITU: *SUMMUM BONUM*

Glavne teme savremenog pesnika iz Holandije marokanskog porekla Mustafe Stitua (Mustafa Stitou, 1974) su potraga za identitetom, velikim delom određena rastrzanošću između dve kulture, izabrane holandske i morakanske po poreklu, ali i kritika života u urbanizovanim blokovima predgrađa velikih metropola kao što je to slučaj u pesmi *Summum bonum*.

iz: Mustafa Stitou: *Varkensroze ansichten*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2003.

Summum bonum

Noću pijani tinejdžeri
u zabačenom uglu svemira
spaljuju simulaciju praistorijskog sela do pepela.

Tropske temperature. Ulica nameštaja,
izumrla. Ko još nije pobegao na more
ili u zabavni park, preko dana odlaže

oružje u dvorište iza kuće
i samo leži, opružen i opušten.
Mračni porodični tiranin otapa se u kupaćim gaćama,

posmatra blizance, više ne iziritiran,
već začuđen njihovom sličnošću, duboko udiše
i opušta svoj mišić snova, odsutno sklapa

oči. Levi blizanac, desni blizanac,
goli u žbunju love insekte, potisnuti
povici zaprepašćenja, potpuna nepomičnost.

Druge bašte doprinose nesputanim salvama smeha,
lutkom za decu, lavežom psa, glasom sa radija koji kaže
"da je osumnjičeni priznao

da je uz pomoć praćke ocu
zabio hemijsku u oko". Lepo raspoložena majka
u bikiniju dolazi iz kuhinje, smirenih živaca

danas nije ni na čemu, mirna tacna sa dve čaše ledenog čaja
i dve zelene limunade na jednoj ravnoj šaci. Unapred se raduje
uspomenama, budi svoju drugu polovinu

najmekšim poljupcem na usnama – a otac ne opsuje
već se ovog puta ozaren pridiže sa ležaljke,
šapuće „moraš da čuješ ovo“ mami na uho,

i nestaje u širom otvorenoj tvrđavi.

Dopusti sudbini da se igra jo-joom, velike promene dolaze i odlaze,
danas se ne boje ničega, oni koji ne izlaze nigde,
branioci mira, vesele karikature – slušaj

iz garaže porodičnog tiranina dopire zvuk
koji liči na žubor potoka.

prevela: Nevena Ilić

X

SAVREMENA DRAMA

ANELIS VERBEKE: *RAIL GOURMET*

Anelis Verbeke (Annelies Verbeke, 1976) piše uglavnom prozu i dramske tekstove. Debitovala je 2003. godine romanom *Spavaj!* (Slaap!) koji je odmah privukao pažnju čitalaca i kritike. Preveden je na 16 jezika i prodat u preko 70.000 primeraka. Osim toga, roman *Spavaj!* nominovan je i za jednu od najznačajnijih holandskih književnih nagrada Libris. Kao dramski pisac sarađivala je s brojnim holandskim i flamanskim pozorišnim trupama, među kojima je najznačajnija saradnja s kolektivom Vunderbaum. Pored romana i scenarija, piše i kolumne za holandske dnevne novine *NRC Handelsblad*.

Prevod odlomka iz drame *Rail gourmet* objavljen je uz saglasnost izdavača Srebrno drvo koji će objaviti zbirku *Tri drame* Anelis Verbeke tokom 2024. godine u okviru projekta Šta Evropa sanja? (What Europe Dreams About? – WEDA).

izvor: Annelies Verbeke: *Theaterteksten*. Amsterdam: De Geus, 2019.

RAIL GOURMET (odlomak)

PRVI ČIN

GABRIELE

monolog u odlomcima i pisma

(od kojih se pojedina izvode uz pevanje)

(Dok priča, Gabriele postavlja set bubnjeva i mikrofona.)

Zdravo.

Ja sam Gabriele.

Imam trideset i dve godine. Moja najdraža izreka o sreći dolazi iz poljskog i glasi: „Gde je ljubav, tu je sreća.“

Najmanje draga izreka o sreći je grčka poslovice (*testira mikrofona*): „Ko želi da bude srećan, neka ostane kod kuće“.

Studirala sam psihologiju, ali sad već skoro godinu dana radim za kompaniju *Rail Gourmet*. To je kompanija za pakovanje hrane ispod železničke stanice Brisel-Jug. Pomalo sam iznenađena da se ova prelazna faza i dalje razvlači. Hoću da kažem: Ne pušim. Ne pijem. Više. Zaista sam izgledala mnogo gore.

(Rukama udara po bubnjevima)

Radim ispod perona 1 i 2. Odatle polazi Evrostar za London. I ispod perona 3 i 4. Odatle polazi Talis za Strazbur i Pariz. Redovno menjam smene i odeljanja. Prvo pakujem obroke, zatim setove za posluživanje, katering na peronu, i potom ponovo pakujem obroke. Zarađujem mesečno hiljadu trista evra neto.

(Testira mikrofonski glasno uzvikujući vah-ha-ha-haj!)

Nikad ne želim da se podsmevam osećaju sreće zbog leta divljih gusaka na plavom zimskom nebu. Želim da čujem svoje disanje i otkucaje srca. Da me mnogo češće masira onaj tip iz saune. Ali i da ne očekujem previše od toga.

Šopenhauer je rekao: „Najsigurniji način da ne postaneš nesrećan je taj da ne težiš da budeš srećan.“

I jedna još lepša, Senekina: „Bez druga, sreća je nemoguća.“

(Ulazi bubnjar, nosi istu odeću kao Gabriele i ima istu frizuru. Posmatraju se s blagom nelagodnošću.)

Želim da poradim na svom poremećaju orijentacije, kako metaforičkom, tako i konkretnom. Dakle, gledati manje u pod i tražiti vizuelne orijentire: tornjeve, drveće, balkone.

(Gabriele počinje da gura bubnjara, sve agresivnije. Tuča u kojoj bubnjar izvlači deblji kraj.)

Najsmješnija izreka o sreći je egipatska: „Baci srećnika u Nil i izroniće s ribom u ustima.“

Pišem pisma kolegama.

(Traži od bubnjara da ćuti.)

Zato što pisanje pisama pomaže. Da se misli srede i podele, da se granice intimnosti prekorače, da se detalji dokuče; pisma su tu mnogo svrshodnija od žive reči. Zum Beispiel:

Draga Madelejn,

Nemam uvek kontrolu nad svojim besom i žao mi je zbog toga. Bilo je to zbog nalepnice na tvojoj kutiji za ručak, Madelejn. „Osmeh koji daš, UVEK TI SE VRAĆA.“

To jednostavno nije istina! To nije istina! Koja je svrha tvog pokušaja da ubediš ljude u takav slogan, Medelejn? Zašto ne bi glasio: „Osmeh koji daš, uglavnom ti se ne vraća. Život je takav?“ Taj slogan bi me mnogo više umirio.

Ali nisam želela da te rasplačem.

Izvinjavam se zbog toga.

(Tuš)

Srdačno,

Gabi

Dragi Ahmede,

Ne.

Cher Ahmed,

Zašto Mark mora da se bavi muslimanima i alkoholom? Bilo mi je sasvim razumljivo da ti je išao na nerve kada smo pakovali Cezar salate.

Si mon français n'était pas si mauvais, podržala bih te bez oklevanja.

Da li su Markova pitanja...

(Prekida je bubnjar koji sada drži bas u rukama i svira.)

Ne! *(Bas se još čuje.)* Prestani!

(Muzičar skida bas s ramena)

Da li su Markova pitanja imala rasistički prizvuk, kao što si mu glasno i jasno prebacio, u to ne želim sada da zalazim. Meni je važan mentalité. Kao da čovek mora da se opravdava jer ne pije alkohol.

I mene su podozrivo gledali kada sam po drugi put uzela sok od pomorandže s poslužavnika tokom novogodišnjeg okupljanja. Ou j'étais peut-être enceinte? Zamisli.

Dobar je osećaj, Ahmede, kad daš sebi oduška pred istomišljenikom. Jer ti to jesi: istomišljenik. Nous avons les mêmes opinions. A od danas bih se čak usudila da kažem: un ami. D'accord, nikad nismo zaista popričali.

(Okreće se ka bubnjaru koji skida haljinu.)

Nemoj to da radiš.

(Bubnjar ponovo oblači haljinu.)

Nikad nismo zaista popričali. I ne prepoznaješ me kad se mimoiđemo na ulici. Mais nous sommes sur la même ligne, Ahmede. Bar kad je u pitanju odnos prema alkoholu.

Iz sasvim različitih razloga, naravno. Ali ipak.

Nikome ništa ne zameram, ali kad sam čula Markov komentar, pomislila sam: ljudi, ljudi, budite dođavola SREĆNI što ne pijemo.

Zajedno smo trezni. Zajedno smo jači.

Srdačno,

Gabi

(Bubnjar ispušta visok očajnički zvuk.)

Draga Anja,

Danas je 7. maj i ja sam prestrašena jer mislim da sam srećna. Uživam u svom telu, u komšinici iz stana ispod mog, vremenu, stripu u novinama, svetlosti na travi, čudnom oblaku, u onom albumu grupe *Hercules and Love Affair*, i da, da, Anja, dođavola: u sveže skuvanoj šoljici čaja.

Uzrok tome bi – aaahhh – mogla da bude poseta Roberta Heselsa kompaniji. On je novinar za Job-at. Onaj časopis za zapošljavanje. Želeo je da me intervjuiše o sreći na radnom mestu.

Anja. Aaaahhh!

Taj severnjački akcenat.

Ta kosa.

Kako je prstima obavio olovku.

(uzdiše)

Da li je moguće da ipak postoji ta jedna osoba za svakoga i da tu osobu odmah prepoznaš?

Mislim da je to moguće. Sada to mislim.

Pozdravi i poljupci,

Gabi

(Sledi deo koji prati muzika na bubnju i Gabrielini divlji krici.)

Dans tes yeux!

(BUBNJAR Quoi?)

Dans tes yeux!

(BUBNJAR Comment?)

Dans tes yeux!

(BUBNJAR Euh, écoute, euh ...)

Dans tes yeux!

(Uzvikuje Va-ha-ha + bubanj.)

Dans tes mains!

(BUBNJAR Euh ...)

Dans tes mains!

(Uzvikuje Va-ha-ha + bubanj.)

Ta manière de me regarder pendant que tu me poses des questions bizarres et intéressantes.

(Uzvikuje Va-ha-ha + bubanj.)

Attaque-moi!

(Tišina. Bubnjar i Gabriele zapanjeno posmatraju jedno drugo.)

Attaque-moi!

Il y avait des vapeurs dans mes oreilles et en même temps une aspiration intellectuelle qui est vraiment ...

(Uzvikuje Va-ha-ha + bubanj.)

(Peva, bubnjar peva s njom:) Dans tes yeux dans tes mains attaque-moi ... *(ponavljajući)*

Roberte!

Čoveče!

Da li i ti to osećaš? Reci da! Da li ćeš me zaista pozvati ako želiš više da saznaš o kompaniji *Rail Gourmet*? I o meni? Da li su ti moji odgovori bili korisni? Da li ćeš moći da napišeš lep članak?

Trenutno je tri sata ujutro, a ja nikad do sada nisam bila tako budna.

Kad otvorim frižider i vidim mleko, želim da plivam s tobom u bazenu punom mleka. A kad vidim rotkvice, zapitam se da li jedeš rotkvice i da li bi voleo da ti stavljam rotkvice u usta i da li postoji još nešto što bi želeo da probaš s rotkvicama.

(Uzvikuje Va-ha-ha + bubanj.)

Je vais me marier! Rekla sam komšinici iz stana ispod mog, madam Berger. Jer se osećam poput mlade. Okrugla mlada, pucam od želje i prepuštanja. „Félicitations pour votre mariage“. Merci, madame Berger! À bientôt! Poljska poslovice kaže, madam Berger: „Gde je ljubav, tu je sreća!“

(Uzvikuje Va-ha-ha + bubanj.)

Uspaljeni tigre, podigni me. Baci me na postelju i poljubi me, ljubi me svuda gde si s mene ogulio odeću. Zgrabi me na svim mestima istovremeno. Ha! Ostavi mi ružičasti otisak ruke na zadnjici i izgrebi me svojim neobrijanim obrazima. Ha! Moje telo je tvoje platno, smotah te. Ha! Ja sam samo koža – ha! – i kosa – ha! – i meka – ha! – i vlažna – ha!

Kad se slabo zakašljem iz usta mi izleće leptir.

Ha! Ha! Ha! Ha!

Oslobodi me! Haaaaaaaaaaaaa!

Srdačno,

G.

PS

Ja sam Gabriele

Ne Graciele

Pogrešno si mi izgovorio ime

Ali dakle

verovatno misliš

da sam poput

graciozne vile.

prevela: Bojana Budimir

XI

SAVREMENA PROZA

TOMAS VAN DER MER: *DOBRODOŠAO U KLUB*

Tomas van der Mer (Thomas van der Meer, 1986) je pisac i kolumnista dnevnog lista *Volkskrant*. Njegov debitantski roman *Dobrodošao u klub* (*Welkom bij de club*) objavljen je 2019. godine i dospeo je na proširenu listu kandidata za prestižnu holandsku književnu nagradu Libris. U svom prvencu Van der Mer koristi lična iskustva kako bi što vernije prikazao život transrodne osobe.

Odlomak iz romana preveli su učesnici prevodilačke radionice *Prevođenje roda* koje se održala u junu 2023. godine u okviru XV Festivala Krokodil – Prostori slobode pod mentorstvom docenta Bojane Budimir.

iz: Thomas van der Meer: *Welkom bij de club*. Amsterdam: Pluim, 2019. (str. 5–14)

Bio sam ljubomoran na jednog dečaka iz ulice zato što se zvao Tomas. Tomas je bilo moje omiljeno ime. On je hteo da se zove Majkl, zato što je obožavao Majkla Džeksona.

„Kako želiš da se zoveš?“ pitali smo jedno drugo kad smo izlazili da se igramo.

On je bio Majkl, ali ja nisam bio Tomas, zato što je to već bilo njegovo pravo ime. Ja sam sebe nazvao Jari. Trčali smo ulicom kao Majkl Džekson i Jari Litmanen. Dva prutića. Oboje smo nosili kratke pantalone i bili smo čupavi. Mislim da smo oboje verovali da smo isti. Ja svakako jesam.

Moja majka je rekla da Tomas može da dođe da prespava kod nas. Otrčali smo do njegove kuće. Njegova majka je stajala na hoklici u kuhinji. Svi gornji kuhinjski ormarići bili su otvoreni i prazni. Kuhinjski pult bio je prekriven šerpama i tiganjima, a tu je bila i kofa vrele vode.

„Ne može“, rekla je. Glancala je i nije gledala u nas.

„Jarijeva majka kaže da može“, rekao je Tomas.

Tomasova majka prestade s glancanjem. Sišla je s hoklice i čučnula pred nas. „Nećete spavati jedno kod drugog, zato što si ti dečak“, rekla je Tomasu. A onda je pogledala u mene. „A ti si devojčica.“

Nisam voleo da idem kod Tomasa. Jednom sam ostao na večeri kod njega, tog dana smo išli na karneval. Ja sam bio Skot iz serije *Thunderbirds*, majka je noćima sedela za šivaćom mašinom kako bi mi sašila kostim. Svetloplavo odelo s lentom preko ramena i grbom. Tomas je obojio lice i stavio afro-periku. Bio je Majkl Džekson.

Tomasova majka je vikala na njega, kao da je gluv ili jako daleko. Otac je na sto stavio belu plastičnu kesu s pomfritom i nakon toga smo morali da se pomolimo. Sklopio sam ruke i zatvorio oči, ali se nisam molio. Kakve veze Bog ima s krompirom.

Tomas je često išao u crkvu s roditeljima. I mi smo išli u crkvu, ali ne svake nedelje, majka je govorila da to ne treba preozbiljno shvatati. Ali išao sam na veronauku, s Tomasom. Jednom nam je sveštenik dao zadatak da zapišemo koga najviše volimo. Napisao sam svoju majku. I Tomas je napisao svoju majku.

Kada mi je bilo pet godina, bio sam siguran da će mi školski doktor naći neku bolest. To me je užasavalo, posebno zbog majke. Trebalo je da na posteru s krugovima koji se smanjuju pokažem na koju stranu su otvoreni, a na slušalice su mi puštali zvukove različitih frekvencija. Nakon toga su mi izmerili težinu i visinu.

„Sada se skini“, rekao je školski doktor.

Pogledao je.

Seo je za sto i štiklirano nešto u formularu. „Odlično“, rekao je. Jedino što sam bio malo mršav, i o tome smo morali da povedemo računa.

Pogledao sam u majku. I njoj je to sve bilo u redu i povešće sigurno računa o mojoj težini.

„Mislila sam da će doktor reći da imam neku ozbiljnu bolest“ rekao sam dok smo se na biciklima vraćali kući.

„Zašto si to mislila?“

Ali nisam mogao da objasnim nešto što ni sam nisam razumeo.

Iznova sam sanjao isti san u kom sam išao ulicom ka kući. Na mestu na kom je trebalo da bude naša kuća nije bilo ničeg. Samo prazno parče zemlje između komšijskih kuća. Nije bilo tragova urušavanja ni požara. Delovalo je da naša kuća jednostavno nikada nije ni bila tu. Pored tog praznog mesta, komšija je okopavao baštu kao da se ništa nije desilo. Niko mi ne bi poverovao kada bih rekao da tu živim. Panika mi je izbila vazduh iz pluća. Gde su mi majka i otac? Gde ću ja sad?

U snu nisam mogao da se setim da sam već ranije sanjao da moje kuće više nema, zbog toga je svaki put bilo podjednako strašno. Na isti način

bi me svaki put uplašilo i sopstveno telo, kao da je prvi put. Nisam mogao da se naviknem. Baš kao i u snu, nisam znao kome da se obratim. Baš kao i u snu, bio sam siguran da mi niko ne bi poverovao.

„Jesi li ti dečak ili devojčica?“, pitala su me deca na kampovanju u Francuskoj.

„Dečak“, rekao sam.

„Kako se zoveš?“

„Tomas.“

Oni su se zvali Brenda, Anemik i Tim. Kamp se nalazio visoko na litici i gledao je na more. Ponekad bi tuda prošao dugačak, pljosnat brod. Spuštali smo se stazom, na plažu, da bismo ronili u plitkom zalivu. Brenda i Anemik nosile su jednodelni kupaći, a Tim i ja kupaće gaće. Imao sam deset godina. Nakon letnjeg raspusta kretao sam u peti razred. Grudi su mi bile ravne, ali sam znao da to neće ostati tako. Iza bradavica mi je raslo nešto okruglo i tvrdo. Kada sam stajao u moru do struka pod vodom, a ostali su već zaronili, zastao sam u mestu. Morao sam dobro da upamtim ovaj trenutak jer je to bio poslednji put da sam mogao da nosim samo kupaće gaće. Osetio sam pesak pod stopalima, morske talase i sunce na grudima.

Ispričao sam Brendi kako može da se vidi razlika između muške i ženske krabe: oklop mužjaka prelazi mu preko trbuha formirajući trougao, dok je kod ženke okrugao i izdeljen poput košnice. Od tog trenutka bi me svaki put kad vidimo krabu pitala da je okrenem. Krabe bi sporo škljocale nožicama kada bih ih podigao. Kada bismo utvrdili pol, veoma pažljivo bih ih vratio nazad. I krabe koje nisu pomerale nožice pažljivo sam vraćao, iako sam bio gotovo siguran da su mrtve.

Uveče je Anemik došla do našeg šatora i pozvala me da pođem s njom. Iza vešernice mi je rekla da je Brenda zaljubljena u mene. Sutradan smo, srećom, išli kući. Nikada neće saznati da sam lagao. Jer me Brenda, Anemik i Tim nisu pitali da li sam dečak ili devojčica da bi mi dali izbor, već zbog toga što su želeli da znaju. A moje telo je bilo istinito, istinitije nego ja sam.

Letnji raspust je prošao i išao sam biciklom do škole. Dok sam prelazio put pozeleo sam da me zgazi auto. Možda bih se onda opet rodio, kao dečak.

Majka je pitala šta želim da budem, ali ja nisam znao.

„Moraš da odlučiš do sledeće nedelje“, rekla je.

Nedelju dana kasnije i dalje nisam znao, tako da nije mogla da mi napravi kostim. Sklonila je šivaću mašinu i otišli smo u prodavnicu karnevalskih kostima.

Vukao sam se za njom kroz redove. Izvukla je kostim viteza sa šlemom i mačem. Odmahnuo sam glavom. Izvukla je kostim kauboja sa šeširom i opasačem s dva pištolja.

„To nije za devojčice“, rekao sam.

Otišli smo na odeljenje za devojčice. Kostim veštice bio mi je najmanje mrzak. Imao je dugačak crni plašt.

Otišao sam na karneval u kostimu veštice. Na putu do proročice sreo sam učitelja koji je takođe bio maskiran u vešticu. Bili smo u istoj radnji, imali smo iste šiljate šešire. Dugo sam ga posmatrao.

„Imaćeš četvoro dece“, rekla je proročica. Videla je to u staklenoj kugli. „Radićeš u zdravstvu, medicinska sestra ili zubna tehničarka i živećeš osamdeset dve godine.“

„U redu“, rekao sam.

Pitao sam Tomasa da li je to staro, osamdeset dve godine.

Slegnuo je ramenima. „Meh.“

Tomas je opet nosio kostim Majkla Džeksona. Svake godine je išao tako, u istom kostimu. Pantalone su mu u međuvremenu postale kratke.

Tokom puberteta sam neko vreme mislio da je normalno što se ovako osećam, i to zbog nečeg što sam video u emisiji Opre Vinfri. U emisiji je gostovala žena koja je ispričala kako je njen zlatni retriever odjednom skočio na nju dok je sedela na kauču. Iz sve snage joj je gurnuo njušku u grudi. Pošto ju je zabolelo, stavila je ruku na dojku i osetila kvržicu.

„Baš dobro da je vaš pas to uradio“, rekla je Opra. „Inače nikad ne biste otkrili da imate rak dojke“. Pas je istrčao na binu i svi su tapšali.

Iz ovoga sam zaključio da je normalno što su ljudima njihova tela čudna. Ta žena nikada ne bi dodirnula svoje grudi; neophodan je pas da bi čovek saznao da ima rak dojke.

U *Velikom Bratu* sam video transeksualnu ženu. Isprva niko nije znao da je bila trans jer nije bilo očigledno. Imala je seks s drugim učesnikom, muškarcem. Kada se posle par nedelja ispostavilo da je trans, svi su jako sažaljevali tog čoveka. Posle *Velikog brata*, pojavljivala se u reklamama za seks putem veb-kamere.

U emisiji Džerija Springera video sam momka koji je saopštio devojci da je trans. Publika je negodovala.

„Ali imali smo seks“, odgovorila je njegova devojka, „osetila sam tvoju kitu u sebi“.

„Bila je od plastike.“, odgovorio je.

Pomislio sam kako ni ovo nisam ja. U svakom slučaju tamo nisam pripadao.

Morao sam da izaberem studije, ali nisam znao šta želim da postanem. Nisam uspevao da zamislim svoju budućnost. Jednostavno nisam video sebe.

Počeo sam da radim u kancelariji, a godine su prolazile, sve nalikujući jedna na drugu. Radio sam, plaćao kiriju, jeo ispred televizora i čitao knjige. Najviše sam voleo da čitam romane koji me nisu podsećali na to da zapravo čitam knjigu; najbolje su mi ležale priče u kojima se malo toga događalo, a mnogo razmišljalo.

Vlast je imala sreće sa mnom. Nisu me ni čuli ni videli; bio sam najuzroniji građanin u celoj državi. Smatrao sam da treba da dobijem nešto zauzvrat. Na primer, umanjeње poreza. Ali potom sam shvatio da zbog nedostatka ambicije nisam visokoobrazovan i nemam dobar posao, i da se to nikad neće promeniti. Kao rezultat toga, već sam plaćao mali porez, tako da je bilo nerazumno to što želim da plaćam još manje.

Kada mi je bilo dvadeset tri godine pozeleo sam da imam dečka. Napravio sam profil na sajtu za upoznavanje i javili su se različiti kandidati. Izabrao sam jednog službenika, zvao se Arno. Na prvom sastanku išli smo u Hag jer je dobro poznao grad.

„Vidi, tamo radim“, rekao je upirući prstom u blještavu poslovnu zgradu.

U bašti kafića na Trgu pili smo kafu i razgovarali o knjigama.

„Šta sada čitaš?“, pitao je.

„Zbriku Martina Brila s pričama o Holandiji“, odgovorio sam i izvukao knjigu iz tašne. „Stigao sam do priče o autobuskim stajalištima. Veoma je lepa.“

Arno je bacio pogled na koricu knjige i položio ruku na nju. Imao je velike, koščate šake, četvrtasto lice i široka usta. To mi se sviđalo.

Listao je knjigu. „Neću sada da čitam jer sam s tobom“, rekao je. „Čitanje bi bilo traćenje vremena.“ Zatvorio je knjigu i spustio je na sto.

Nakon četiri sastanaka pitao me je da odemo za vikend u vikendicu njegovih roditelja. Vikendica se nalazila u Nemačkoj. Pričao je o starim šumama i zamkovima. Veoma sam želeo da idem s njim.

Kasnije tog dana vraćao sam se kući vozom. Napolju je bilo mračno, a u prozoru se video odraz osvetljenog kupea. Gledao sam u svoj odraz, devojka. Šta ako Arno sazna da sam zapravo gej? Ako bih otišao s njim u

vikendicu u Nemačkoj, onda bih verovatno morao i da spavam s njim. Hteo sam to, ali ne na način na koji je on želeo. Mogao bih da se pretvaram da uživam, ali onda bih to morao da radim čitavog života.

Arno je zvao, a ja se nisam javljao. Slao je poruke na koje nisam odgovarao. Posle nedelju dana stajao je pred mojim vratima. Dugo je zvonio, ali nisam otvarao. Kada je otišao, sišao sam do ulaznih vrata i iščupao žice od zvona.

Vratio se nakon nekoliko dana. Čulo se klepetanje poklopca na poštanskom sandučiću u koji je ubacio pismo u kom me je pitao zašto sam takva i rekao da je došao biciklom od svoje do moje kuće. Prešao je osamdeset pet kilometara, i sad mora isto toliko nazad.

preveli: Mila Vojinović, Luka Tramošljanin,
Nina Škoro, Stefana Pekez

ELFI TROMP: *PIJETA*

Elfi Tromp (Elfie Tromp, 1985) je svestrana i angažovana umetnica, piše pesme, prozu i kolumne, bavi se glumom i plesnim performansom. Roman *Pijeta (Pietà)*, objavljen 2021. godine, tematizuje aktuelna dešavanja vezana za *cancel* kulturu. Reč je o uklanjanju spomenika kontroverznom generalu i protestima konzervativnih krugova koji ga prate.

Odlomak iz romana preveli su učesnici letnje škole prevođenja u Beču održane u julu 2022. godine pod mentorstvom docenta Bojane Budimir.

iz: Elfie Tromp: *Pietà*. Amsterdam: De Geus, 2021.

Timi Kopernik

Kada ste poslednji put zaista slušali cvrkut ptica na granama iznad vas? Ja ga čujem, čujem ga kroz ljudsku galamu. Sklapam oči i čujem najmanje tri različite vrste ptičijeg poja, a ne znamo zašto. Zašto baš sada, zašto baš ovde pevaju.

Ne smemo prestati da cenimo male stvari u životu. Ništa nije nebitno. Kažu da je đavo u detaljima, ali to je zapravo Bog. Bog je u detaljima. Možda su vam moji postupci besmisleni. To je u redu. Možete reći: Zašto tračiš vreme, Timi? Niko ne mari za tu statuu. Ona nije bitna. Ali naš protest nije detinjast. Upravo ga njegova jednostavnost čini snažnim. Ko odlučuje šta je bitno, a šta nije? Šta sme, a šta ne sme da postoji. Ko ima tu moć? Političari koji su došli do visokih pozicija? Sveštenstvo? Ili ljudi koji utiču na politiku? Mi smo ti ljudi.

Kada sam pre tri nedelje čuo da planiraju da sklone generala, okupio sam svoje Muškarce oko postolja statue i tu smo se stacionirali. Ne samo zato što smo generalu želeli da ukažemo čast, niti zato što je cenzura istorije licemerna, već i zato što je to prosto lepa statua. A lepotu moramo negovati.

Kada ste poslednji put osetili ushićenje? Sigurno ne u muzeju savremene umetnosti. Ih, kakve se sve tamo budalaštine mogu videti pod maskom

kreativnog izražavanja. Zašto bismo, pobogu, želeli da gledamo razmeštene krevete i zamršenu užad? Naši životi su već dovoljno zamršeni. A prljavu posteljinu većina nas ionako mora da menja svake nedelje. Zašto smo u današnje vreme tako podozrivi prema lepoti? Dajte nam nešto lepo! A da ne pominjem paternalistički nastrojene pametnjakoviće koji otimaju umetnost kako bi nam popovali. Koga još zanima analogni prikaz emitovanja zagađujućih čestica u Seulu? Možemo li, molim vas, da vidimo nešto što nas ushićuje? Nešto što nas teši, inspiriše ili možda samo svedoči o zanatskom umeću. I zbog toga smo se okupili ovde. Ta statua je klasična, verodostojna, ponosna. To je jedan snažan muškarac. On bdi nad nama dok spavamo. Prvi je budan na straži na bledom jutarnjem nebu. On je inspiracija svima nama.

Dve nedelje sam noćio ovde dok se migrene nisu vratile. Sad spavam kod svojih Muškaraca. Prvo kod Joupa, zatim kod Derka i sada kod Mendela.

Klimaju mi glavom, tapšu me po ramenu, nekoliko njih mi pruža ruku dok idem napred gledajući gore ka mladiću u visećoj ležaljci koju je okačio o statuu.

„Da ga oteramo?“ upita me Mendel.

„Da nije neki vandal“, reče Joup, bivši vojnik stegnute vilice koji je uz mene od prvog dana. Pljune na zemlju. „Možda će odlomiti prst ili nos generalu. A možda je i neki šaljivdžija pa će se još posrati po njemu. Napraviće sprdačinu od nas.“

Moguće je. Momak bi mogao biti jedan od bednika sa akademije umetnosti, takozvani umetnik performansa. Nikad to ne bih priznao, ali zbog takvih budalaština sam i osnovao Muškarce.

Bila je to devojka u kostimu krave. Sigurno je bila devojka jer je bila tako niska i mršava. Skočila je gaciozno na sto u restoranu brze hrane za kojim sam jeo pomfrit pre godinu i po dana. Gledala me je pravo u oči kroz masku, kapci su joj bili obojeni u crno. Mukala je, polako i iza zivački. Uzbudio sam se, ali sam nastavio da jedem, ne trepćući, dok je žalosno vrtela zadnjicom i mukala. Pile ljudske veličine i dve uspravne svinje zastrašivali su izbezumljene porodice oko mene. Pita sam se kako bi kravica izgledala bez kostima. Možda je imala riđe kovrdže. Mršavu bledu zadnjicu koja lako pocrveni kada je samo malo jače šljapneš, kao u filmovima koje su gledala moja braća. Kostim koji je nosila bio je lep i skupocen, s tvrdim, sjajnim kopitima, kojima je kloptala po mom stolu. Krzno joj nije bilo ofucano, već pravo, svilenkasto. Zavodljivo se smešila dok me je gledala, kao što bi to radila striptizeta, činilo se da se smeje.

A onda se pojavila krv. Mora da su uvežbavali, to istovremeno izvlačenje dugačkih mesarskih noževa iz nabora krzna i teatralno prislanjanje uz grkljan. Majke su jaukale, deca su počela da plaću, a muškarci su zgroženo posmatrali spektakl koji se odigravao pred njihovim stolovima. Čim su im oštrice dotakle krzna, zašikljala je krv. Na trenutak sam pomislio da je sve to stvarno, ali sam prepoznao neprijatan slatkast miris krvavica koje je pravila moja majka. Došlo mi je da uzviknem nisu vam ovo sedamdesete. Valjajte se u krvi negde drugde, ali sam im se samo nakezio. Gledao sam u kravicu dok mi je svojim kopitima pritiskala butine ritajući se zadnjim nogama. Mlaka svinjska krv tekla mi je po krilu. Srušila se na zemlju, trzajući se, podrhtavajući. Prigušivala je svoje mukanje sve do blagog krkljanja. Potom su odvažno ušetali ostali aktivisti u belim mesarskim mantilima s hirurškim maskama, i za noge izvukli životinje iz lokala. Izgmizao sam za njima prateći trag veštačke krvi. Ispred su, preko logoa lokala, razastreli transparent na kom je pisalo

MESO JE UBISTVO

Tad sam već neko vreme bio vegetarijanac, mada ne iz ideoloških uverenja, već zato što mi je to pomagalo da sprečim migrene. Zabranjivati drugim ljudima da nešto jedu smatram drskim. Ali niko iz tog lokala više neće bez razmišljanja poručiti hamburger ili pohovanu piletinu. Koliko god mislio da su smarači, moram priznati da im je akcija bila uspešna. Na parking su ušli u prljavi beli kombi bez tablica. Kravica se okrenula još jedanput i mahnula. Zatim su se odvezli pre nego što je stigla policija. Ako je ovo dozvoljeno, i slabo kažnjivo, neću se ni ja više suzdržavati. Svet će osetiti i videti moje mišljenje.

Muškarce Budućnosti osnovao sam jer odbijam da dozvolim da mi se svet oduzme. Svet se prebrzo menja i svi se tome samo prepuštamo. Ali bitno je zauzeti se za stvari koje su vam drage, za male stvari koje vas čine onim što jeste. Za stvari koje to više ne mogu same. Kao što je na primer ova statua. Umetnik je već odavno mrtav, ali nekada je bio slavni vajar. Maltene su svi glavni gradovi provincija u okolini imali jedno njegovo delo kojim su ovekovečili svoje heroje. Većina je neopaženo uklonjena, izgubljena u gradskim skladištima ili odneta kao kabasti otpad. Misle da nije bitno, ali pogledajte samo koliko je ovo delo lepo napravljeno. Kako se nos graciozno ističe na licu, kako je preneti napetost u zglobovima. I sve je to isklesano u kamenu. Hajde da vidim nekog od vas da to uspe da uradi. Lako je uništavati, ali stvarati, e to bi trebalo više da poštujemo. Ne tiče se ovo samo umetničkog dela, već

i samog generala. Borio se za nas, i dobro, izgubio je, u redu, njegova uverenja vremenom su prevaziđena. Ali kako možemo mrzeti čoveka koji se, u nekom drugom vremenu, borio za nas. Čoveka koji je želeo da nam osigura budućnost.

Zatvaram oči i prislanjam dlan na hladni mermer postolja.

„Da smo bar svi malo više kao ovaj mladić iznad nas,“ kažem.

Moram priznati da bih voleo da sam ja smislio ovu akciju. Mogli smo da se popnemo na statuu, da je zauzmemo. Ali naši kartoni s parolama i transparenti postali su mlohove, iskorišćene salvete, dok se pored nas služi jastog. Osećam reči kako nadolaze i čekam da Muškarci upale kamere na svojim telefonima.

„Zalažemo se za svet u kojem se prepoznavamo.

U kojem smo dobrodošli, i u kojem ostajemo.

Ja sam bitan. Mi smo bitni.

Tuđi koraci me mogu oblikovati,
ali ne i ugaziti.“

Ovaj mladić je jači od oružja, jači od parola. Statua vri, on ju je oživeo.

„Srećom, nije sam.

Srećom, mi smo tu da stvari dovedemo u red.

Ljudi dozvoljavaju da im se oduzmu najosnovnija prava,
u svrhu očuvanja mira.

E pa krajnje je vreme da se taj takozvani mir uzdrma.“

preveli: Luka Tramošljanin, Milan Ristić, Sara Mihić

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82

ERAZMO / glavni urednik Aleksandar Đokanović. –
1992, br. 1– . – Београд : Centar za naučnu i kulturnu
saradnju Srbije i zemalja nizozemskog govornog područja
Arius, 1992– (Београд : Skripta Internacional). – 24 cm

Godišnje.

ISSN 0354-2386 = Erazmo

COBISS.SR-ID 68117511

